AUTORII ROMÂNI,
VECHI ŞI CONTIMPORANI.

EDIŢIUNE ŞCOLARĂ
APROBATĂ DE MINISTERUL INSTRUCŢIUNII PUBLICE
ŞI AL CULTELOR

NICOLAE BALCESCU

ISTORIA ROMÂNILOR

SUB

MIHAIU VODA VITEAZUL

INSOŢITĂ, ÎN VOLUMUL I, DE O PREFUVINTARE ŞI NOTE DE

AL. I. ODOBESCU

VOLUMUL II.

Cartea III. Robirea şerbească (1459 – 1506 Aprilie).
Cartea IV. Unitatea Naţională (1599 – 1600 Iulie).

BUCUREŞCI
Editura LIBRĂRIEI SOCECŬ & Comp.
1900

Preţul 95 bani.

RPR

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAŢII
DIN
BUCUREŞTI

No. Curent 12131 Format .....

No. Inventar 17032 Anul .....

Secţia ..... Raftul .....

Nr. 1047/B9/30 Dec 1899. Inv. 22298

AUTORII ROMÂNI,
VECHI ŞI CONTIMPORANI.

Inv. 91.929.-

BIBLIOTECA CENTRALA Bucureşti

EDIŢIUNE ŞCOLARĂ
APROBATĂ DE MINISTERUL INSTRUCŢIUNEI PUBLICE
ŞI AL CULTELOR.

Inv. 12131.

NICOLAE BALCESCU

B309515(2)

ISTORIA ROMÂNILOR

1867

SUB

MIHAIU VODĂ VITEAZUL

ÎNSOŢITĂ, ÎN VOLUMUL I, DE O PRECUVÎNTARE ŞI NOTE DE

AL. I. ODOBESCU.

17032.

BIBLIOTECA CENTRALA Bucureşti

ACADEMIA ROMÂNĂ BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ

VOLUMUL II.

Cartea I. Robirea ţĕranului (1595—1599 Aprilie).
C. II. Unitatea Naţională. (1599—1600 Iulie).

BUCUREŞCI
Editura LIBRĂRIEI SOCECŬ & Comp.
1898

9(498).1595/1600
859-94
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI

1948

CONTROL 1955

RC114/05

1961

L

—Stabilimentul grafic I. V. Socecu.—Bucuresci.

Ed. II.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
Cota 12131
Inventar 17032

B.C.U.Bucuresti
C17032

MIHAIU-VODA-VITÉZUL

BIBLIOTECA CENTRALA
Bucuresci

NICOLAE BALCESCU

ISTORIA ROMÂNILOR

SUB

MIHAIU VODA VITEAZUL

II.

CARTEA III

ROBIREA ŢĔRANULUĬ

(Dechemvrie 1595—Aprilie 1596)

SUMARIU

I Cercările de a atrage pe Poloní în alianţă în contra Turcilor nu isbutesc. — II. Răsvan-Vodă trece cu óstea la Bathori — Cazacíĭ năvălesc în Polonia. — III. Zamoisky intră în Moldova şi întronéză domn pe Ieremia Movilă. — IV. Posiţia grea în care se află Zamoisky, în faţa hanuluĭ Tătăresc.—V. Luptele între Poloní şi Tătarí la Tutora. — VI. Se face pace între dînşíĭ. — Zamoisky şi Tătarií ies din Moldova. — VII. Sigismund Bathori, Împĕratul şi Papa fac imputărĭ regeluĭ Polonieĭ şi hatmanuluĭ Zamoisky. — Răsvan-Vodă intră în Moldova cu óstea sa, împotriva luĭ Ieremia. — VIII. Bătălia de la Schee. — IX. Răsvan este biruit după o luptă eroică. — X. Ieremia îl osîndesce la mórte cu cazná.—XI. Bathori nu isbutesce să răzbune mórtea luĭ Răzvan în contra Polonilori.—XII. Mihaiŭ se ocupă cu îndreptarea relelor pricinuite în ţéra de răzbóĭe. — Intrigile Turcilor în contra luĭ nu iscutesc. — XIII. Complot urdit de

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI

boïerĭ în contra luĭ Mihaiŭ, în înțelegere cu Turcĭ. — Mihaiŭ pedepsesce pe conspiratorĭ, respinge pe Turcĭ. — Vicleniа hanuluĭ tătaresc. — XIV. Cete de haiducĭ românĭ cuprind Nicopole, Plevna și Bela. — Călătoria luĭ Sigismund Bathori la Praga și la Viena; făgăduințele ce i se fac. — Rĕscóla Sĕcuilor potolită de Stefan Bocskai. — XV. Sinan, vizir pentru a cincea óră, móre în primă-véra anuluĭ 1596. — Hotărîrea sultanuluĭ de a purta însuși rĕzboiul în Ungaria. — XVI. Revoltă în Austria. — Noue cercări fără isbîndă de a trage pe Polonĭ în alianța în contra Turcilor. — XVII. Sultanul ajunge în Buda și cuprinde cetatea Erlaŭ. — Lupte ale luĭ Mihaiŭ la Dunăre. — Bătălia de la Kereszteș, câștigată și apoĭ grósnic perdută de creștinĭ. — XVIII. Isbînzĭ ale luĭ Mihaiŭ la Nicopole și în țĕră. — XIX. Turcĭ îĭ propun pace. — Călĕtoria luĭ la Alba-Iulia. — Sigismund plécă din noŭ la Praga. — XX. Michaiŭ încheie pace cu Turcĭ, dar se pregătesce de rĕzboĭŭ. — Mare complot al creștinilor de peste Dunăre. — XXI. Ideia unităței naționale la Românĭ. — XXII. Sigismund Bathori încheie la Praga tractat, prin care dă Austrieĭ domnia Ardéluluĭ, și se întórce la Alba-Iulia. — XXIII. Nehotărîrea luĭ Sigismund. — El sémănă discordia în Transilvania. — Inalta posițe a luĭ Stefan Iojica. — Comisarĭĭ împĕrătescĭ vin în Ardél. — XXIV. Mihaiŭ reînoiesce tractatul cu Pórta. — XXV. El se gătesce a cuprinde domnia Moldoveĭ. — XXVI. Complotul comisarilor împĕrătescĭ în contra Dieteĭ transilvane. — XXVII. Purtarea mărșavă a luĭ Sigismund. — Arestarea luĭ Iojica produce spaimă la toțĭ. — XXVIII. Trădarea Ardéluluĭ de Sigismund. — XXIX. Iojica este dat în mâna comisarilor împĕrătescĭ. — XXX. Cardinalul Andreĭ Bathori se încércă a aților pe Polonĭ în contra Austrieĭ. — XXXI. Sigismund Bathori trămite pe Samarsagi la Mihaiŭ-Vodă. — Temerile ce inspiră în Europa ambițiile caseĭ austriace. — XXXII. Sigismund plécă în Austria, unde e primit cu marĭ onorĭ. — XXXIII. Mihaiŭ îngrijat se aplécă către Austria. — El cere cu stăruință ajutóre din Transilvania. — XXXIV. Tractatul sĕŭ cu împĕratul Austrieĭ. — XXXV. Mihaiŭ face jurămînt împĕratuluĭ. — Condițile tractatuluĭ. — Ereditatea la tronul Românieĭ. — Sigismund Bathori se căiesce de abdicare și scrie luĭ Bocskai. — Complot în Transilvania. — XXXVII. Bathori plécă și ajunge pe ascuns la Cluș. — Bocskai îĭ câștigă pe Sĕcuĭ și armata. — XXXVIII. Ardélul proclamă din noŭ prinț al sĕŭ pe Sigismund. — Neînțelegerĭ cu Austria. — XXXIX. Uci-

derea cumplită a luĭ Iojica. — XL. Turcĭĭ înaintézá în Transilvania şi refuză alianţa luĭ Sigismund. — El se împacă cu Austria şi tractéză din noŭ cu Mihaiŭ. — XLI. Mihaiŭ trece Dunărea şi bate pe Hafiz Paşa la Nicopole; apoĭ se întórce în ţérá cu pradă. — XLII. Noue nehotărîrĭ şi cáinţe ale luĭ Sigismund Bathori. — Partida oposantă Austrieĭ îl îndémnă a chiáma pe cardinalul Andreĭ Bathori. — XLIII. Acesta se întórce din Polonia; Sigismund îl priimesce cu prietenie şi 'l proclamă în Dietă prinţ al Transilvanieĭ în locul séŭ. — Primejdia în care se afla atunci Mihaiŭ-Vodă. — LXIV. Starea socială a muncitorilor plugarĭ în Románia pênĕ la *aşeşământul luĭ Mihaiŭ-Vodă*.

I.

Am vĕdut că la propunerea ce împĕratul Germanieĭ făcuse regeluĭ Polonieĭ de a intra în legătura creştină în contra Turcilor, acesta îĭ rĕspunse într'un chip rece şi nehotărît, adăogênd că trebuie a consulta dieta şi că atunci îĭ va da rĕspuns. În 7 Fevruarie 1595 se deschise dieta republiceĭ polone la Cracovia. Papa trămise acolo pe legatul séŭ, Annibal de Capua, Arhiepiscop al Neapoleĭ, care împingea pe rege şi pe Polonĭ a se alia cu împĕratul şi cu tóte popórele creştine în contra duşmanuluĭ comun al creştinătăţiĭ. Acéstă trébă importantă se desbătu cu multă înfocare. Regele era aplecat spre acéstă unire şi aceĭ ce ţineaŭ de curte sfătuiaŭ alianţa cu împĕratul, în numele religieĭ ce o poruncea. Ceĭ-l-alţĭ declaraŭ că nu e prudent de a rupe o pace de şépte-ţecĭ de anĭ cu

Turcii si a pune în primejdie mântuirea patriei lor, spre a face slujbă străinilor; că războiul va nasce multe rele care anevoie se voru puté vindeca; că, în lipsă de arme și de bani, trebuie mai întîi a aduce țéra într'o stare înfloritóre și puternică. Partisanii războiului propuneau a pune un bir de un scud de tot capul de evreu, precum se făcuse la 1578, în războiul cu Muscalii. Ión Sarius Zamoisky, cancelarul regatului și marele hatman al corónei, care avea mare înrîurire în dietă și întorcea inima regelui după cum voia, ura pe Nemți și se lupta în contra lor, sprijinind că ar fi cu primejdie a se amesteca în acel războiu, și adesé repetând vorbele lui Stefan Bathori: că republica Poloniei, câtă vreme va fi aliată cu Turcii, va păstra mărirea ei. Acestea se petrecură înainte de sosirea lui Stanislas Pavlovicî, episcopul Oltmützului și lui Venceslas Berka, solii din partea împĕratului, precum și a lui Dimitrie Napradi, prepositul Aradului, Nicolae Soco și Mihaiu Kelemeși, trămiși din partea dietei Ungariei, pe lîngă care se uniră și deputații lui Bathori, prințului Transilvaniei, ai lui Mihaiu, Domnul Țĕrei românescî și ai Domnului Moldovei. Dieta se prelungise spre a aștepta sosirea acestor solii. Cei din partea electorului de Brandeburg, Ión Costitz și Ión Benkendorf de Wardin și din partea electorului Saxoniei, Nicolae

Reusner şi Christofor Brokendorf, sosiră asemenĭ în Cracovia pe la sfîrşitul luĭ Martie, spre a îndemna pe Polonĭ a 'şĭ uni puterile lor cu ale împĕratuluĭ, ca să apere o causă aşa drĕptă. Legatul Papeĭ, Malespina, îşĭ îndoise obicĭnuita sa activitate. Îl vedeaŭ alergând mereŭ în tóte părţile, când la rege, în audienţă particulară cu soliĭ, când la ceĭ maĭ de căpetenie nobilĭ şi senatorĭ, visitându-ĭ în deosebĭ, împingêndu-ĭ, îndemnându-ĭ, amenințându-ĭ, silindu-ĭ pe toţĭ a nu sta de laturĭ din acéstă cruciată în contra păgânilor. Dar tóte acestea cădură dinaintea ureĭ ce Zamoisky purta Nemţilor şi aplecării ce el avea pentru pacea cu Turcii. Şi cu tóte că, spre a nu descuragĭa pe solĭ şi a le lăsa sperarea putinţeĭ uneĭ învoĭelĭ, se numise o comisie din senat, spre a cerceta condiţiile tractatuluĭ propus de împĕratul, dar nu se încheiè nimic, trăgănând la vreme pênĕ când sosirea unuĭ cĭauş turc cu scrisorĭ din partea Sultanuluĭ către rege şi din partea luĭ Ferhat-Paşa către senat, cerênd de la Polonĭ păstrarea păcĭĭ, priimind un rĕspuns favorabil, tóte nădejdile solilor se curmară şi eĭ fură siliţĭ a se întórce la locul lor fără de nicĭ o ispravă.

II.

În vreme ce Sinan-Paşa se apropia de Dunăre ca să năvălescă peste ţările române şi când se vestise că şi Tătarii aveaŭ să năpădéscă în Moldova în ajutorul Turcilor, Răsvan-Vodă, vĕḑêndu-şĭ ţéra slăbită de atîtea nevoĭ ale războĭelor, ale Domnilor tiranĭ şi răsipitorĭ de ţéră, vĕḑênd tótă partea de jos a Moldoveĭ pustiită, locuitoriĭ eĭ în de obşte răsipiţĭ, fugind înspăimîntaţĭ de sila ce li se făcea d'a fi războĭnicĭ şi d'aşĭ apăra vetrile, boierii, în capul cărora se afla unul numit Nedelcu, om cu mare autoritate, desperând de mântuirea ţĕriĭ lor, trăgêndu-se de dînsul şi năzuind în ajutóre străine, fu silit a se adresa la Poloni cerênd alianţă şi ajutor împotriva păgânilor. Răspunsul ce dobîndi fu că, de vreme ce nu este în stare a-şĭ apăra ţéra, să se lepede de alianţa cu creştiniĭ şi să se supună maĭ bine Turcilor. Ast-fel, strîmtorat din tóte părţile, Răsvan-Vodă, pe care Sigismund Bathori îl chiăma într'ajutor, vĕḑênd că singur nu-şĭ va puté apăra ţéra, atuncĭ, la nevoie de a veni Tătariĭ, hotărî a se duce în taběra luĭ Bathori, în contra luĭ Sinan. De aceĭa, luându-şĭ soţia şi încărcându-şĭ avuţiile în care, cu óstea ce avea, luă calea Transilvanieĭ.

Îndată ce se află în Polonia de plecarea luĭ Răsvan, marele hatman Zamoisky, care se afla nu departe de graniță, hotărî a se folosi de războiul dintre Românĭ și Transilvanĭ cu Turcĭ, spre a cuprinde țéra Moldoveĭ, rĕmasă fără stăpîn, a o smulge de subt influența prințuluĭ Transilvanieĭ și a împĕratuluĭ Germanieĭ și a așeza în acea țĕră vechile pretenții de supremație ale Polonilor. Aceste pretenții eraŭ că Moldova ar fi fost vre-odată un feud al Polonieĭ. Pentru aceĭa, luând de pretext că, de vreme ce se aude că Tătarĭ aŭ trecut Boristhenele și se apropie de Moldova pe drumul numit *Negru*, apoĭ acéstă apropiere a Tătarilor, putênd aduce vătămare provinciilor polonese mărginașe, cum Pocuția, Rutenia și Podolie, este nevoie ca el să ĭea posiție în Moldova, spre asigurarea Polonieĭ. Avênd puține oștirĭ pe lîngă dînsul, el se adresă la Cazacĭ, chiămându-ĭ în ajutor; dar aceștia, mânioșĭ căcĭ Zamoisky le refusase d'a le plăti léfă și le declarase că, de vorŭ supĕra séŭ jefui vre un oraș turcesc, ĭĭ va privi ca dușmanĭ aĭ Polonieĭ, în loc de a-ĭ veni într'ajutor, năvăliră în Polonia și deteră în jaf provinciile Volinia și Podolia. Trămișiĭ luĭ Zamoisky către rege, cerêndu-ĭ ce să facă, ĭĭ aduseră acest răspuns: «Pórtă-te după împrejurărĭ!»

Hatmanul, fără a aștepta o hotărîre lămurită din

partea regeluĭ, îşĭ urmă planul sĕŭ. Spre a se descărca óre-cum de rĕspunderea ce putea să cadă asupră-ĭ, el convocă un sfat ostăşesc, în care pofti pe toţĭ senatoriĭ din tabĕră şi din vecinătate şi-ĭ făcu să priiméscă hotărîrea luĭ. Spre a nu pica în vrăjmăşie cu Turciĭ, prin acéstă demonstraţie, el trămise un sol la Sinan-Paşa cu declaraţie că Polonia, fiind legată de vécurĭ de o prietenie strînsă cu Pórta otomană, doresce a o păstra nesiluită; că acéstă prietenie nu s'a clădit prin năvălirea de curênd a Tătarilor în Polonia; că intrarea ce facŭ Polonesiĭ acum în Moldova ţintesce numaĭ a pune subt ocrotire hotarele polone în contra Tătarilor ce se apropie de dînsele; că organisaţia ce are să ĭea Moldova nu va fi împotrivitóre dreptuluĭ Porţiĭ, ci din contră, acéstă ţĕră va rĕmâne ca şi maĭ nainte, o mijlocitóre între Turcia şi Polonia, puind astfel distanţă între hotarele lor, depărtând orĭ-ce pricină de războiŭ şi chiezăşuind prieteşugul aces tor douĕ naţiĭ.

III

În 27 August, la facerea ḑileĭ, Zamoisky porunci să ḑică trîmbiţile şi trecu însuşĭ, cu armia luĭ, Nistrul care era fórte scăḑut atuncĭ, prin treĭ locurĭ

şi în not [1]). Armata polonă era veselă şi plină de încredere în generalul sĕŭ. Îndată vĕḑură cu bucurie că sosi şi Zolkiewsky cu rĕmăşiţa regimentelor Liovuluĭ. În Hotin, cetate a Moldoveĭ, pe marginea Polonieĭ, era numaĭ o garnizónă de douĕ sute Ungurĭ. Îndată ce locuitoriĭ aflară de plecarea luĭ Răsvan şi de întrarea luĭ Zamoisky, temêndu-se d'a trage asupră-le rĕsbunarea Polonilor séŭ a Turcilor, prin silă şi amenińţărĭ isbutiră a scóte din acéstă cetate garnizóna şi a-ĭ deschide calea spre a trece în Transilvania. O deputaţie numerósă de locuitorĭ, viind atuncĭ să céră protecţia regeluĭ Polonieĭ, numaĭ ca să-ĭ scape să nu caḑă în mânile Turcilor, Zamoisky puse în cetate garnizónă polonă şi comandant pe comitele Beltzan. Boieriĭ ce însoţise pe Zamoisky din Polonia, îĭ îndemnară a cere un Domn. Între candidaţiĭ ce se arătaŭ, era un grec óre-care ce ţinea pe fata unuĭ domn Alexandru Bogdan şi trăise în Polonia; dar acesta fu depărtat, căcĭ Moldoveniĭ uraŭ pe Grecĭ

---

[1]) La 1 Octomvrie, Zamoisky trecu cu armia luĭ Nistrul şi sosi a doua-ḑi la Hotin care se închină de popor la marele cancelar; el puse acolo comandant pe graful Beltzan cu o garnizónă. Cincĭ ḑile după aceĭa, el merse la Iaşĭ, residenţa Moldoveĭ, unde fu priimit cu multă cinste. Craiul Polonieĭ trămise, prin comitele Lyblin, încă 1500 călăreţĭ şi 2000 de pedestraşĭ, ómenĭ cu curagiŭ.

şi pe domniĭ străinĭ. Ceĭalalţĭ candidaţĭ fură Luca Stroicĭ, logofĕt mare şi vornicul Ieremia Movilă, ce se aflaŭ în tabăra luĭ Zamoisky. Eĭ emigrase din Moldova cu Petru-Vodă-Schiopul, la 1591 când acesta preferi a se lepăda maĭ bine de domnie decât a mări haraciul ţĕreĭ, după cum cereaŭ Turcii. În vremea petrecereĭ lor în Polonia, pentru dragostea ce arătară cătră acea ţéră şi slujbele ce-ĭ făcuseră, eĭ dobîndise titluri de nobleţă în Polonia. Ieremia, prin bogăţiile şi moşiile sale şi prin alianţele sale cu cele maĭ însemnate familiĭ polone, fu favorisat şi Zamoisky de sineşĭ îl numi Domn, cu aceste condiţiĭ, ca el să trămită o deputaţie la Regele Polonieĭ ca să-l róge să priiméscă pe Moldova sub ocrotirea şi ca un feud al regatuluĭ polon; ca el să se bucure de ţéra Moldoveĭ, socotindu-se cu titlul şi rangul de Palatin al Polonieĭ; ca, întêmplându-se ca creştiniĭ să biruie pe Turcĭ, atuncĭ Moldova să rĕmână supusă singur numaĭ Polonieĭ; iar dacă pacea cu Pórta se va păstra, Ieremia va cârmui ţéra, după cum aŭ cârmuit'o şi ceĭ maĭ dinainte Domnĭ, păstrând în orĭ-ce cas, credinţa regeluĭ Polonieĭ. Movilă priimi aceste condiţiĭ şi, întărindu-le prin jurămînt, trămise solie regeluĭ.

Familia Movilescilor care acum, pentru peirea Moldoveĭ, se urcă pe scena politică, începu a se

face cunoscută din vremea luĭ Stefan-Vodă cel mare. Când acest vitéz Domn merse de întêmpină la Schee pe Siret, pe Hroiot Ungurul ce năvălise în ţéră, îĭ căḑu calul, ucis în bătaie. Atuncĭ un Purice-Aprodul dete calul luĭ Domnuluĭ sĕŭ; iar Stefan-Vodă nu putea încăleca în grabă, fiind om mic, şi-ĭ ḑise Purice-Aprodul: «Dómne, eŭ mĕ «voiŭ face o moviliţă şi vino de te suie pe mine «şi încalecă». Şi puindu-se pe dînsul Stefan-Vodă a încălecat pe cal, ḑicêndu-ĭ: «Sĕrace Purice, de-oĭ «scăpa eŭ şi tu, atuncĭ ţi-ĭ schimba numele din «Purice, Movilă!» Voind Dumneḑeŭ, isbutind în bătaie Stefan-Vodă şi scăpând şi el şi Aprodul, îl făcu boier armaş-mare şi, dintru acest Purice se trase némul Movilescilor.

În vremea aceĭa sosi la Hotin Ambrosie Casquida, din partea luĭ Sigismund, principele Transilvanieĭ, cu scrisorĭ către Zamoisky, prin care îl poftea să lase Moldova, căcĭ e a luĭ şi îĭ anunţa că Sinan trecuse Dunărea cu marĭ oştirĭ, adăogind ca să se unéscă împotriva vrăjmaşilor comunĭ şi să opréscă năvălirea Tătărilor. Zamoisky rĕspunse că Moldoveniĭ sunt fórte întărîţaţĭ asupra luĭ Răsvan, pentru care îşĭ alesese eĭ alt Domn; că el nu póte singur a vorbi despre alianţă şi că trebuie a se înţelege întru acésta cu regele.

Zamoisky, intrând în grije de venirea Tătarilor,

Centrala Universitară

începu a căuta o posiție bună, în care la nevoie, să se pótă apăra cu óstea sa, care se spune că era numaĭ de ₫ece miĭ ómenĭ, împotriva nuorilor de Tătarĭ și, pogorându-se la vale, găsi un loc cum dorea, și îșĭ așe₫ă tabĕra între rîul Prutuluĭ și rîul Iasa (Jijia?), înconjurând'o, dupĕ obiceiul polones, cu o îngrădire de care; ambele rîurĭ nu numaĭ că apăraŭ tabĕra, dar încă slujeaŭ spre a transporta maĭ lesne bucatele. Dupĕ ce sfîrși de a-șĭ întocmi tabĕra, Zamoisky îșĭ lepă₫ă veșmintele sale de Hatman, se îmbrăcă ca un simplu soldat și intră pe ascuns în Iașĭ, voind să va₫ă cu ochiĭ dacă castelul acestuĭ oraș póte a se întări în grabă; dar găsi orașul stricat și ars de curênd de Cazacĭ, dupĕ cum am vĕ₫ut, și înfățișând o tristă priveliște de grămeḑĭ înnegrite. Castelul numaĭ sta în picióre, zidit fiind de pétră tare [1]), precum și treĭ biserici grecescĭ, una armenéscă și alta catolică, tóte de pétră, și zidirea băilor d'o architectură orientală minunat de frumósă. Zamoisky se încredință îndată că acest oraș, fiind cu totul sfărîmat, nu se póte întări într'o vreme

---

[1]) Se vede că autorul voia să facă aci o notă maĭ pre larg despre castelul séŭ Curțile domnescĭ din Iașĭ. Dar manuscriptul sĕŭ pórtă numaĭ indicațiunea acesteĭ intențiunĭ.

Nota editoruluĭ.

scurtă şi fără marĭ cheltuielĭ. Dar fiind-că Iaşiĭ era capitala ţĕriĭ, Zamoisky vru să ducă acolo pe noul Domn şi să-l pună în scaun cu multă solemnitate; el porunci la treĭ regimente de guardă a însoţi pe Domn la intrarea luĭ în oraş. Când bĭeţiĭ locuitorĭ vĕḑură pe noul Domn în capul uneĭ cavalcade măreţe, intrând în oraş, eşiră din mijlocul ruinelor şi din găurile unde staŭ ascunşĭ pênĕ atuncĭ, şi-l întêmpinară ocolindu-l cu strigărĭ de bucurie şi dupĕ obiceiul loculuĭ, aruncându-ĭ róde îmbelşugate, cum spicurĭ de grâŭ şi strugurĭ. Când se apropie drumul de biserica cea mare (Mitropolia) care era sub palat, îl întêmpină vlădica în capul cleruluĭ sĕŭ, purtând crucĭ şi icóne şi-l duse în altar, unde săvêrşindu-se ungerea obicĭnuită, îl urcă pe scaunul domnesc din biserică. Dupĕ ce se sfêrşi rugăciunea, eşind de acolo, merse la palat, unde Zamoisky, luându-l de mână, îl duse la tron, pe care şeḑu ca un prinţ suveran, iar Zamoisky îĭ adresă aceste cuvinte: «Prinţe! Ar-«mele poloneze te-aŭ pus pe acest tron; aceleaşĭ «arme, pe cât Dumneḑeŭ va îngădui, te vorŭ ocroti «şi te vorŭ apĕra. Te-aĭ făcut vasal, nu ca odinióră, «al unor tiranĭ barbarĭ, dar unuĭ rege al unuĭ popor «liber şi mărinimos. Fiĭ dar credincĭos lor şi re-«cunoscĕtor în tóte faptele tale».

IV.

Când sosi la Varşovia vestea că Zamoisky, de capul luĭ, fără împuternicirea regeluĭ, intrase în Moldova, acésta turbură fórte mult spiritele şi se scorni multă larmă din partea celor ce-l uraŭ. Mitropolitul L. Kankowski, vechĭul primat, fu cel d'intâĭ a căruĭ mânie isbucni în contra hatmanuluĭ. El adună îndată nobilimea mareĭ Poloniĭ şi trămise o scrisóre, în numele acestor dietine adunate, arătând mirarea lor cea mare, ca un singur cetăţén să îndrăznéscă a intra în capul uneĭ armiĭ într'o ţéră străină şi acésta fără învoirea Staturilor generale. Într'aceĭaşĭ vreme, se afla la curtea Polonieĭ archiducesa (Maria?), muma regineĭ, care, după ce visitase pe cea-l-altă fiĭcă, principesă Transilvanieĭ, sosise acum la Varşovia. Acéstă archiducesă, cu totul plecată la interesele împĕratuluĭ şi ale prinţuluĭ Transilvanieĭ, se sili, prin fiĭca sa, ca să facă pe rege să chiăme înapoĭ pe Zamoisky. Regele însă, deşi turburat de resultatul uneĭ aşa de îndrăzneţe întreprinderĭ, nu cuteză a displace luĭ Zamoisky şi partideĭ luĭ, cărora el datora tronul şi lăsă acéstă trébă în hotărîrea senatuluĭ ce era să se adune.

Dar hatmanul însuşĭ, în tabăra sa, era cuprins de temere şi se gândea cum va eşi cu cinste din

acest pas greŭ ce făcuse şi prin care pusese în primejdie armia şi resŭpunderea sa. El scrisese luĭ Sinan precum şi sangiaculuĭ de la Tighina că Polonia nu voiesce a rupe prietenia cu Pórta şi că doresce numaĭ să adăpostéscă de Tătarĭ hotarele sale din partea Moldoveĭ. El rugă pe Sinan d'a nu se împotrivi la înălţarea luĭ Movilă, făcută în folosul comun al Turcilor şi Polonilor, ci să-l sprijinéscă cu creditul sĕŭ, lîngă Sultanul dupĕ făgăduielile nouluĭ voevod d'a plăti un tribut înduoit (50 miĭ lire, în loc de 25 miĭ). Dar trufaşul Sinan, ce se afla atuncĭ în Valachia, plin încă de sperare că va birui pe creştinĭ, resŭpunse că cugetul stă pînuluĭ sĕŭ nu se învoiesce cu intrarea Polonilor în Moldova, fiind destul de puternic spre a apăra ale sale; că Sultanul dispusese de Moldova şi că n'are trebuinţă de armia polonă ca să pună în stăpînirea acestor ţĕrĭ, pe cela căruia a dat'o. Un resŭpuns aşa de mîndru băgă în grijă pe Zamoisky. El se temu încă de ocasia ce da acum vrăjmăşieĭ duşmanilor sĕĭ din Polonia spre a-ĭ face rĕŭ. În acest pas greŭ, în care nesocotinţa sa îl aruncase, neavênd cu sine decât 10,000 de ómenĭ, el căută a scăpa prin virtutea sa şi hotărî a se împotrivi bărbătesce la armia nenumĕrată a Tătarilor ce s'apropia. Într'adevĕr, Ghereĭ hanul Crîmuluĭ avu acelaş gând ca Zamoisky. El nu se pré grăbise

a veni în ajutorul luĭ Sinan, dupĕ cum fusese poftit, dar socotea a se folosi de acele turburărĭ spre a cuprinde Moldova şi a o împopula cu Tătarĭ. Pentru aceĭa el se sculă, împreună cu fratesĕŭ Feti-Ghereĭ şi cu nepotul sĕŭ şi tot de-odată cumnat al sĕŭ, sangiacul Tighineĭ, şi plecă spre Moldova cu 70 miĭ Tătarĭ, cu copiiĭ şi nevestele lor şi 2000 Ianiceriĭ [1]). El pretindea că, dupĕ făgăduiala şi învoirea Porţeĭ, trebuie să stăpînéscă tótă Moldova, afară de partea despre hotarul Polonieĭ, care se va stăpîni de nepotul sĕŭ de soră, Adil-Ghireĭ, sangiagul Tighineĭ şi Kilieĭ, sub titlu de paşă. Acésta însă nu era adevĕrat că i s'ar fi îngăduit, căcĭ soliĭ ce trămise el pentru acésta la Pórtă, dupĕ intrarea sa în Moldova, sosind d'abĭa în urma desăvîrşiteĭ învingerĭ a luĭ Sinan, se întórseră fără de nicĭ un rĕspuns din partea Sultanuluĭ.

V.

În 19 Octomvrie, Zamoisky, aşteptând venirea Tătarilor şĭ-a mutat taběra din acel loc şi trecênd

[1]) Numĕrul oştireĭ tătare e încă nehotărît. Cronicariĭ polonĭ se pare că cu exagerație îl urcă la 70 miĭ. Hanul, în scrisórea sa către Zamoisky, spune că vine cu 20 miĭ numaĭ. Iar alțĭ autorĭ punŭ numĕrul ósteĭ tătărescĭ la 30 miĭ.

cu armia Prutul, din partea de unde se aştepta Tătariĭ, se aşează la Ţuţora în nisce câmpiĭ întinse, udate de duoĕ părţĭ de cotitura apeĭ, şi îşĭ întări taběra cu valurĭ şi şanţurĭ adîncĭ din părţile cele duoĕ deschise, făcênd tăbiĭ de pămênt ca nisce turnurĭ şi alte întăririĭ, departe de taběră de o lovitură de tun, unde puse balimezurile, lăsând taberiĭ patru porţĭ înzestrate cu tunurĭ. În $^{10}/_{20}$ Octomvrie, avanposturile polone întêmpinară avanguardia tătăréscă şi încăierându-se puţin la luptă, luară câţĭ-va prinşĭ, pe care îĭ aduseră luĭ Zamoisky. Chiar în ḑiua aceĭa, hanul înscinţă pe hatmanul că va sosi a-duoa-ḑi la óstea luĭ. Zamoisky chiămă îndată pe polcovniciĭ ceĭ marĭ, deprinşĭ la războiŭ, în cortul luĭ şi le spuse că în ḑioa d'intîĭ voĭesce a se feri d'a isbi pe duşman, ţiindu-se în defensivă şi hărţuindu-ĭ numaĭ adesé cu cete micĭ, pênĕ să apuce oştile a se obicĭnui cu aceĭ nuorĭ de Tătarĭ şi a se îmbărbăta dupĕ obiceiŭ. A duoa ḑi, în $^{11}/_{21}$, hanul, dupĕ făgăduială, se apropiă de taběra polonesă şi Planicki, în capul brigadeĭ sale, sbură întru întêmpinarea luĭ. În acéstă luptă, carabineriĭ poloni trântiră dupĕ cal vre-o câţĭ-va Tătarĭ, iar Turecki, un ofiţer polon, fu prins de duşman; colónele tătărescĭ începură atuncĭ a urma una dupĕ alta şi dupĕ obiceĭul aceluĭ ném, călăreţiĭ răspândiţĭ în câmpie, căutaŭ a se bate în deosebĭ. San-

giacul începu a pustii cu vr'o 500 Ianiceri, cu carabinele lor cele lungi ce ducu glónţele departe încât uciseră şi calul pe care se afla călare Zamoisky la pórta taberii. Hanul, vĕdĕnd că Poloni, se ţinu bine şi că rănise mulţi din ai sĕi, porunceşce fratelui sĕu Fede-Ghereĭ să trécă Prutul pe de la vale cu douĕ corpuri de armie din cele mai viteze. Într'aceĭaşĭ vreme, din partea Polonilor porniră câte-va regimente întru întêmpinarea sa. Hanul vĕdĕnd acésta, mai pornesce colóne nouĭ, care să atace pe Poloni în flanc şi să-i arunce în Prut. Zamoisky, mai observând şi aceste manevre, îşi gătesce armata, poruncesce să deschidă porţile taberii şi scoţĕnd înainte din tóte părţile pe carabineri, atât poloni cât şi ungurĭ, salută pe barbarĭ cu atâtea glónţe încât dobóră o mare parte la pământ şi silesce pe ceĭ-laltĭ a se retrage. Fede-Ghereĭ se şi trase în grabă, perdĕnd mulţi din ai sĕi. Atuncĭ sangiacul trămise o trompetă şi ceru a parlamenta; se numiră spre acest sfêrşit parlamentarĭ din ambele părţi războitóre; dar nóptea opri orĭ-ce înţelegere şi lucrare. A doua di hanul şi sangiacul, séu spre a speria pe Poloni, arătând îndrăznéla lor, séu că voiră să-şi schimbe posiţia din lipsa păşuneĭ, puseră de defilară în cóste tóte trupele lor dinaintea taberii polone. Nuoriĭ nenumĕraţi ai acesteĭ orde ascunsese plă-

cuta vedere a frumóselor liveḑĭ; verdéța nu se maĭ vedea, ci în tóte părțile numaĭ o glótă îndesită de ómenĭ și de caĭ; ceĭ maĭ vechĭ dintre războĭniciĭ leșĭ nu-șĭ aduceaŭ aminte să fi vĕḑut vre-o dată o armie așa numerósă. Zamoisky se temu ca Tătariĭ să nu voiască a trece Prutul și a merge spre Iași; de aceĭa, poruncind a pușcări cu tunurile defileul dușmanuluĭ, tot de-odată pornesce o sémă de oștĭ cu artilerie, ca, în întêmplare când Tătariĭ vorŭ apuca spre Iași, să ardă podul de pe Prut cu ghiulele aprinse. Dar hanul nu voia a merge spre Iași, ci numaĭ se silea a scóte pe Leșĭ din taběră în câmp, unde credea că lesne îĭ va birui; căcĭ Tătariĭ, obicĭnuițĭ a se bate în câmpie și călare, nu voiaŭ a se lupta pe jos nicĭ a ataca fortificațiile. Ast-fel și unĭĭ și alțiĭ, neputênd a se vătăma, venirĕ la nevoia a căuta d'a se înțelege. Sangiacul ceru din noŭ a parlamenta; tunurile tăcurĕ și se deschise conferințele între capiĭ polonĭ și capiĭ Tătarilor [1]).

---

[1]) «La 13 Octomvrie cancelarul strînse armia ca să-ĭ vestéscă cum că Tătariĭ veneaŭ cu glóta. Mulțĭ se speriară și cereaŭ să se întórcă în Polonia; mulțĭ însă preferiră a muri cu dînsul, decât a fugi dinaintea dușmanuluĭ. Îndată cancelarul alese un loc pe țĕrmul apeĭ și întări taběra cu o baricadă de care. Într'acestea, sosi un Cazac din partea șefuluĭ tătar, aducênd un bilet cu acéstă cuprindere: «Tu, câne bĕtrân, dacă eștĭ un vitéz

VI.

Posiția luĭ Zamoisky într'adevĕr ajunsese a fi primejdiósă; departe de ţéra sa, fără sperare de ajutor, fără bucate, împresurat de o parte de o glótă de Tătarĭ, de dincolo, din partea ţĕrilĭ Românescĭ, avênd temere ca să nu fie isbit de Turcĭĭ

«războinic, nu fugi de mine, căcĭ în treĭ ţile voiŭ fi negreşit «lîngă tine!» Acelaş Cazac aduse o scrisóre de la sangiacul de Tighina, care ţicea că este paşă în Moldavia şi Valachia; că Sultanul dedese ţĕrile întregĭ ale Valachieĭ şi Moldoveĭ la Tătarĭ pentru bunele lor slujbe; că el, Zamoisky, trebuie îndatŭ să încalece şi să iasă dinaintea hanuluĭ a se umili, a se pleca şi a atinge cu fruntea luĭ piciórele sale, nefiind alt mijloc de scăpare pentru dînsul. În 18 Oct. Tătariĭ sosiră pênĕ în taběra Polonilor; dar se traseră îndată. În 20, se întórseră 10,000 Tătarĭ asupra tabereĭ polone, împotriva cărora îndreptară artileria cea mare şi pentru a doua óră furĭ puşĭ pe fugă şi risipiţĭ. A doua-ţi Tătarul ceru spre a se înţelege de pace o armistiţie, care fu priimită. Se făcu o învoire de şése lunĭ şi Tătarul consimţi a da stégul sĕŭ de domnie luĭ Ieremia, pentru dragostea regeluĭ Polonieĭ. Din partea Tătarilor rĕmaseră pe loc maĭ mult de 3000, din care mulţĭ însemnaţĭ. Numĕrul Tătarilor se urca pênĕ la 70,000, cu femeĭ şi copiĭ. Sangiacul de Tighina avea 8000 cu dînsul. Mulţĭ din Tătarĭ se întórseră la Torna şi cancelarul lăsă o mie călăreţĭ în Moldova, iar cu ceĭ-laltĭ 18,000 el plecă după Cazacĭ ca să-ĭ supună şi să prinţă pe trădătorul Nalipa-Veĭko.» — *Histor. von Empörung.*

de la Brăila, el se temea încă nu cumva Tătarii lăsându-l în tabăra sa, să iea calea Poloniei spre a a o pustii în lipsa lui, şi pe când el, în acele locuri deschise, nu ar puté goni din urmă, cu artileria şi călărimea grea, pe nisce cete aşa de uşóre şi sprintene ca ale Tătarilor.

Ieremia Movilă, vĕdênd primejdia in care se aflaŭ Polonii, nu dormise în vremea acestor ḑile de bătaie, ci veghea spre a'i mântui pe ei şi pe sine. El trămisese daruri hanului, dându-i acele cinci sate ce pênĕ astădi se numescŭ *satele Hănescĭ* şi legându-se a-i da pe tot anul miere, sub numirea de *baltzî paşaliki* şi altele, şi ast-fel se apropiară Tătarii de învoire cu Polonii, cum am vĕḑut, şi dându-şi zălóge din ambe părţile, începură a tracta. Condiţiunile păcii, dupĕ cronicarii Poloniei, fură aceste: 1, ca sangiacul să depună demnitatea sa de paşă al Moldoveĭ; 2, Ieremia Movilă, pe care îl vorŭ locuitorii, să fie păstrat de Domn; 3, armiile tătăresci şi turcesci să se întórcă tot pe unde aŭ venit, şi în trei ḑile să iasă din Moldova, fără a face nici o nedreptate; 4, prinşii de războiŭ să se întórcă de la unii la alţii, fără nici o rĕscumpĕrare; 5, hatmanul să atragă graţia regelui spre hanul şi spre sangiacul, pentru cele făcute de dînşii; 6, aceştia făgăduescŭ şi se îndatoréză că Sultanul va trămite stégul şi tuĭurile de Domnie cu hatişerif

luĭ Ieremia; 7, hanul să trămită o ambasadă regeluĭ Polonieĭ. Acest tractat, pe care cronicariĭ poloni l'aŭ numit glorios *(chwalebne przymierze)*, observéză tare bine un învĕţat polon, d. Pekowski, nu arată în ce stă acéstă pretinsă glorie. Maĭ întîiŭ că condiţia d'întîiŭ prin care sangiacul depune demnitatea ce îşĭ arogase de paşă al Moldoveĭ, este o absurditare şi un joc al Tătarilor cu Zamoisky, de vreme ce eĭ, cu acésta nu perdeaŭ nimic, căcĭ eĭ n'aveaŭ nicĭ un drept asupra Moldoveĭ, fiind-că divanul nu voise a priimi cererea lor şi lăsă pe trămişiĭ hanuluĭ să plece fără nicĭ un resultat.

«Primirea uneĭ asemenea condiţiĭ din partea luĭ «Zamoisky, ţice d. Senkowski, dovedesce numaĭ că «în taběra polonă nu se scia nimic lămurit şi că «tóte se făceaŭ pipăind prin întuneric». Afară de acésta, cronicariĭ poloni notézĕ, ca spre gloria luĭ Zamoisky, aceste condiţiĭ: 1, că Ieremia nu numaĭ că se cunósce tributar al Turcilor, mărind tributul, dar încă se recunósce şi tributar către hanul şi împarte pămîntul Moldoveĭ, dându-ĭ satele de care s'a vorbit; 2, ca oscirile polone să iasă şi să nu maĭ intre în Moldova; 3, ca regele Polonieĭ să trămită un sol la împĕrăţie spre întărirea prieteşuguluĭ între ambele puterĭ; şi 4, ca Poloniĭ să-şĭ unéscă puterile cu Tătariĭ împotriva Cazacilor de

la Nistru, carĭ făceaŭ rĕsboiŭ Turcilor şi Tătarilor şi nu maĭ trămiteaŭ acestora darurile obicĭnuite.

Afară de acestea, cronicariĭ polonĭ maĭ uĭtă, ḑice d. Senkowski, «că Zamoisky dedese asigurare «deosebită Tătarilor că donaţia ce li se făcuse sub «Stefan I-iŭ (1578) şi care consta în ḑece miĭ gal«benĭ şi un numĕr óre-care de blănĭ de jder şi sa«murĭ, să li se plătéscă d'aci înainte pe tot anul». Istoricul Naim-Efendi pomenesce lămurit despre acésta şi singură o asemenea împrejurare e de ajuns spre a tălmăci îndată buna-voinţă cu care Tătariĭ încheiară acest tractat. Acéstă naţie a Tătarilor, pricina Sultanuluĭ era cu totul deosebită de a lor. În tóte rĕsbóiele, haniĭ n'aŭ vênat decât folosul lor, şi d'acilea vine că eĭ eraŭ gata a încheia un tractat de pace, îndată ce duşmanul lor le da un câştig mare.

Cele-l'alte condiţiĭ ale acestuĭ pretins glorios tractat sunt obicĭnuite şi asemenea tuturor celor ce s'aŭ făcut în tóte tractatele glorióse séŭ nenorocite cu Turciĭ şi cu órdele Crîmuluĭ. Ast-fel, reducênd acest tractat la drépta sa valóre, vedem că strălucirea luĭ şi cualificaţia ce-ĭ daŭ cronicariĭ de tractat *glorios*, pere în faţa nepărtinireĭ şi a criticeĭ sănătóse.

După iscălirea condiţiilor tractatuluĭ, Zamoisky dărui sangiaculuĭ o haĭnă de mătase cusută cu aur

şi luĭ Ahmet-Aga o cupă de aur. Hanul dărui asemenea pe zălógele Polonieĭ ce eraŭ la dînsul, cu haĭne de mătase aurite, şi a doua-ḑi se trase cu oştirea şi se îndreptă către câmpiile Crîmuluĭ.

Zamoisky plecă asemenea spre a se întórce în Polonia, lăsând în létă luĭ Ieremia, dupĕ cererea luĭ, treĭ miĭ ostaşĭ poloní, sub comanda luĭ Ión Potocki, starostele Cameniţeĭ şi luĭ Stanislas Chanschi. Ieremia însuşĭ se duse de se aşeḑă în scaun la Sucéva. Hanul pênĕ a nu se depărta, scrisese regeluĭ Polonieĭ, trămiţêndu-ĭ o ambasadă, prin care 'ĭ cerea să întăréscă pacea încheiată cu hatmanul Zamoisky, adăogênd că, de nu vorŭ pedepsi Poloniĭ pe Cazacĭ, apoĭ va rupe negociaţiile şi va reîncepe rĕsboiul. Trămisul Tătaruluĭ dărui regeluĭ un cal şi o săgétă din partea hanuluĭ; regele scrise hanuluĭ şi, dăruind soluluĭ o frumósă blană de cacom, îl porni napoĭ. «Tóte acestea, spune un analist contimporan, — nu fură decât o umbră de pace într'un sóre ce roşea de rĕsbóie.»

VII.

Sigismund Bathori umpluse Europa cu plângerile sale în contra Polonilor, pentru faptele lor în Moldova. El îĭ acusa sub cuvînt că aŭ intrat într'acéstă ţéră, fără a fi provocaţĭ, ca s'o smulgă de

subt ascultarea sa şi s'o reducă ĭar sub jugul Turcilor, de care se mântuise cu atâtea jertfe. Împĕratul şi Papa, la care se plânsese, scriindu-le în deosebĭ, trămiseră îndată solĭ şi scriseră în pricina acésta regeluĭ Polonieĭ.

Împĕratul scrise în 30 Octomvrie şi rugă pe rege ca să strice tractatul făcut cu păgânĭ în contra prinţuluĭ Transilvanieĭ şi să lase Moldova în stapênirea luĭ Răsvan. Papa scrise, la 8 Noemvrie 1595, regeluĭ Polonieĭ într'un chip fórte aspru, o scrisóre pe care acesta o priimi în Dechemvrie: «Cu con-«deiŭ de durere, — începe el, vĕ scriŭ că cele făcute «în Moldova crud, m'aŭ întristat». Ĭĭ impută apoĭ că n'a ascultat de loc rugăciunile ce mereŭ 'ĭ-a făcut de a se uni cu creştinĭĭ în contra Turcilor; că spera că, dacă considerațiĭ particulare îl opreaŭ a se declara pe faţă împotriva Turcilor şi a le face rĕsboiŭ, cel puţin nu va aduce stavile şi opoziţie scopurilor prinţilor federaţĭ şi nu va turbura cursul fericit al armelor lor, după cum lămurit o făgăduise atât către dînsul cît şi către împĕrat; că cu faptele luĭ a întărit pe Turcĭ în puterile şi sperările lor şi a slăbit pe creştinĭ. «Toţĭ te învinovă-«ţesc, — ţice Papa, — că te-aĭ confederat cu Turcul şi «Tătarul împotriva prinţilor federaţĭ şi maĭ cu sémă «împotriva pré iubituluĭ nostru Sigismund, prin-«ţul Transilvanieĭ, căcĭ spre a-l vătăma, aĭ numit

«alt Domn în Moldova, făgăduind a'l apĕra cu aju-«torul Turcilor şi Tătarilor». Acéstă faptă, Papa o califică de *nevrednică*, şi încheie propuind arbitragiul sĕŭ pentru diferentele dintre regele Poloniei şi cumnatul sĕŭ, prinţul Transilvaniei, «ca să stêr-«péscă dintre dînşii tóte rădăcinele amare de pri-«gonire şi vrajbă, să le smulgă şi să le arunce în «foc». Mult mai aspră fu scrisórea ce Papa adresă, tot într'acea zi, către Zamoisky: «Fapta ta din «Moldova va trage defăimarea şi hula tuturor óme-«nilor cinstiţi care trăiesc astăzi şi care vorŭ fi în «viitorime. Ce prieten al bineluĭ public, ce om în-«flăcărat de dragostea luĭ Dumneḑeŭ nu va tân-«gui, că chiar în acel moment când se făcea Tur-«cilor, aceştĭ duşmanĭ vecĭnicĭ şi neîmblânziţi aĭ «creştinilor, un rĕsboiŭ sfînt şi trebuincĭos pentru «mântuirea şi libertatea poporuluĭ creştin şi apă-«rarea credinţeĭ, atuncĭ când, ocrotiţi într'un chip «minunat de mâna luĭ Dumneḑeŭ, dobîndiră is-«bînzi ast-fel încât nicĭ n'am vĕḑut, nicĭ n'am auḑ't «altele asemenea, nicĭ în aniĭ aceştia, nicĭ în vé-«curile trecute, cine ḑic, nu va tângui că chiar în «acel minut, când se spera atâta isbândă, se făcu «în Moldova tot ce putea uşura şi întări pe duş-«maniĭ Cruceĭ şi aĭ luĭ Christos şi din potrivă se «opri şi se slăbi în cursul biruinţelor lor apărătoriĭ «credinţeĭ, se turbură resultatul rĕsboiuluĭ şi se

«puse tot în primejdie ş. c. l.» Îl ameninţa apoĭ pentru relele poveţi ce da Regeluĭ şi pentru acéstă crimă şi acest scandal împotriva creştinătăţiĭ. Papa scrise asemenea Cardinaluluĭ Bathori, mustrându-l părintesce pentru că aţîţa pe Polonĭ în contra vĕruluĭ sĕŭ prinţul Transilvanieĭ şi poruncindu-ĭ să vină îndată la Roma.

Mihaĭu-Voevod trămise şi el atuncĭ o ambasadă la regele Polonieĭ, care sosi la Cracovia şi în 14 Noemvrie fu priimită în audienţĕ de rege. Istoriciĭ tacŭ despre misiile acesteĭ deputăţiĭ, dar eŭ socotesc că ea privia tot în pricina Moldoveĭ.

VIII.

Vitézul Răsvan nu aşteptă să vaḑă isprava acestor tractaţiĭ, de la care puţin se nădăjduia, şi hotărî cu armele în mână, a-şĭ redobîndi tronul ce i se răpise. Cu puţinul ajutor ce luase de la Sigismund Bathori, el purcese spre Moldova la 27 Noiemvrie, trecu munţiĭ Oĭtuzuluĭ, ce despartŭ ţéra sĕcuiéscă de Moldova, în 29 Noiemvrie 1595 şi, aflând veste despre starea duşmanuluĭ, vĕḑêndu-se maĭ slab cu numĕrul, trămise îndată la Bathori, cerênd un adaos de óste şi maĭ cu sémă un maĭ mare numĕr de călăreţĭ; dar pênĕ a nu sosi aceştia la hotarele Moldoveĭ, Ieremia Vodă cu Polonĭĭ se grăbescŭ a

izbi pe Răsvan. Oştirea polonă se afla răspândită prin mai multe staţii în ţéră, când de odată Chanski, care era pus de Potocki cu despărţirea luĭ în garnizonă la Sucéva, însciinţă pe Potocki că Răsvan se apropie în grabă şi drept spre Sucéva, în capul uneĭ numeróse oştiriĭ. Ieremia îndată adună oştire de ţéră cât putu şi porunci luĭ Potocki de aduna în iuţélă regimentele sale şi grăbi de se uni cu céta luĭ Chanski, d'abia cu douĕ césurĭ înaintea bătăieĭ. Era într'o duminică, 5 Dechemvrie, când Răsvan sosi aprópe de Sucéva. Óstea sa se alcătuia din patru miĭ pedestraşĭ; cea maĭ mare parte eraŭ din vechiĭ sĕĭ ostaşĭ, cu puţinĭ ce înrolase de curênd şi apoĭ Sĕcuiĭ ce-l însoţise din porunca prinţuluĭ Bathori şi o miie călăreţĭ armaţĭ cu lance, tot de aĭ prinţuluĭ Transilvanieĭ. Armia luĭ Răzvan-Vodă înaintă pe déluri, prin nisce locurĭ maĭ nalte decât acelea unde se afla óstea luĭ Ieremia, astfel în cît ea se vedea maĭ lesne de către acésta. El îşĭ întocmi rânduiala bătălieĭ ast-fel: la stânga sa, care era ăpărată prin care şi tot aparatul de rĕsboiu, eraŭ cincĭ sute călăreţĭ; la drépta, care era apărată de un zid ce începea de la şanţurile tabereĭ şi se întindea mult departe pênĕ la taběra poloneză, era asemenea călărime: în centru, douĕ batalióne pedestrime, după care urmaŭ alte ţece: pe urmă rĕmăşiţa de călărime şi pedestrime, ca o reservă. În tóte părţile se

vedeaŭ stégurĭ fluturând; stégul călărimeĭ era cel maĭ împodobit; el purta o frumósă inscripţie care spunea că Moldova s'a dat de Transilvania luĭ Răsvan.

Ieremia-Vodă eşise înainte la satul Areniĭ, unde îşĭ aşeḑase oştile sale, ĭar oştirea polonă el o rândui la Scheĭ despre câmpie şi sta ca la pază pe subt un mal care e alăturĭ, aprópe de drumul Băiĭ. Rânduiala eĭ era în colóne, treptate ast-fel: înainte sta cu avanguardia, în lipsă de călărime uşóră, 100 Moldoveni; dupĕ dînşiĭ veneaŭ douĕ batalióne ale luĭ Stanislaŭ Minski şi Nicolae Zobrzydowski; eraŭ aşeḑate puţin maĭ la drépta din pricină că posiţia era maĭ bună şi spre a fi ferite de vînt, ast-fel că batalióneleluĭ Tworzanski şi Milewski, ce se aflaŭ la stânga, eraŭ puţin maĭ nainte decât dînsele, dar maĭ nainte încă se afla batalionul luĭ Zavrowski ce nu se vedea de cele-l'alte, fiind ascuns de fortificaţiĭ; la centru era Porycki cu regimentul sĕŭ, avênd de rézim trupele luĭ Potocki comandantul Cameniţeĭ, pe ale fratelui sĕŭ Stefan şi la stânga pe ale fratelui sĕŭ al treilea Iacob; dupĕ dînşiĭ, tot la mijloc, venea apoĭ o trupă de puşcaşĭ a luĭ Ión Tomas Drohojewski, şi lângă dînsa, pedestrimea, sub comanda luĭ Albert Vitoslawski şi Andreĭ Clopocki. La stânga, împrejurul ziduluĭ de care am pomenit maĭ sus, se aşeḑase nisce tunurĭ marĭ şi altele de câmpie, care ame-

ninţaŭ drépta luĭ Răsvan şi ocreteaŭ pedestrimea moldovenéscă şi pe Cazacĭ. Pênĕ a nu se apropia oştile de bătaia puscilor, Polonĭĭ descărcară de douĕ orĭ tunurile în oştirea luĭ Răsvan; una din descărcăturĭ rĕsturnă pe Valentin Gheghe, unul din capiĭ pedestrimeĭ acestuĭa.

IX.

Ieremia era la biserică ascultând liturgia, când avanguardia luĭ Răsvan se apropiè de oştile ţĕreĭ şi când eşi Ieremia de la biserică, îndată se încăierară Moldovenĭĭ luĭ Răsvan cu aĭ luĭ Ieremia; lupta între ambele aceste oştĭ nu ţinu mult, căcĭ urând se vede, a-şĭ vĕrsă sângele frate cu frate, şi unele şi altele se traseră din bătaie.

Polonĭĭ atuncĭ din délul unde eraŭ spre Scheĭ se repeḑiră asupra Sĕcuilor. Zobrzydowski, cu trupa sa şi a luĭ Chanski, căcĭ acesta se afla atuncĭ lângă Potocki, şi Christofor Broniewski se asvîrlă peste drépta luĭ Răsvan; însă Zobrzydowski, cu tótă bărbăţia ce arătă, rănindu-se la obraz şi la brat, nu putu sprijini lovirea luĭ Răsvan şi ar fi perit cu óstea sa, de nu grăbea Potocki a'ĭ veni într'ajutor. Într'aceiaşĭ vreme, Porycki cu infanteria şi puşcaşiĭ luĭ Viersbowski, isbesce centrul luĭ Răsvan, în vreme ce bataliónele luĭ Twerzanski şi Milewski

se asvîrlă asupra drepteĭ, în ajutorul luĭ Zobrzydowski. Tóte isbirile împreunate ale acestor cete sfărâmă rândurile Sĕcuilor, care se tragŭ înapoĭ puţin şi ast-fel Poloniĭ pĕtrundŭ în taberă. Răsvan-Vodă, care, cu tóte că se vĕḑuse maĭ slab mult cu numĕrul şi cu valórea oştilor decât duşmaniĭ, nu numaĭ că nu se ferise de bătaĭe dar o şi căutase cu bărbăţie, se afla atuncĭ lângă infanteria sa; el se credea apărat de cavalerie, când acésta de odată părăsind tunurile, o ĭea de-afuga. Indeşert Răsvan omóră cu mâna luĭ maĭ mulţĭ, ca să întórcă pe fugarĭ înapoĭ, silinţele luĭ fură zadarnice. Poloniĭ cuprinseră tunurile; Sĕcuiĭ, vĕḑênd fuga călărimeĭ, întórseră şi eĭ spatele. Răsvan, părăsit de oştire, rĕmânênd numaĭ cu puţinĭ din aĭ sĕĭ, se luptă multă vreme încă, cu cel maĭ mare curagiŭ ce putu; duoĭ caĭ fură ucişĭ sub dînsul; el sări pe un al treilea, cu multă sprintenie şi isbea de mórte pe pe toţĭ câţĭ îĭ întîmpina paloşul sĕŭ. «Ce maĭ vitéz!» strigaŭ, minunaţĭ de atâta curagiŭ, atât aĭ luĭ cât şi duşmaniĭ ce-l vedeaŭ. Dar în sfîrşit, părăsit de aĭ sĕĭ şi de noroc, vĕḑêndu-şĭ tótă taberа cuprinsă, oştirea reslăţită fugind în tóte părţile, cu inima sfâşiată de durere, el se lăsă a se trage de puţiniĭ credincioşĭ rĕmaşĭ pe lângă el, care voiaŭ a'l mântui; eĭ luară cam spre stânga şi se înfundară în pădurĭ. Poloniĭ lăsară regimentele luĭ Drohojewski

în taberă şi tóte cele-l'alte se luară a goni pe ostaşiĭ luĭ Răsvan, care fugeaŭ rĕspândiţĭ şi rătăciţĭ în voia întîmplăriĭ prin munţĭ şi prin păduriĭ; ceĭ maĭ mulţĭ căḑură în mâĭnile duşmanilor, fórte puţinĭ fură aceia ce putură ajunge a trece peste munţĭ în Transilvania. Biruitoriĭ cuprinseră o mare pradă, câte-va tunuriĭ de câmpie, tóte stindardele şi tótă averea ce Răsvan dobêndise de la Aron-Vodă şi prada căpătată de la Turcĭ la Tîrgovişte şi la Gĭurgiu.

X.

Sĕrmanul Răsvan, după ce rătăci multă vreme cu soţiĭ sĕĭ, ajunse, séra într'un sătuleţ unde se adăposti puţin, schimbându-şĭ haĭnele şi se depărtă subt ocrotirea nopţiĭ. Îndată sosiră în sat nisce trămişĭ d'aĭ luĭ Ieremia, ce alergaŭ după Răsvan; gazdele acestuia, speriaţĭ de veciniĭ care îĭ mustraŭ că aŭ priimit un duşman în casă, fură siliţĭ a mărturisi calea în cotro aŭ apucat fugariĭ. Ast-fel, aceştĭ nenorociţĭ fură îndată ajunşĭ în cale şi prinşĭ, nu fără o luptă bărbătéscă, în care Răsvan fu rănit şi Ungurĭĭ Mateĭu Sekiel ce comanda peste 400 călăreţĭ şi Elie Kakoci, vechiul soţ al luĭ Răsvan în óstea luĭ Aron-Vodă, căḑură morţĭ, împreună ca alţiĭ. Între prinşĭ se afla fratele luĭ Răsvan, un boĭer mare anume Calotă, vistier şi logofĕt al Dom-

nuluĭ, împreună cu alţĭ boĭerĭ şi căpete de Ungurĭ. Aduşĭ dinaintea luĭ Ieremia, Răsvan şi cu soţiĭ luĭ se purtară în cumplita lor nenorocire cu tótă vrednicia şi bărbăţia cuvenită. La tóte întrebările ce li se făcură, eĭ toţĭ păstrară o tăcere mândră şi despreţuitóre. Câte-va ţile după aceia, pe la jumătatea luĭ Dechemvrie, crudul Ieremia, nesocotind şi legile rĕzboiuluĭ care sfinţesc persóna unuĭ prins şi legile omenireĭ, osîndi pe toţĭ prinşiĭ la mórte. Printr'o cruţime spăimêntătóre, el porunci a pune pe Răsvan la cazănă; apoĭ îĭ tăiară nasul şi buzele, şi după aceia puse de-l trase în ţépă, expuindu-l ast-fel, — privelişte de jale! — la armie şi la locuitoriĭ ţĕrĭĭ. În minutul în care mult nenorocitul Răsvan-Vodă gemea de durerĭ pe ţépă, cu o crudă barbarie, aduseră pe frate-sĕŭ dinaintea luĭ de-ĭ tăiară capul. La acéstă vedere durerósă a morţiĭ fratelui sĕŭ, adogită la suferinţele sale, Rĕsvan de o dată se ridică, ţîşni pe ţépă, întinse braţele către dragul sĕŭ frate, şi într'acéstă mişcare îşĭ dete sufletul.

Să întórcem maĭ bine ochiĭ de la acéstă cruntă privelişte care răscóla inima la o asemenea crimă uricĭósă, ce va rĕmânea o pată vecĭnică de necinste asupra némuluĭ luĭ Ieremia Movilă care o porunci şi asupra Polonilor care o suferiră fără împotrivire, cu atât maĭ mult că Răsvan era prinsul lor. În dru-

mul ce merge de la Sucéva la Baia şi pênĕ astăḑĭ se arată şi se pomenesce *movila luĭ Răsvan Vodă*, loc unde zacŭ neuĭtate, rĕmăşiţele vitézuluĭ Domn.

Ast-fel de cumplită mórte avu acest bărbat, pe care meritul sĕŭ şi norocirea îl înălţase din pulbere pe tronul patrieĭ sale. Născut ţigan dintr'un ném osîndit de vécurĭ la robie, el fu încă o dovadă puternică cum că în ochiĭ provedinţeĭ nu sunt popóre alese şi popóre osîndite, că ea rĕspîndesce de o potrivă îndurările sale peste toţĭ ómeniĭ fără deosebire de naţie, dar puind pe fruntea fie-căruia pecetea Dumneḑeireĭ şi declarându-l cu drepturĭ de o potrivă ca tótă omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute şi la adevĕr.

XI.

Cumplita mórte a luĭ Răsvan întristă fórte mult nu numaĭ pe prinţul Transilvanieĭ dar şi pe împĕratul şi pe Papa Clement. Bathori hotărî să-şĭ iea satisfacţie cu armele în contra Polonilor şi împĕratul părtaş al mânieĭ sale, hotărî a'l ajuta şi a lua parte la rĕsbunarea acesteĭ insulte a Polonilor ce le era comună la amênduoĭ. Pontificele însă, temêndu-se cu tot dreptul că acest rĕzboĭu între creştinĭ va fi vătămător rĕsboĭuluĭ celuĭ cu noroc început în contra Turcilor şi că va putea arunca creştinătatea

încă în vr'o primejdie mare fără nicĭ un léc de mântuire, se puse între părţile prigonitóre, propuind mijlocirea sa părintéscă pentru ca, prin creditul sĕŭ, să împace aceste certe şi să aducă unirea şi o norocită înţelegere. El trămise spre acest sfêrşit în Polonia pe episcopul de Caserta, Alfons Visconti, milanes, la regele Polonieĭ şi la prinţul Transilvanieĭ. Sigismund al III-lea regele Polonieĭ, mişcat de aceste mustrărĭ, trămise la Roma pe Florian Gembicki, secretarul corónеĭ, ca să arate pontificeluĭ că armele polone în Moldova făcuseră mare slujbă creştinătăţiĭ, scăpând acea ţéră de Tătarĭ şi de odată oprind pe aceştia d'a năvăli asupra Ungarieĭ şi a Staturilor împĕrăteşcĭ. Zamoisky scrise şi el papiĭ, în 10 Ianuarie 1596, arătându-ĭ aceleaşĭ şi îndreptăţindu-şĭ faptele sale cu multe sofisme şi neadevĕrurĭ. Spre a îmblânzi maĭ lesne pe Papa, carele era fórte întărîtat în contră-le, spre a'l trage în partea lor şi a-ĭ desarma mânia, regele Polonieĭ şi Zamoisky îĭ trămiseră, din partea sinoduluĭ de legea grecéscă, duoĭ episcopĭ rutenĭ, ca să i se închine şi să recunóscă supremaţia Papeĭ. Într'adevĕr acéstă faptă, care nu isbuti pênĕ în urmă, făcu mare plăcere Papeĭ, încât se amână cu totul satisfacţia aşteptată de Bathori de la Polonĭ, ceĭa ce mîhni pe acesta pênĕ într'atât încât căḑu în greşelĭ marĭ, fórte vătămătóre creştinătăţiĭ.

Zamoisky fu atacat cu multă învierşunare în dieta de la Cracovia de duşmanii lui, care îl acusaŭ cu mult drept că a implorat şi a cumpĕrat pacea de la Tătarï. El se scuză, dând faptelor o colóre favorabilă, dar fórte neadevĕrată. Senatorii regatului scriseră atuncï (24 Martie 1596) împĕratului Rudolf, arătându-ï că eï simtŭ că datoria comună este ca să împedice pe Turcï a reduce în paşalîk principatele Moldova şi Valahia; că neputênd prinţul Transilvanieï a le apăra, e nevoie ca Poloniï să le iea subt protecţia lor; că pentru acéstă slujbă creştinéscă ce eï vorŭ să facă, cerŭ ca împĕratul să le dea o sută miï florinţï şi să depărteze pe Mihaïu din Ţéra românéscă, căcï nu-l pot apĕra fără a rupe de faţă pacea cu Turcii. Acéstă scrisóre sucită şi plină de vicleniï nu dovedea alt-ceva decât dorinţa Polonilor d'a pune eï în Ţéra românéscă alt Domn în locul luï Mihaïu. Acesta fu cel d'ântâiŭ semn al ureï ucigătóre ce Poloniï purtară erouluï nostru.

XII.

Mihaïŭ Vodă, dupĕ luarea Vidinuluï, unde-l lăsarăm, se întórse înapoï la Tîrgovişte. Intórcerea sa în Ţéră este un mers triumfal; toţï ostaşiï sunt încărcaţï de prăzï; poporul îl priimesce cu cântece de veselie şi vrăjmaşiï tremură de numele luï. El

începu îndată a se ocupa să vindece rănile şi ticăloşiile ce pustiirile şi rĕzboĭul adusese asupra ţĕriĭ. Într'adevĕr, starea eĭ era vrednică de jale. Populaţia se micşorase fórte mult prin mórte, prin pribegirea locuitorilor în ţĕrĭ străine şi prin robirile Turcilor; numaĭ în acéstă din urmă campanie, Sinan robise douĕ-ḑecĭ miĭ locuitorĭ şi apucase a-ĭ trece Dunărea. Oraşele şi satele eraŭ ruinate şi prefăcute în cenuşă; câmpiile eraŭ părăsite, viile smulse; grânele călcate de oştirile ce şerpuiseră prin tótă ţéra, nu putuse da rod; dobitócele murise séŭ fusese răpite de vrăjmaşĭ, care apucaseră să trécă peste Dunăre maĭ mult de 60 miĭ vite. Româniĭ jertfiseră totul pentru desrobirea libertăţiĭ lor; dar acésta e un bine atât de mare încât cu nicĭ o fertfă, fie cât de grea, nu e scump cumpărată.

Mihaĭu-Vodă trămise în Transilvania cu multă cheltuială, — fiind şi acolo mare lipsă, căcĭ negoţul încetase cu totul din pricina rĕzboiuluĭ, — de cumpără grâne, făină, vin, sĕmînţă şi tóte cele trebuincióse, de împărţi între popor, care, la glasul Domnuluĭ sĕŭ, părăsi pădurile şi vizuinele munţilor unde se trăsese, începu a rezidi oraşele şi satele pe ruinele celor vechĭ, se apucă de munca pămêntuluĭ şi putu îndată să preţuiască folósele independenţiĭ ce dobêndise cu atâta jertfă. Iar, pentru ca ostaşiĭ fără de exerciţiĭ, să nu se înmóĭe şi să nu se co-

rupă în lene şi nelucrare, Domnul dete voïe la vre o câte-va miï să trécă Dunărea şi să necăjéscă pe vrăjmaşï. Aceştia năpădescŭ peste Pelinul, oraş întins şi, dupĕ ce aŭ ucis maï mulţï locuitorï, îl prefăcură în cenuşă şi, robind o femeie cu o fată şi un băïat aï unuï din ceï maï bogaţï şi însemnaţï locuitorï, a-nume Mihaloglu, îï aducŭ în dar Domnuluï, care tratându-ï cu multă omenie, întórse pe femeie cu copiï înapoï la soţul eï, pentru o rĕscumpărare de 50 miï galbenï de aur.

Nenorocirea expediţieï luï Sinan desperă pe Sultanul d'a puté învinge făţiş pe Mihaïu-Vodă. El se încredinţă că, spre a'l vĕtăma, trebuie a alerga la intrigï, a lucra maï întâiŭ spre a'l desface de aliaţiï sĕï, împĕratul Germanieï şi prinţul Transilvanieï, şi a aţîţa în ţéră partide în contra luï. Spre acest sfîrşit, prin beïlerbeiul de la Pesta, făcu propunerï fórte bune împĕratuluï, numaï ca acésta să se tragă de Mihaïu şi să-l considere ca un rebel către Pórtă; dar împĕratul depărtă cu mânie aceste necinstite condiţiï ce i se propuneaŭ. Sultanul atuncï întrebuinţă alte mijlóce spre a ajunge la scopul sĕŭ. Trămise maï întiiŭ un agă în Ţéra românéscă ca să aţîţe pe boïeriï nemulţămiţï şi să-ï scóle în contra luï Mihaïu şi în folosul Porţiï; tot de-odată, dete poruncă paşilor de pe margine şi hanuluï Tătarilor să stea gata a intra în ţéră spre a ajuta

partida ce era să se revolte în favórea Turcilor. Tot într'o vreme, Sultanul trămise la Sigismund Bathori un cĭauş cu făgăduĭală că-ĭ va lăsa Transilvania fără nicĭ un alt tribut decât vasele de argint ce era obiceiŭ de se da când se plătea tributul, îndatorându-se încă a-ĭ da şi Ţéra românéscă, dacă el va priimi a goni pe Mihaĭu şi a se trage din confederaţia cu împĕratul Rudolf. Bathori, dupĕ ce ţinu cât-va timp pe cĭauş la sine, îl trămise înapoĭ, ḑicêndu-ĭ să spună stĕpânuluĭ sĕŭ că el, prinţ al Transilvanieĭ, nicĭ odată nu va lăsa partea creştinilor spre a se uni cu duşmanul lor. Prin povaţa nunciuluĭ Papeĭ şi a luĭ A. Carilio, el plecă la 4 Fevruarie cu unspre-ḑece trăsurĭ şi douĕ-ḑecĭ caĭ de călărie la Praga, spre a se intîlni cu împĕratul şi a dobândi ajutóre de rĕzboiŭ.

XIII.

Sultanul, ce nu putu isbuti lângă împĕratul şi Bathori spre a vătăma pe Mihaĭu, fu maĭ norocit pe lângă Românĭ, de la care dobândi ceĭa ce nu putuse avé de la străinĭ. Aga trămis în ţéră, găsi între boĭerĭ ceĭa ce tot-d'a-una a fost lesne a găsi, ómenĭ corupţĭ, care pentru o mîrşavă ambiţie şi lăcomie de banĭ, staŭ gata a vinde pe Domnul şi ţéra lor. O conspiraţie întinsă şi gróznică se formă, în

capul căreia sta din boïeriĭ ceĭ maĭ de frunte, unul anume Dumitru, cel maĭ bĕtrân din sfetniciĭ Domnuluĭ şi logofĕtul Chissar cu un fiŭ al sĕŭ. Şése miĭ Tătarĭ din Dobrogea, cu care se unise şi treĭ miĭ Turcĭ, trebuiaŭ să năvăléscă fără veste în ţéră, spre a ajuta pe conspiratorĭ, ce se unise cu Turciĭ pentru ca să mântuie ţéra, cum ţiceaŭ eĭ, şi să pérdă pe Mihaĭu, dându-l în mânile duşmanuluĭ. Dar acesta află din vreme printr'un chip minunat planurile nemature încă ce se urţiaŭ de nelegiuiţiĭ boïerĭ în contra luĭ şi a ţĕriĭ. El puse strejĭ lângă Dunăre ca să priiméscă pe duşmanul ce era gata a năvăli şi puse de tăiă pe trădătoriĭ Dumitru, Chissar şi cu fiul sĕŭ, ca nisce vicleni de domnie şi stricătorĭ de ţéră. Patru ţile dupĕ pedépsa conjuraţilor, ceĭ 9000 Turcĭ şi Tătarĭ trecŭ Dunărea; Domnul maĭ trămite un ajutor de 3000 pedestraşĭ şi 300 călăreţĭ, oştireĭ expeduită de maĭ 'nainte la graniţă, care isbind pe duşmanĭ într'o luptă norocită, îĭ biruie, cuprinde tunurile şi bagagiele lor şi pe ceĭ maĭ mulţĭ îĭ omóră séŭ îĭ prindŭ robĭ. Tot în acele ţile, cu patru mile maĭ jos de la locul acesteĭ bătăliĭ, alţĭ treĭ miĭ Turcĭ, în înţelegere cu conspiratoriĭ din ţéră, trecŭ Dunărea; dar sunt îndată întîmpinaţĭ de către locuitoriĭ ţĕranĭ adunaţĭ şi de către păzitoriĭ marginilor şi

sunt învinşĭ, deşi nu fără puţină pagubă a Românilor.

În vremea acésta, Fevruarie 1596, hanul Gherai intrase în Moldova cu 30 miĭ Tătarĭ şi patru miĭ Turcĭ, cu tunurĭ împĕrătescĭ. El avea poruncă a Sultanuluĭ să intre în Valachia, dar neîndrăznind, voi să înşele pe Mihaĭu-Vodă. El se adresă luĭ Ieremia-Vodă al Moldoveĭ, care îl priimise cu drag ca pe un prietin şi aliat şi îĭ făgădui duoĕ miĭ galbenĭ de va voi să favoriseze planul sĕŭ de a înşela pe Mihaĭu, făcêndu-l să priiméscă a se supune Porţeĭ. Domnul Moldoveĭ făcu cunoscut luĭ Mihaĭu-Vodă că hanul are deplină putere de la Sultanul d'a încheia pace între Românĭ şi Turcĭ, puind condiţie ca Mihaĭu să gonéscă trupele străine luate în léfă de dînsul, care, ţicea hanul, nu numaĭ că pustiescŭ ţéra turcéscă, dar încă sunt o sarcină pentru cea românéscă. Hanul trămise tot de-odată luĭ Mihaĭu-Vodă, spre maĭ mare încredere, duoĭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ Tătarĭ, ca zălóge, cerênd numaĭ pentru slujba sa câte-va miĭ galbenĭ. Mihaĭu-Vodă avea trebuinţă de ceva vreme de pace dupĕ atâtea sdruncinărĭ şi suferinţe pricinuite de rĕsbóĭele trecute, cu atât maĭ mult că Bathori se pornise la Praga şi nu putea aştepta ajutor de la dînsul, ba încă vestea se rĕspândise că acesta voia să abdice cârmuirea staturilor sale

şi drepturile dobîndite asupra Ţĕreĭ românescĭ în favórea împĕratuluĭ Rudolf. Aceste priviri îndupleca pe Mihaĭu a priimi mijlocul ce i se înfăţişa spre a intra în împăciuire măcar vremelnică cu Turcii. El trămise hanuluĭ soliĭ sĕĭ cu un dar către dînsul, ca să trateze despre condiţiile propuseĭ păcĭ; tot de-odată dete drumul trupelor transilvane. Cum află hanul că Mihaĭu căduse în cursa ce ĭ-o întinsese, îşĭ luă masca de pe obraz, năvăli de-o-dată cu tótă armata sa în şesul dintre Buzĕŭ, Brăila şi Bucurescĭ, unde tăbĕrî, pornind cete în tóte părţile, carele maĭ mult de opt ţile cercară ţéra, arţênd oraşele, hrăpind bucatele, robind pe locuitorĭ, pustiind tot şi căutând în tot chipul a pune mâna pe Mihaĭu. Douĕ sute de Cazacĭ, care eraŭ de pază la graniţă, sub comanda luĭ Koseza, Kirecki, Liemanowski şi Bilecki, cum vĕţură apropierea Tătarilor, trecură despre partea lor în Moldova, dupĕ ce jăfuiră pe ţĕranĭ din satele ce eraŭ însărcinaţĭ a apăra; numaĭ 40 dintr'înşiĭ îşĭ păstrară datoria şi jurămêntul, şi, vĕţênd că nu e chip de împotrivire la o aşa mulţime de Tătarĭ, grăbiră de alergară a vesti Domnuluĭ acéstă năvălire neaşteptată. Posiţia acestuia era fórte grea. Fără banĭ, fără oştire, căcĭ oştirea ţĕrĭĭ ce rĕmăsese era rĕspândită în ţéră şi în cuartierele de iarnă, înconjurat de nevoĭ, nesigur dacă

duşmaniĭ boĭerĭ nu-l vorŭ trăda în mânile duşmanilor străinĭ, el umbla rătăcind, căutând mijlóce de a se mântui pe sine şi ţéra de acéstă primejdie. «În acele nevoĭ marĭ, ḑice Walter, eroicul sĕŭ «suflet scóte cea maĭ de apoĭ virtute a luĭ». Într'un scurt timp, el adună 6000 ómenĭ şi sprijinindu-se în ajutorul luĭ Dumneḑeŭ şi în mângâierea că se luptă pentru buna causă, pornesce întru întîmpinarea înfiorósei mulţimĭ a Tătarilor, isbesce, taĭe şi pune în gónă nisce cete marĭ de Tătarĭ ce se reslăţiseră dupĕ pradă şi, gonindu-ĭ, merge la oraşul Gherghiţa, unde găsi greul ordieĭ tătărescĭ; Hanul rĕmase încremenit la o îndrăznélă aşa de mare din partea luĭ Mihaiŭ şi, cu tóte că oştirea sa era maĭ mult de şése orĭ maĭ mare, nu îndrăzni a priimi bătaia, ci se trase ruşinos spre ţéra sa. Spunŭ că, atât în luptele parţiale unde îl bătu Mihaĭu, cum şi în góna ce dete hanuluĭ, îĭ omorî ca la opt miĭ Tătarĭ. Mihaĭu cuprinse apoĭ oraşul Brăila, pe care-l cotropise Tătariĭ, făcênd marĭ grozăviĭ. Mihaĭu omorî pe toţĭ Turciĭ şi Tătariĭ ce găsi viĭ, cruţându-le numaĭ caiĭ; pe mulţĭ Turcĭ îĭ spîndură afară din oraş. Uniĭ, care voise să trécă Dunărea, goniţĭ fiind cu multă iuţélă, se înnecară; pré puţinĭ putură numaĭ scăpa.

XIV.

Vieléna cursă ce ĭ-o întinsese Tătarul, făcu pe Mihaĭu a fi fórte neîncreḑĕtor către Turcĭ şi a nu maĭ voi să trateze cu dinşiĭ; de aceĭa, când în Aprilie, Sultanul ĭĭ trămise duoĭ cĭauşĭ vorbindu-ĭ de pace şi rugându-l a-l lăsa să trécă cu oştirile în Ungaria, el maĭ că nu voi a-ĭ priimi, ba încă, spre a-şĭ rĕsbuna de ocara făcută de Tătariĭ ce-ĭ călcase ţéra, dete drumul la vr'o câţĭ-va ostaşĭ aĭ sĕĭ ca să trécă Dunărea şi să prinḑă pe Turcĭ.

În luna luĭ Maiŭ, 2000 Românĭ cuprindŭ Cladova, se întărescŭ într'însa şi rĕscólă o parte mare din Bulgaria: tot atuncĭ, 2500 haĭducĭ românĭ din Ţéra Românéscă, trecênd Dunărea maĭ în sus de Nicopole, pustiescŭ maĭ multe sate şi isbescŭ fără de veste cetatea numită Plevna pe Isc, maĭ la vale de Nicopole, prindŭ pe beiul cetăţiĭ, ce venise de curênd de la Adrianopole cu femeia şi cu copiiĭ sĕĭ, precum şi mulţĭ alţĭ Turcĭ şi Evreĭ însemnaţĭ, câştigă multă pradă şi pe urmă sfarmă oraşul. La întórcere fură isbiţĭ de Ianicerĭĭ şi Turcĭĭ din Nicopole; dar se bătură aşa de bine şi cu atâta îndemânare, încât puţinĭ vrăjmaşĭ scăpară, şi eĭ se întórseră biruitorĭ cu prada lor în Ţéra Româ-

néscă, afară din patru inşĭ numaĭ ce căḑură morţĭ într'acéstă luptă [1]).

Dupĕ aceĭa, Mihaiŭ-Vodă trămise la 6 Maiŭ pe Veliceĭco cu 1300 haĭducĭ la Baba în Bulgaria, oraş neînchis şi bogat, mare ca de douĕ-ḑecĭ miĭ case, cele maĭ multe de meşteriĭ; haĭducĭĭ îl bătură, îl cuprinseră şi încărcară o sută cincĭ-ḑecĭ care de avuţiĭ dobândite, luând prinşĭ pre mulţĭ Turcĭ însemnaţĭ, cu muĭerile şi copiiĭ lor. Eĭ şeḑură acolo treĭ ḑile; apoĭ, dând foc oraşului şi sfărămându-l, luară calea înapoĭ spre Dunăre cu tótă dobânda; iar Turciĭ se strînseră din tóte părţile în numĕr de 12,000 subt un paşă şi ajunseră pe Veliceĭco cu óstea luĭ, la un loc ce se chiamă *Comissul*. Haĭducĭĭ, vĕḑênd acésta, începură a se hărţui ḑi şi nópte cu duşmanul, pênĕ când, simţind că le va fi anevoĭe de a scăpa, tăiară pe toţĭ prinşiĭ, prefăcură în cenuşe tóte bagagele lor şi prada dobândită şi, recomandându-se luĭ Dumne-

---

[1]) «1200 haĭducĭ loviră oraşul Nicopole şi prinseră pe Buraş beiul... care de curênd sosise de la Adrianopole, numit fiind de împĕratul în acest post. Eĭ pustiiră tot locul numit Plenia şi omorîră tot ce se împotrivea trecerĭĭ lor; rĕmăşiţa fu dată flacărilor. Intorcêndu-se din Nicopole în numĕr de 1800, îĭ isbiră şi, dupĕ o luptă tare, haĭducĭĭ biruiră. Numĕrul Turcilor ucişĭ în aceste deosebite locurĭ se urca la 3000. Haĭducĭĭ se întórseră cu multă pradă.» *Türkisch und Siebenbürg. Victorie.*

ḑeŭ, se aruncară cu furie asupra duşmanuluĭ, şi maĭ toţĭ căḑură morţĭ; dar sub dînşiĭ în loc zăceaŭ patru miĭ Turcĭ. Mihaĭu-Vodă fórte se întristă şi însciinţă pe prinţul Transilvanieĭ, care atuncĭ se întorsese de la Praga.

El sosise în acest oraş la 4 Fevruarie şi fu fórte bine priimit de toţĭ domniĭ curţiĭ; îndată dupĕ aceĭa, căḑu bolnav greŭ de lingóre, fiindu-ĭ viéţa în primejdie. Când începu a se însănĕtoşi, îl duseră la catedrală ca să asculte liturgia; aci i se făcu un cuvînt fórte plin de laudă pentru dînsul. Bathori rĕspunse fórte frumos în limba latină, asigurând că el va stărui cu statornicie în partida ce luase şi că nicĭ odată nu se va deslipi de casa Austrieĭ şi de împĕrăţie, dar că speră că împĕratul şi împĕrăţia nu-l vorŭ părăsi, că e încredinţat că, de i se vorŭ da ajutórele făgăduite, va dobândi, cu sprijinul luĭ Dumneḑeŭ, maĭ marĭ biruinţe asupra duşmanuluĭ numeluĭ creştinesc decât cele dobândite pênĕ acum. Împĕratul, acordându-ĭ apoĭ o audienţă particulară, îĭ dete autorisaţie a se întórce, dupĕ ce îl încărcă de daruri şi făgăduĭelĭ. I se promiseră treĭ miĭ pedestraşĭ şi duoĕ miĭ călăreţĭ, pe care împĕratul să-ĭ ţină treĭ lunĭ cu câte 24,000 scuḑĭ pe lună şi de care să dispună Bathori dupĕ plac. Papa îĭ făgădui 40,000 galbenĭ pe lună şi însărcină pe Francisco Murio del Monte să

strîngă pentru dînsul ostaşĭ în Italia. Dupĕ ce-şĭ luă ţiua bună de la împĕratul, Sigismund se duse la Viena. În tóte părţile fu priimit cu aceĭaşĭ fală şi, spre a-l îndatora şi maĭ mult la urmarea rĕsboiuluĭ, iesuiţiĭ colegiuluĭ Vieneĭ îĭ făcură un cuvînt în public şi vorbiră de dînsul ca de un al duoilea Iosue. Cugeta Bathori să trécă de acolo la Gratz spre a visita pe sócră-sa archiducesa Maria de Bavaria, cînd află că în Transilvania, Sĕcuiĭ, supĕraţĭ căcĭ în dieta din urmă li se luase drepturile ce li se dedese cînd se porniră împotriva luĭ Sinan şi întărîtaţĭ de cardinalul Andreĭ şi de Stefan, Bathorescĭ ce se aflaŭ proscrişĭ şi fugarĭ în Polonia, se revoltară. Acéstă împrejurare îl făcu să-şĭ schimbe hotărîrea şi să se pornéscă spre Transilvania. Pênĕ a nu ajunge el în acéstă ţĕră, unchiul sĕŭ Stefan Bocskai potolise rĕscóla, înecându-o în sânge şi pedepsind pe şefĭ cu mare cruţime, căznind pe uniĭ, la alţiĭ tăindu-le capul, pe alţiĭ spênţurându-ĭ şi la alţiĭ tăindu-le nasul şi urechile.

Cum sosi în Transilvania, Sigismund îşĭ adună óstea; dupĕ ce luă duoĕ micĭ cetăţĭ, Fillak şi Czanad, cu o mare perdere de Turcĭ, isbi Temeşvarul prin treĭ părţĭ. Dinaintea acestuĭ oraş sosi şi Mihaĭu-Vodă chiămat de Bathori, cu 4000 luptătorĭ şi o mulţime de boĭerĭ. Dupĕ o asediere de ţece

çile, în 25 Maiŭ, fu isbit de Turcĭ şi de Tătarĭ în numĕr de vr'o 40,000, care veniserĕ prin Bulgaria în Banat. Dupĕ o luptă sângerósă de amênduoĕ părţile, Sigismund fu silit a ridica asedierea, căcĭ nu numaĭ ajutórele făgăduite de la împĕratul nu soseaŭ, ba încă însuşĭ trebuia să mérgă cu duoĕçecĭ miĭ ostaşĭ spre a se uni cu archiducele Maximilian, ca să întêmpine oştirea turcéscă ce însuşĭ Sultanul povăţuia în Ungaria; iar Mihaĭu se întórse spre a-şĭ apăra ţéra.

XV.

Lala-Mahomet ce se numise vizir, surghĭunindu-se Sinan, murise treĭ çile dupĕ aceĭa şi acéstă întêmplare păru Turcilor un semn ceresc ce poruncea d'a numi din noŭ pe Sinan în locul sĕŭ.

Ast-fel, acest neîmpăcat duşman al creştinilor fu scos din exil şi din noŭ, pentru a cincea óră, fu învestit cu slujba viziréscă. Tótă grija luĭ fu să-şĭ rĕsbune de ruşinea ce-ĭ făcuse creştiniĭ. El avu curagiul şi energia să însufle Sultanuluĭ hotărîrea d'a merge însuşĭ la rĕsboiŭ, urmând pilda luĭ Suleiman-cel-Mare. Armia, poporul, şeiciĭ în predicaţiile lor, şi provinciile de margine în jălbile lor, cereaŭ acésta ca singurul mijloc de a mântui împĕrăţia. Hotărîrea Sultanuluĭ d'a merge la óste în

primăvară se obştise, şi pregătirile de rĕsboiŭ se făcură cu grabă mare tótă iarna. Sinan întîmpină acum un rival în ambiţia luĭ, pe vechĭul sĕŭ prĭeten, cumnatul Sultanuluĭ, Ibrahim fostul caimacam, carele, dorind viziratul, spunea de faţă că bĕtrâneţele facŭ pe Sinan nevrednic. La aceste vorbe furiosul Sinan strigă faţă cu Sultanul însuşĭ: «Spunŭ «că sunt bĕtrân şi slăbit; dacă ḑice aşa Ibrahim, «iasă cu mine în curte să ne luptăm în suliţĭ şi «în sabie împreună!» şi ḑicênd acestea, apucă pe Ibrahim de brîŭ de-l târî afară din sală.

La începutul primăverĭĭ, în minutul când spera de a-şĭ rĕsbuna asupra creştinilor şi d'a se încorona cu laurĭ nouĭ, crudul arnăut muri într'o Mercurĭ (3 Aprilie, 1596), ḑi rea în ochiĭ moslimilor. Acest ministru de un caracter aspru şi lacom, lăsă avuţiĭ fórte marĭ, adunate în campaniile sale din Ungaria, Valachia, Georgia şi Iemenul. Ibrahim se numi atuncĭ vizir şi serasker al armieĭ din Ungaria. Treĭ ḑile dupĕ numirea luĭ, sosiră la Constantinopole cărţile luĭ Mihaĭu şi ale boĭerilor Ţĕreĭ Românescĭ, cerênd a face împăciuire. Acésta era învoirea ce făcuse cu hanul, pe care o trămisese spre întărire la Constantinopole, pênĕ a nu-şĭ da Tătarul pe faţă viclenia sa. Hogea Sead-Uddin, istoricul ce ne-a fost atât de folos în acéstă scriere, citi aceste corespondenţe în divan în locul

luĭ Reis-effendi şi o dispută înfocată se aprinse între muftiul şi hogea. Acesta era de părere ca să se priiméscă pacea, dacă Mihaĭu va da pe fiusĕŭ drept zălog, şi muftiul Bostansade era împotrivitor, ḑicênd că nu se póte a tracta cu Mihaĭu. Fiind-că muftiul se sculă îndată şi eşi afară, Sead-Uddin se supĕră, dar îşĭ luă séma şi, folosindu-se de lipsa protivniculuĭ sĕŭ, el înduplecă pe Reis-effendi să facă un rĕspuns luĭ Mihaĭu şi boĭerilor ţĕreĭ într'un înţeles favoritor, dupĕ cum voia. Dar acésta nu sluji nimic, căcĭ Mihaĭu, cum scim, neîncreḑĕtor acum dupĕ înşelăciunea hanuluĭ, refuză d'a maĭ tracta cu Turciĭ. Aceştia însă nu îndrăzniră a-l maĭ isbi atuncĭ, speriaţĭ de atâtea învingerĭ, şi hotărîră a purta rĕsboiul în Ungaria, unde însuşĭ Sultanul avea să mérgă. Depărtarea Sultanuluĭ la óste era fórte neplăcută mumeĭ sale, veneţiana Baffo care era sufletul cârmuireĭ şi făcea pe fiul sĕŭ să urmeze în tóte dupĕ placul eĭ. Hotărînd să facă orĭ-ce, numaĭ ca să oprésc acéstă depărtare, care putea să slăbéscă influenţa eĭ, ea rupse tóte legăturile cu credinţa părinţilor eĭ, şi propuse o măcelărire generală a tuturor creştinilor. Aceste complotuĭ din norocire nu isbutiră. Sultanul se mulţumi a goni din Constantinopole cu firman pe toţĭ Greciĭ neînsuraţĭ, puindu-le un soroc de treĭ ḑile. Sultana muma (validéoa), vĕḑênd că

a perdut stăpînirea pe inima fiuluĭ eĭ, căută a se folosi de farmecul celeĭ maĭ frumóse róbe din saraĭ spre a o redobîndi. Mahomet se părea la început că căduse în cursă; el rĕspunse la desmerdările róbeĭ cu amorul cel maĭ înfocat; dar când ea deschise gura ca să-l róge să rĕmână în Constantinopole, Mahomet chiar în pat, în centrul plăcerilor sale, puse mâna pe cuţit şi ucise fără milă pe acea jertfă nenorocită a ambiţieĭ mumeĭ sale, faptă care dovedesce o inimă maĭ mult ferósă decât energică. El puse apoĭ de maĭ înnecă câte-va femeĭ, sub pretext că n'aŭ ţinut postul; apoĭ, în 21 Iunie (1596), se porni în cale spre Ungaria însoţit de un alaĭu măreţ şi cu tótă óstea, ducênd cu dînsul dervişĭ, femeĭ, icĭoglanĭ, eunucĭ, cânĭ de vînătóre şi şoimĭ. Ambasadoriĭ Franciei şi Englitereĭ priimiră poruncă de a însoţi pe Sultan în acéstă expediţie în contra creştinilor.

CAROLI

XVI.

Îndată după luarea Graanuluĭ în anul trecut, feld-mareşalul împĕrătesc din Ungaria, Mansfeld, muri (14 August 1594) şi cu dînsul peri şi disciplina din armia nemţéscă. Ţĕraniĭ din Austria, împovăraţĭ de despuierele şi jafurile nobililor de o parte şi ale trupelor de alta, se adunară între Claus

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ

şi riul Ens şi se revoltară. Acéstă revoltă crescu şi se mări fórte şi fu cumplită nu numaĭ nobililor, dar şi împĕrăţieĭ. Oştirile ce se trămiseră în contra lor, nemulţămite căcĭ nu li se plătise simbria, se revoltară şi ele şi începură a prăda oraşele şi satele ce scăpase neprădate de ţĕranĭ. Aceste întîmplărĭ opriră cursul fericit al isbînzilor în contra Turcilor şi câtă-va vreme puseră Austria într'o anarhie grozavă, de care de abĭa scăpă, ajutată fiind de neunirile şi de lipsa de disciplină a revoltanţilor.

Îndată ce împĕratul înţelese despre pregătirile ce Turcĭĭ făceaŭ împotriva Ungarieĭ, trămise solĭĭ sĕĭ la Papa şi la principiĭ Europeĭ, rugând să caute a 'l ajuta în acéstă primejdie comună a creştinătăţiĭ. Papa se sili din noŭ a reînsufleţi zelul pentru răsboĭŭ, cu totul slăbit, al prinţilor italienĭ; el căută în zadar a face pe Spanioliĭ şi pe Francesĭ să înceteze răsboĭul între dînşiĭ şi a 'şĭ întórce armele în contra Turcilor; şi, cunoscênd ca tótă lumea de ce mare folos ar fi Polonia, când ar primi să intre în legătura creştină, hotărî a maĭ face o încercare şi trămise pe cardinalul Henric Caetan, în calitate de delegat în Polonia, ca să se siléscă când se va aduna dieta, a îndatora pe rege şi pe ceĭ marĭ aĭ crăieĭ să 'şĭ unéscă puterile cu ale împĕrăţieĭ. Papa scrise în deosebĭ şi regineĭ Poloniei

şi puse pe archiducesa Maria di Grazzo, muma eĭ, şi pe soră-sa principesa Transilvanieĭ să 'ĭ scrie ca să îndemne pe regele într'acéstă faptă, spre slujba luĭ Dumneḑeŭ şi în obştescul interes al creştinătăţiĭ. Legatul Papeĭ ajunse în Varsovia cu episcopul de Breslau, ambasador al împĕratuluĭ şi, dobîndind audienţă de la dietă, îĭ expuse într'un frumos cuvînt ce s'a tipărit atuncĭ, misia luĭ, arătând jertfele ce Papa a făcut pentru creştinătate şi datoria Polonilor de a ajuta pe creştinĭ, căcĭ fără dînşiĭ puterile împĕrăţieĭ germane întregĭ nu sunt în stare a sta împotriva putereĭ celeĭ peste mĕsură mare a păgânilor. Episcopul ce presida dieta rĕspunse că acéstă propunere cere o mare şi cóptă desbatere. «Polonezĭĭ, — ḑice un contimporan — «voiaŭ pace cu duşmanul păcĭĭ şi nicĭ o price cu «pricinuitorul gâlcevilor». Ura veche şi naturală a Polonilor şi maĭ cu sémă a luĭ Zamoisky către casa Austrieĭ isbuti, şi legatul Papeĭ plecă fără a dobîndi nimic.

Intrigile Englitereĭ nu puţin slujiră spre a împedeca acéstă unire a Polonilor cu împĕratul în contra Turcilor. Ambasadorul englez sosise în iarna aceĭa în Constantinopole şi rĕspêndise vestea că misia luĭ este de a uni pe Turcĭ şi Polonĭ în contra voevoḑilor Ţĕriĭ Românescĭ şi Transilvanieĭ. Simpatiĭ însă şi ajutóre dintr'altă parte veniră a

încuraja pe creştinĭ în răsboĭul greŭ ce purtaŭ. Ţarul Muscalilor Fedor I şi şahul Perşilor trămiseră ambasadorĭ la Praga de încheiară alianţă cu împĕratul în contra Turcilor, şi vre-o câte-va cete de Scoţezĭ veniră pe la Dantzig în Transilvania spre a lua parte la războĭŭ. Deputaţiĭ din partea popórelor din Herţegovina şi alte locurĭ supuse Turcilor reclamară în zadar ajutóre de la împĕratul spre a se revolta.

XVII.

În vremea acésta Sultanul, cu duoĕ sute miĭ ómenĭ şi treĭ sute de tunurĭ marĭ şi micĭ, sosise la Belgrad şi d'acolo merse la Buda unde ajunse în 2 Septemvrie. Înapoia luĭ Mihaĭu isbea arierguardia şi răpea proviziile oştireĭ. El cuprinsese pe Dunăre şése corăbiĭ marĭ încărcate cu muniţiĭ ce se duceaŭ la Belgrad, omorîse 1200 Turcĭ ce le însoţeaŭ, luase tot ce era în corăbiĭ şi pe dînsele le dase afund. Cu puţine çile maĭ înainte de $^{16}/_{26}$ Iulie, trămisese Mihaĭu-Vodă o sémă de oştĭ alese ca să iea Vidinul, puindu-le cap pe aga Fărcaş. Româniĭ trecură Dunărea pe la Sdeglea. Turciĭ însă le prinseră veste şi, adunându-se în mare numĕr, nu eşiră să se lovéscă faţă, ci se ascunseră de făcură meşteşug. Aşa mergênd oştile luĭ Mihaĭu-

Vodă fără témă, Turciĭ le loviră de faţă şi fără veste şi, după un războĭŭ tare ce ţinu multă vreme, biruiră Turciĭ pe aĭ noştri şi câţĭ fură călărĭ dintre dînşiĭ scăpară câte ceva, însă puţineĭ, ĭar pedestraşiĭ periră cu totul. Acéstă perdere scârbi tare pe Mihaĭu-Vodă şi, vĕḑêndu-se în lipsă de soldaţĭ, ţéra fiind fórte despopulată, trămise în ţĕrĭ străine să strîngă voinicĭ vitejĭ şi să aducă o sémă de Leşĭ, de Cazacĭ şi de alte felurĭ de ómenĭ care 'ĭ eraŭ de folos.

Ĭar sultanul, de la Buda merse de tăbĕrî dinaintea cetăţiĭ Erlau, (la 21 Septemvrie) a căreĭ isbire se hotărîse într'un sfat de războĭŭ. După ce sultanul, potrivit unuĭ precept al Coranuluĭ, somă garnizóna de a îmbrăţişa islamismul şi de a preda cetatea, începu asediul; după şépte ḑile, Valonĭĭ din cetate se revoltară şi siliră pe căpeteniĭ a capitula; oraşul se dete maĭ întîĭ şi cetăţuĭa nu întîrḑiè a urma acestuĭ exemplu. Maximilian archiducele, care era numit generalissim al împĕrăţieĭ, şi prinţul Sigismund al Transilvanieĭ sosiră pré târḑiŭ în ajutorul Erlauluĭ; dar eĭ vrură să 'şĭ rĕsbune, printr'o biruinţă, de perderea acestuĭ oraş.

Gĭafer-Paşa, puţină vreme după acea importantă cuprindere, întîlni armia creştină comandată de aceĭ duoĭ prinţĭ, în préjma cetăţiĭ Erlaŭ, pe câmpia nu-

mită Keresztes, unde rîul Cincia se vérsă în bălţĭ, pênĕ a nu se uni cu Tisa; ambele armate protivnice se loviră acolo şi ţinură o luptă învierşunată de treĭ çile (23, 24 şi 25 Octomvrie 1596), în care oştirile se bătură fără resultat hotărîtor; cu tótă îndĕrătnica împotrivire a Otomanilor, óstea creştină îĭ respinse, le ucise vre-o miie de ómenĭ, le luă 40 de tunurĭ şi sta să rĕmână învingĕtóre. Turcii eraŭ scoşĭ din taběra lor şi puşĭ pe fugă; isbînda era acum a creştinilor. Acéstă împrejurare maĭ crescu dorinţa ce de maĭ multă vreme arăta sultanul Mahomet de a se întórce la Constantinopole; în sfatul ce se ţinu însă pentru acésta, se hotărî, dupĕ părerea luĭ Sead-Uddin-Hogea, că fiinţa de faţă a Padişahuluĭ era trebuincĭósă spre a îmbărbăta pe ostaşĭ. În sfîrşit, la 27 Octomvrie, Nemţiĭ şi Ungurii isbescŭ trupul de armată unde se afla sultanul, care se trase sub cortul luĭ Ionnis-Beĭ, capul mutefericalelor, aşeçat în dosul bagagielor. Bătălia era acum perdută pentru Otomanĭ; artileria era în puterea duşmanuluĭ; corturile sultanuluĭ eraŭ în jaf, căcĭ din nenorocire soldaţiĭ creştinĭ nu sciură a se cumpăta şi, călcând poruncile luĭ Maximilian, se aruncară pe avuţiile ce le staŭ înainte şi se puseră pe jaf, fără orînduĭală, strigând biruinţă; ómeniĭ caseĭ sultanuluĭ nu puteaŭ stăvili lăcomia biruitorilor, altfel decât cu o nefolositóre împotrivire; to-

tul era perdut pentru Turcĭ, când o isbire făcută la timp schimbă faţa lucrurilor. Cicala-Paşa, care era pus la pândă cu o arierguardie de 40 miĭ ómenĭ, vĕdênd netocméla creştinilor, se repeḑi de o dată cu călărimea sa, în minutul când Nemţiĭ şi Ungurĭĭ înfigeaŭ stégul cruceĭ şi săltaŭ în triumf împrejurul atîtor bogate prăḑĭ, şi le smulse din mânĭ biruinţa. În maĭ puţin de o jumĕtate de oră el împinse în baltă călărimea creştină, care trecu peste pedestrime şi fu ca nimicită; cincĭ-ḑecĭ miĭ de ómenĭ, căḑuţĭ sub paloşul Musulmanilor, staŭ în mocirlă. O gróză panică cuprinsese armata creştină, care se împrăştiè in tóte părţile, fiecare ostaş fugind încotro dădea cu ochiĭ, fără să scie unde şi ceĭ maĭ mulţĭ perind în baltă sub sabia Tătarilor. Cincĭ-ḑecĭ miĭ creştinĭ şi numaĭ douĕ-ḑecĭ miĭ Musulmanĭ periră în aceste lupte ce ţinură patru ḑile. Maximilian se refugiă spre Casovia; Sigismund Bathori spre hotarul ţĕreĭ sale. Spunŭ că, osebit de acel grósnic măcel, care umpluse bălţile de stîrvurĭ, Turciĭ biruitorĭ maĭ făcură în acéstă bătălie o pradă de ḑece miĭ galbenĭ în argint şi nouĕ-ḑecĭ şi şépte tunurĭ. Analiştiĭ lor aséměnă acéstă luptă cu aceĭa de la Mohacĭ şi de la Cialdiran. «Astfel fu,—ḑice Sacy,—acéstă bătălie de «la Keresztes, pe care creştiniĭ o câştigară prin cu«ragiul lor şi o perdură prin a lor lăcomie; exem-

«plu îngrozitor care arată generalilor că vitejia «póte isbîndi a căpĕta folóse, dar că numaĭ disci-«plina le póte păstra».

Dupĕ acéstă învingere strălucită, Cicala-Paşa, căruia sultanul era dator isbînda, fu numit mare vizir în locul luĭ Ibraim-Paşa, ĭar padişahul se întórse la Constantinopole.

XVIII.

Când Turcii de pe margine vĕdură trecerea sultanuluĭ cu atîta oştire asupra Ungarieĭ, începură a se semeţi, a eşi în Ţéra Românéscă pe malurile Dunării, a prăda şi a isbi. Mihaĭu-Vodă îşĭ strînse atunci oştile şi, dupĕ sĕrbătórea S-tuluĭ Mihail, cu 2000 ómenĭ purcese asupra Turcilor. Mergênd prin ţéră, Domnul întîlni o sémă de Turcĭ pe apa Teleormanuluĭ, robind şi stricând ţéra; el îĭ isbi şi'ĭ prinse pre toţĭ viĭ; apoĭ merse de ocoli cetatea Turnul, o bătu şi o arse. Dupĕ aceĭa, trecu Dunărea şi isbi cetatea Nicopole în 12 Noemvrie, ucise pe toţĭ Turcii ce 'ĭ stătură împotrivă, cuprinse bulevardul cel maĭ însemnat, pe care 'l aseměnă cu pămîntul: şi pe însăşĭ cetăţuia era s'o cuprindă, când află vestea nenorociteĭ bătălii de la Keresztes, care 'l întristă fórte. Sangĭacul Nicopoleĭ, care era închis în cetate, trămise atuncĭ Domnuluĭ stofe ţe-

sute cu aur şi argint, samururĭ frumóse, ḑece caĭ cu harşale de argint, rugându-l să se lase de a maĭ bate cetatea şi a nu maĭ întărîta mânia sultanuluĭ, care acum biruitor se întórce din Ungaria şi se aştéptă la Sofia. Paşa încă se făgăduia că va mijloci ca Mihaĭu să 'şĭ aibă pacea de la Turcĭ şi ca sultanul să 'l recunóscă pe el şi pe fiul sĕŭ de Domnĭ moştenitorĭ aĭ Ţĕriĭ Românescĭ. Domnul căta mult maĭ puţin la aceste făgăduielĭ frumóse decât la puterea zidurilor cetăţiĭ şi la vestea întórcereĭ sultanuluĭ, care putea năvăli asupră-ĭ; el se prefăcu dar că e înduplecat de sfaturile sangĭaculuĭ, priimi cererea sa şi, ridicându-se de acolo unde zăbovise cincĭ ḑile, trecu Dunărea. Domnul trecuse rîul în ţéră într'o diminéţă la rĕsăritul sóreluĭ şi, însoţit numaĭ de şése inşĭ din căpeteniĭ, apucase fără grije înainte, urmat într'o lungă depărtare de cincĭ-ḑecĭ călăreţĭ, şi în sfîrşit maĭ departe încă venea tótă óstea de pre rînduĭala eĭ. Astfel mergênd în cale, Domnul şi cu soţiĭ luĭ întîlniră douĭ Turcĭ pe care 'ĭ prinseră şi aflară de la dînşiĭ că facŭ parte dintr'o bandă de 500 Turcĭ care bîntuĭe satele aceluĭ judeţ, arḑênd şi jăfuind şi că acéstă cétă nu e departe. Cum află acésta, vitézul Domn se repede ĭute cu ceĭ şése soţĭ aĭ sĕĭ către aceĭ cincĭ sute Turcĭ, îĭ ajunge şi 'ĭ isbesce furios. Spunŭ că omorî patru-spre-ḑece inşĭ cu mâna luĭ, pênĕ

când apucă de 'ĭ veni ajutor din óste, de 'ĭ prinse pe toţĭ câţĭ scăpase de mórte. După acéstă faptă de semeţă şi nesocotită vitejie, eroul se duse la Târgovişte spre a se odihni şi a se bucura de triumfurile sale.

XIX.

Dar intrigile şi vicleniile ticăloşilor boĭerĭ nu 'l lăsară multe ţile a îngriji în repaos de treburile ţĕrĭĭ. În cele dîntîĭ ţile ale luĭ Dechemvrie, potrivit făgăduielilor şi învoieleĭ făcută cu sangĭacul Nicopoleĭ, sultanul se grăbi a trămite luĭ Mihaĭu o deputaţie de douĕ-ţecĭ inşĭ cu stég roşu spre semn de pace. Boĭerĭĭ, duşmanĭ aĭ Domnuluĭ, se folosiră îndată de acésta, spre a învinovăţi pe Mihaĭu-Vodă către prinţul Transilvanieĭ cum că ar fi hotărît a se trage din legătura cu dînsul şi cu creştinĭĭ spre a se lega cu Turcĭĭ. Bathori, slab de minte şi bănuitor, adună îndată sfetnicĭĭ sĕĭ spre a se chibzui despre ceĭa ce trebuie a face în aceste împrejurărĭ, cu atît maĭ grele că el nu era în stare a ataca de faţă pe Mihaĭu. Acesta află bănuielile ce boĭerĭĭ băgase în capul luĭ Bathori şi tótă intriga ţesută spre perţarea luĭ şi îndată însciinţă pe prinţul Transilvanieĭ că, întărit prin nevinovăţia sa, el a hotărît să mérgă în capitala luĭ să 'l întîlnéscă,

numaĭ cu o mică suită şi speră că va scóte de minciună pe ceĭ ce l-aŭ pîrît, arătându-ĭ că e credincĭos jurămintelor sale. Acéstă hotărîre îndrăznéţă a luĭ Mihaĭu înmărmuri pe duşmaniĭ luĭ şi ridică de pe inima luĭ Bathori tótă bănuĭaia. Mihaĭu lăsă sub îngrijire şi pază pe deputaţiĭ sultanuluĭ pênă la întórcerea sa, apoĭ luând cu dînsul pe Mihalcea banul, pe Radul Buzescu şi puţinĭ alţĭ boĭerĭ, porni în Transilvania şi ajunse la Alba-Iulia în 30 Dechemvrie. Bathori îĭ trămisese înainte pe secretarul sĕŭ de Stat Pancratie Sennyei, cu patruzecĭ de trăsurĭ de paradă şi o mulţime de nobilĭ; el însuşĭ îĭ eşi înainte cu un sfert de leghe din oraş, linguşindu-l cât putea cu dragostea. Astfel cu cea maĭ mare pompă fu priimit Mihaĭu-Vodă în capitala prinţilor Transilvanieĭ. A doua-zi, în cea din urmă zi a luĭ Dechemvrie, Bathori trămise o sémă de călăreţĭ luĭ Mihaĭu-Vodă ca să'l însoţéscă la curtea sa. Acolo, de faţă cu ceĭ maĭ de căpetenie domnĭ aĭ Ardéluluĭ şi cu nunciul Papeĭ, ambiĭ Domnĭ vorbiră ca la duoĕ césurĭ; pe urmă Mihaĭu-Vodă fu dus cu multă cinste la casa sa, gătindu-se Bathori a 'l aştepta a doua-zi cu tótă fala cuvenită unuĭ asemenea Domn. În ziua cea dîntîĭ a anuluĭ noŭ, Mihaĭu-Vodă se duse cu mare solemnitate la biserică; pe urmă merse la prinţul Transilvanieĭ care 'l ospĕtă măreţ, şi la patru cé-

surĭ se întórse la cuartierul sĕŭ. La 2 Ianuarie, Voevodul fu ospĕtat la casa cancelaruluĭ Iojica, unde banchetul ţinu pênĕ la şépte césurĭ séra.

La 3 Ianuarie, ofiţeriĭ şi pagiĭ prinţuluĭ Transilvanieĭ aduseră la Mihaĭu-Vodă, din partea luĭ Bathori, şése pahare marĭ de aur smălţuite, un ibric şi un lighĭan de argint. Ómeniĭ Domnuluĭ fură asemenea trataţĭ dupĕ obrazul fie-căruia. Mihaĭu-Vodă trămise şi el prinţuluĭ Bathori daruri frumóse ce sta în vr'o câte-va blănĭ de mult preţ şi haĭne bogate, care fură priimite cu aceiaşĭ bunăvoinţă cu care fură trămise. La 5 Ianuarie, Mihaĭu-Vodă merse de-şĭ luă ţiua bună de la Bathori spre a se întórce în ţéră. [1]) Atuncĭ Bathori făcu cunoscut luĭ Mihaĭu că inima luĭ e fórte amărîtă, căcĭ autoritatea Papeĭ şi făgăduĭelile ce a dat împĕratuluĭ îĭ légă mâĭnile şi nu-l lasă a-şĭ lua satisfacţia şi rĕsbunarea ce i se cuvine despre Polonĭ; că Polonia nu numaĭ că e hotărîtă a ţine sub protecţia sa pe Moldova, dar încă voiesce a 'şĭ intinde puterea şi asupra Valachieĭ; că împĕratul nu-ĭ dă ajutórele

[1]) *Herrera* însă ţice: «Mihaĭu-Vodă merse în Transilvania să róge pe Sigismund ca să continue rĕzboiul cu Turciĭ, ţicênd că nicĭ o provincie nu e maĭ expusă şi maĭ trebuinciósă la rĕzboĭu ca Valachia. Prinţul îĭ rĕspunse că priimesce cu bucurie voinţa sa şi că o va împărtăşi şi împĕratuluĭ. Mihaĭu îĭ dete un boier al sĕŭ ca să mérgă la împĕrăţie să facă aceĭaşĭ rugăciune ce a făcut prinţuluĭ Sigismund.»

făgăduite în banĭ şi ómenĭ, şi ast-fel el se află în nevoie séŭ de a se ruina cu totul, séŭ de a face pace cu Turcĭĭ; că într'o asemenea posiţie şi ostenit de atâtea grijĭ ale puterei, a hotărît a abdica şi a-şĭ lăsa ţéra în stăpînirea Austrieĭ, după tractatul încheĭat cu acéstă putere la Ianuarie 1595; că spre acest sfêrşit plécă la Praga ca să negocieze. Mihaĭu, care vru să iea parte la acele dificultăţĭ şi negociaţiĭ, arătă luĭ Sigismund că doresce şi el a trămite un sol la Praga; spre acest sfêrşit lăsă lângă Bathori pe banul Mihalcea ca să-l însoţéscă la Praga. El ḑise luĭ Sigismund şi soluluĭ sĕŭ d'a spune împĕratuluĭ Rudolf II-lea că el va sta mijlocitor, de va voi să facă pace cu Pórta şi-l va ajuta de va voi războiŭ; dar că în acest din urmă cas, arăta împĕratuluĭ ca nu cum-va să-l încépă pênĕ nu va uni puterile tuturor prinţilor creştinĭ; că atuncĭ trebuie a isbi de o dată şi cu toţi împreună şi că ast-fel e sigur de biruinţă. De aceĭa, Mihaĭu-Vodă se întórse în Ţéra Românéscă, şi Bathori, însoţit de banul Mihalcea, plecă cu patru-ḑecĭ trăsurĭ spre Praga, unde ajunse la 17 Fevruarie (1597), fiind priimit şi tratat cu mare fală şi cinste în tótă călătoria sa prin staturile Austrieĭ.

XX.

Indată ce Mihaĭŭ-Vodă se intórse în capitala ţĕriĭ, aseměnat cu înţelegerea ce avusese cu Bathori, el chĭămă pe cĭaușul turcesc ce-l aștepta, priimi de față stégul de pace ce-ĭ adresase din partea sultanuluĭ și-ĭ dete un rĕspuns mulţumitor, aşeḑând ast-fel pace cu Turciĭ. Acéstă pace fu cu atât maĭ mult în nevoe a o priimi atuncĭ, cu cât aflase că o armie puternică se aduna la Sofia, gata a năvăli în Ţéra Românéscă și că acum Transilvania, ca și împĕrăţia, nu se îndemnaŭ a-ĭ sta în ajutor. Acéstă pace nu era decât o încetare de ostilităţĭ și n'avea nicĭ un caracter definitiv. Ast-fel, sub umbra acesteĭ păcĭ, Mihaĭu căută a se pregăti pentru războiŭ. El se înţelesese cu Bathori ca acesta să dobîndéscă ajutóre de la împĕrat și, cu pregătirile ce va face și el, să năvăléscă împreună în Turcia, sigur că multe popóre creștine se vorŭ ridica la vederea stindardelor lor. Într'adevĕr Mihaĭu, prin agenţiĭ sĕĭ și maĭ cu sémă prin vestea vitejieĭ și a triumfurilor sale, pregătise popórelor supuse Turcilor spre a scutura greul și ruşinatul jug ce le apăsa. Un complot întins în tótă Turcia, al căruĭ cap era episcopul de la Târnov, se formase. Sêrbiĭ și Bulgariĭ se făgăduiră luĭ Mihaĭu că, îndată ce va trece

Dunărea, se vorŭ ridica cu toţiĭ din tóte părţile, vorŭ tăia tóte garnizónele turcescĭ, îĭ vorŭ da Sofia în mână şi-l vorŭ trece Balcanul. Mihaĭu începu cu multă activitate a se găti de óste; el începu a strînge ómenĭ de ţéră la óste şi a chema în léfă oştirĭ străine, dupe obiceĭul de atuncĭ. Din nenorocire, Ieremia-Vodă din Moldova, duşman al creştinilor şi partisan al Turcilor, nu numaĭ că deschise cale Tătarilor prin ţéra sa, dar încă se opuse la trecerea a 6000 Cazacĭ ce veneaŭ în slujba luĭ Mihaĭu. Dintr'altă parte Sigismund Bathori câştigă numaĭ făgăduĭelĭ marĭ, dar nicĭ banĭ, nicĭ oştirĭ de la împĕrat. Ast-fel creştiniĭ nu putură fi gata la vreme şi Turciĭ, care nu se amăgiaŭ asupra gândurilor ostile ale luĭ Mihaĭu, descoperiră complotul Bulgarilor, şi episcopul de la Târnov, împreună cu mulţĭ alţlĭ fură prinşĭ, chinuiţĭ gróznic şi tăiaţĭ în bucăţĭ. Atuncĭ ţece miĭ Sêrbĭ desperaţĭ voiră să se scóle; în Iunie eĭ trămitŭ solĭ luĭ Mihaĭu-Vodă, numindu-l cap al lor şi făgăduindu-ĭ că vorŭ cuprinde cetatea Vasiţa şi Cladova şi că nu vorŭ cruţa nicĭ sângele nicĭ viéţa lor pentru dînsul şi pentru a scutura acel trist jug al barbarilor împilătorĭ. Mihaiŭ-Vodă le rĕspunse să maĭ aştepte cât-va pênĕ să vină o ocasie maĭ priinciósă, care să înlesnéscă maĭ mult isbutirea uneĭ aşa de primejdióse întreprinderĭ. De şi acest plan de isbire asu-

pra Turcilor se nimicnici de o cam dată, Mihaĭu însă îşĭ urmă pregătirile sale. La începutul luĭ Iulie 1597, el făcu căutare armieĭ sale, care era de 15,000 ómenĭ şi dete de fie-care ostaş câte cincĭ talere. El maĭ aştepta încă câţĭ-va bunĭ ostaşĭ silesienĭ, trămişĭ în ajutor de împĕrat; tot în acea lună, Henric Lesota, un ofiţer al împĕratuluĭ, sosi în Târgovişte ca să plătéscă, în numele stĕpînuluĭ sĕŭ, léfă pe tótă luna, la patru miĭ aleşĭ călăreţĭ d'aĭ luĭ Mihaĭu-Vodă.

XXI.

Vĕdĕnd greutăţile ce întîmpina din partea aliaţilor sĕĭ ca să facă o expediţie puternică şi seriósă împotriva Turcilor, Mihaiŭ-Vodă se încredinţă că nu va isbiti nimic în contră-le, câtă vreme nu va fi destul de tare spre a se lupta singur cu dînşiĭ; fără a maĭ năzui la ajutóre străine, care, când nu vinŭ, când trebuie a le cumpăra pe jertfe scumpe, dupĕ cum i se întîmplase cu Bathori, el se încredinţă că o naţie, spre a câştiga şi a-şĭ păstra independinţa, trebuie s'o pună sub ocrotirea puteriĭ sale iar nu a străinuluĭ, orĭ cât de blând şi dulce acesta s'ar arăta. El căută dar care sunt elementele de

putere ale patrieĭ luĭ şi nicĭ nu-ĭ fu cu anevoie a le găsi.

Potopul de naţiĭ barbare şi furtunele vécurilor ce trecuse peste pământul vecheĭ Daciĭ de la desbarcarea luĭ de Romanĭ, nu-l putură deşerta de aceştĭ locuitorĭ care prinsese rădăcină puternică şi adânc înfiptă aci. Românii se păstrară dar, în tótă întinderea Dacieĭ, cu limba, cu obiceĭurile străbune, cu caracterul lor naţional, fără a se împestriţa cu alte némurĭ străine; în Valachia şi Moldova rămaseră locuitoriĭ în cea maĭ mare omogenitate; în Transilvania însă, pe alocurea se aşeḑară, în puţin numĕr, Sĕcuĭ, Saşĭ şi Unguri, precum şi Sêrbĭ în Banat, dar în tóte locurile, maioritatea era Românĭ. Timpul viforos al véculuĭ de mijloc împărţise pământul românesc în treĭ ţĕrĭ: Transilvania cu Banatul, Moldova şi Ţéra Românéscă; dar în inimile tuturor Românilor rămăsese neştérsă tradiţia unuĭ traiŭ comun şi dorinţa d'a'l înfiinţa din noŭ. În acele timpurĭ grele ale năvălireĭ barbarilor, în douĕ rânduri Ţéra Românéscă şi Moldova se pustiiră, locuitoriĭ trăgêndu-se la munte şi în Ardél, de unde, când barbariĭ deşertară locurile, eĭ se reîntórseră sub Domniĭ lor, la vechele lor vetre. Dar multă vreme încă, pênĕ la 1467, domniĭ Ţĕriĭ Românescĭ păstrară stăpînire peste ducatele Omlaşuluĭ, Făgăraşuluĭ şi Radna în Transilvania, precum şi Dom-

nul Moldoveĭ stăpîni maĭ multă vreme ducatul Maramureşuluĭ. Întêmplările ţinuse aceste ţĕrĭ. Transilvania, Ţéra Românéscă şi Moldova singure, isolate, libere, între împĕrăţia Turcéscă, Ungaria şi Polonia, care tóte amenințaŭ cotropirea lor. Era dar firesc lucru ca orĭ-carĭ din Voevoţiĭ acestor trei ţĕrĭ se simţea în putere, să caute a le uni într'un singur Stat şi ast-fel a reîntemeia vechiul regat al Dacieĭ. Dacă vedem acéstă idee intrând adesea în capul domnilor ungurescĭ din Ardél, cu atât maĭ mult ea trebuia să intre în capul acelor marĭ Voevoţĭ românĭ care se inspirară de simţimîntul naţional al Românilor. Naţionalitatea, deşi nu avea atunci acel caracter reflectiv şi ideal ce a dobêndit în ţilele nóstre, dar era mult maĭ întinsă şi maĭ puternică, ca simţimênt. Toţĭ istoriciĭ véculuĭ de mijloc se miră de puterea cu care Româniĭ îşĭ păstréză obiceĭele romane şi simţimintele lor naţionale, trăind în mijlocul barbarilor, fără a se amesteca cu dînşiĭ. «Ţin eĭ de ocară, — ţice Tomasi, «autor contimpuran cu Mihaĭu-Vodă, — numirea «de Valach, nevoind a fi chiămaţĭ alt-fel decât Românĭ şi glorificându-se că se tragŭ din Romanĭ.»

Mircea cel bĕtrân fu cel d'întâiŭ Domn Român care se luptă pentru unitatea naţională. Voi să cuprinză Transilvania şi aţîţă un războiŭ cu Sigismund, regele Ungarieĭ, carele dete pas Turcilor a

se amesteca şi a sili pe Mircea, la 1393, de a se declara vasal al luĭ Baiazid. Apoĭ Mircea îşĭ întórse armele asupra acestuia, şi dupĕ ce cuprinse Moldova şi o răpi de la Iuga-Vodă, reclamă moştenirea împĕrăţieĭ româno-bulgare de la Turcĭ şi-şĭ întinse stăpînirea pênĕ la Balcanĭ [1]). Dar isprava acestor silinţĭ ale mareluĭ Mircea fură pênĕ în urmă întemeierea suzeranităţiĭ turcescĭ asupra ţĕriĭ.

Stefan-cel-Mare al Moldoveĭ călcă pe pasurile luĭ cuprinse Ţéra Românéscă pe care n'o putu ţine şi trase prin acésta asupră-şĭ furia Turcilor. Apoĭ el dobîndesce în proprietate de la învinsul sĕŭ de la Pétra, vestitul rege român al Ungarieĭ, Mateiŭ Corvin, Çetatea de Baltă şi Ciceiul din Transilvania. Acest dar, maĭ târdiŭ silesce pe un urmaş din osul luĭ, pe Petru Rareş, a se amesteca în trebile Transilvanieĭ şi a voi să cuprindă acéstă ţéră; dar cade şi el jertfă acestor ambiţiĭ naţionale. Cu cât însă acéstă idee dobîndea martirĭ maĭ marĭ, cu cât ea costa maĭ mult pe Românĭ, cu atâta, dupĕ caracterul lor stăruitor, ţineaŭ eĭ maĭ mult la dînsa. În

---

[1]) Ca dovadă vom cita titlul ce pórtă Mircea-Vodă în documentele rĕmase de la dînsul, în care el se ţice: «*Domn al amênduror laturilor Dunării, pênĕ în marea Négră, Voivod al Ungro-Valachieĭ, duce al Amlaşuluĭ şi Făgăraşuluĭ, şi al cetăţiĭ Drestiorul* (Silistra) *stăpînitor*.

ţilele luĭ Despot-Vodă (1572) din Moldova, ale acestuĭ svênturatic de geniŭ, se ţicea în popor că treĭ ângerĭ se arătase Domnuluĭ în vis, în diminéţa Crăciunuluĭ, cu coróne de aur, proorocind că el va stăpîni curând peste Moldova, Ţéra Românéscă şi Transilvania. Marea idee a *Unităţeĭ naţionale* era dar pe acele vremĭ un simţimênt popular; în ochiĭ poporuluĭ, ea era aceĭa ce este şi astăţĭ, adica un drept şi o datorie, singurul mijloc d'a se mântui de sub stăpînirea străinilor, d'a intra în întregimea drepturilor sale şi d'a le păstra nevătămate de bântuirea duşmanilor. Spre a o realisa, ce trebuia óre? O sabie românéscă puternică. Românii acum găsise acésta. În capul Ţĕreĭ Românescĭ sta un Domn român, tînĕr, îndrăzneţ, ambiţios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejesci, vestit şi meşter în războie; el se inspiră de simţemîntul naţieĭ, se aprinse de acéstă idee a regenerăriĭ naţionale şi, cu puternica luĭ voinţă, hotărî a nu pregeta pênĕ la mórte întru îndeplinirea eĭ. Împrejurările politice îĭ fură favoritóre şi deschiseră un câmp întins ambiţieĭ luĭ celeĭ marĭ.

XXII.

Machinaţiile şi intrigele de atâta vreme pregătite de curtea Austrieĭ, aduseră isprava lor. Sigis-

mund Bathori, povățuit de duhovnicul sĕŭ iesuitul Carilo și de Silvio Piccolomini, amĕnduoĭ vînduțĭ curțiĭ Austrieĭ, fu tîrît spre Praga, cum scim, unde ajunse în 17 Fevruarie. Acolo, dupĕ o priimire strălucită, împĕratul în numele regeluĭ Spanieĭ, îĭ dete cordonul *Mĭeluluĭ de aur*, ce atâta il dorise; vanitatea acestuĭ prinț ușor la minte fu fórte măgulită și-l îndupleca a asculta aceĭa ce-ĭ însuflaŭ partisaniĭ Austrieĭ. În conferențele ce se deschiserĕ, Bathori propuse că, de vreme ce slăbiciunea luĭ fisică nu-l ĭertase să aĭbă moștenitorĭ, el voesce a se lepăda de acum de stăpînirea Transilvanieĭ și a o da Austrieĭ. Împĕratul, învățat de aĭ sĕĭ a fi viclén, se prefăcu maĭ întîĭ că se mirĕ de acésta propunere și a n'o priimi, dar se îmblânzi îndată și se încheiară cu Bathori aceste condițiĭ, ca împĕratul să-ĭ dea pe viéță, în schimb pentru Transilvania, ducatele Oppeln și Ratibor din Silesia; ca să-ĭ dea încă pe tot anul o pensie de 50.000 scuzĭ de aur, plătițĭ la Veneția, la Roma séŭ la Genua; ca, fiind-că are de gând a se călugări, să urmeze despărțirea între el și soția luĭ, care va păstra titlul de *principesă a Transilvanieĭ*; ca, de va intra in ordinea bisericeĭ, să i se dea un venit în vr'o mănăstire și să mijlocéscă la Papa spre a-l face cardinal; ca, în orĭ-ce vreme și locaș, împĕratul să-ĭ dea titlul de *Pré strălucit*.

Depărtându-se de Praga, Bathori hotărî cu împăratul ţiua în care acesta să trămită ambasadorĭ la dietă ca să priiméscă stăpînirea Transilvanieĭ, după care faptă apoĭ, archiducele Maximilian, fratele împăratuluĭ să fie trămis spre a cârmui ţéra. După închiăierea acestor capitulărĭ, care se hotărîse a fi ţinute secrete, Sigismund Bathori se întórse în Transilvania şi îndată convocă Staturile la Alba-Iulia pentru 17 Aprilie, unde ceru cheltuĭelĭ pentru războiŭ, care i se şi decretară. Dar vorba se răspândise despre óre-care învoielĭ făcute între Sigismund şi împăratul; şi, cu tóte că Staturile nu sciaŭ de sigur felul acelor învoielĭ, dar le bănuiaŭ şi începură a se plânge cu oţărime că de două orĭ Sigismund, fără învoirea ţărĭ, se dusese la împăratul. Toţĭ se adunaŭ şi-şĭ înpărtăşeaŭ în taĭnă temerile lor, căcĭ nu îndrăzneaŭ a se aduna şi a vorbi de faţă, spăimêntaţĭ fiind de păţirea nobililor din anul 1594. Îşĭ aduceaŭ aminte suferirile ce ţéra păţise de la Nemţĭ în ţilele luĭ Ferdinand, şi nu se îndoiaŭ că, de vorŭ cădé iar sub jugul Austrieĭ, vorŭ păţi acum şi maĭ réŭ. Sigismund însă, nesocotind şi dieta şi drepturile ţărĭĭ, se purta în tóte după placul luĭ, séŭ maĭ bine după cum îĭ şopteaŭ iesuiţiĭ vênduţĭ Austrieĭ, ce-l înconjuraŭ. După sfatul luĭ Carilio şi al partisanilor Austrieĭ, el trămise, în 27 Septemvrie, pe Stefan Iojica să asedieze Timişóra, dar

din pricina ploilor, acesta fu silit a lăsa cetatea în 27 Noemvrie şi a se întórce în Ardél.

XXIII.

Cătând însă la caracterul uşurel şi nestatornic al luĭ Sigismund, nimenĭ nu era sigur despre ceĭa ce va face pênĕ la urmă. Aci se arăta că se căiesce de cele încheiate cu împĕratul şi-ĭ declara că de nu se vorŭ împlini făgăduĭelile de ajutor ce i se făcuse, va strica tóte îndatoririle sale şi va face pace cu Turciĭ, aceĭa ce sperie atât pe curtea Austrieĭ, încât îĭ trămise pe dată o solie nouă compusă de episcopul de Agria, baronul Adangelo Popel-Brun, împreună cu comitele Sigismund de la Torre, spre a-l linişti şi a-l păstra în aplecarea sa către Austria. Aci se lăsa cu totul de urmă dupĕ sfaturile vĕtămătóre ale iesuiţilor. Apoĭ, temêndu-se ca unirea celor maĭ însemnaţĭ aĭ ţĕriĭ să nu fie o stavilă neînvinsă planuluĭ sĕŭ d'a închina ţéra Austrieĭ, căută în mintea luĭ în vecĭ turburată mijlócele d'a împedica acea unire. Spre acest sfêrşit scrise într'o ḑi luĭ Gaspar Corniş: «Iată vo«inţa mea când voiŭ pleca din Transilvania: tu să «nu laşĭ domnia la nimenĭ altul, ci s'o ĭeĭ pe séma «ta; pentru aceĭa te-am făcut cap peste armiile «ţĕriĭ.» Într'altă ḑi, luă d'o parte pe unchiul sĕŭ

Stefan Bocskai şi-ĭ ḑise: «Te svătuesc, de'ţĭ tre-«buie domnia Ardéluluĭ, să nu laşĭ să ţi-o iea óre-«care român (dând a înţelege pe Iojica)». Apoĭ propuse domnia luĭ Iojica chiar.

Stefan Iojica, cancelarul Transilvanieĭ, era Român. Meritul sĕŭ singur îl ridicase din pulbere, la cea maĭ însemnată slujbă a ţĕrieĭ. D'abĭé intrase în vêrsta bărbătéscă şi era împodobit cu multă învĕţătură, cu o minte cultivată, sănĕtósă, iscusită, voĭósă, ambiţiósă de mărime, de putere şi de fapte marĭ şi lăudate. El dobîndise atâta influenţă asupra tînĕruluĭ şi fără de experienţă prinţ, încât se putea ḑice într'adevĕr că el era adevĕratul stăpîn al ţĕrieĭ. Învĕţătura şi limbuţia luĭ îl făceaŭ de unea farmecul şi dragostea tutulor. El ajunse într'o poziţie aşa de înaltă, încât ceĭ maĭ marĭ domnĭ aĭ Transilvanieĭ priveaŭ ca o mare fericire d'a merita, cu multă închinăciune şi jertfire, favórea şi creditul sĕŭ. Ast-fel Sigismund puse în rivalitate pe câte treĭ aceştĭ bărbaţĭ puternicĭ şi aruncă între dînşiĭ semînţele de discordie şi de vrăjmăşie. Obicĭnuit de demult a seména vrajbă între curtesaniĭ sĕĭ, în acest minut încă maĭ mult el nu se credea în siguranţă, decât vĕḑênd pe toţĭ ceĭ-lalţĭ că nu se încredŭ unĭĭ într'alţiĭ. Dar Iojica priveghia cu luare aminte la tóte gândurile prinţuluĭ. Îl încuragia în hotărîrea d'a părăsi tronul, dar ĭĭ ḑicea

să nu-l lase pe mâna Nemţilor, ci a i-l da luĭ. El îndrăzni în public a se arĕta ca un candidat la tron şi a căuta să dobîndéscă voturile poporuluĭ. El îĭ ţicea séŭ punea pe prĭeteniĭ sĕĭ să-ĭ ţică că curagiul şi cinstea luĭ îĭ făcuse a merita acest post înalt la întîmplarea abdicaţieĭ luĭ Sigismund. Îndrăznéla şi influinţa ce avea în ţĕră nimicnicise speranţele competitorilor sĕĭ. Bathori, într'un moment de căinţă, încheiă cu dînsul o învoială asemenea celeĭ ce încheiase la 1594 cu Baltazar Bathori.

El pornesce la Pórtă un sol secret ca să cĕră să se trămită, după obiceiŭ, luĭ Iojica întărirea de domn al Transilvanieĭ prin stég şi buzdugan. După aceĭa, ca să isbîndéscă maĭ sigur, Iojica, prin înţelegere cu Sigismund, scrise vice-craiuluĭ din Casovia, ca nicĭ el nicĭ Cesarul să nu se grăbéscă d'a intra séŭ d'a trămite comisarĭ în Transilvania, căcĭ nu s'a hotărît pênĕ acum nimic despre eşirea prinţuluĭ Sigismund din principat şi Staturile ţĕreĭ nu vorŭ ca Ardélul să cadă în mânĭ străine. Aceste scrisorĭ trămise de Iojica, vicecraiul le expediéză îndată la împĕratul, care se hotărî atuncĭ a trămite fără perdere de vreme în Transilvania pe archiducele Maximilian; şi pênĕ a se găti acesta de drum, numi treĭ comisarĭ aĭ sĕĭ ca să mérgă înainte să îndatoreze pe Sigismund

a se ţine de învoiala făcută şi a le preda în mâna lor guvernul ţĕriĭ. Comisarĭ numiţĭ eraŭ Stefan Zuchaia, episcop de Vacia, Francisc Nadazdi şi Bartolomeiŭ Petz consiliar de răsboiŭ; dar fiind-că Nadazdi îşĭ ceru ĭertăciune a nu priimi fiind bolnav, se numi în locu-ĭ Nicolae Istvanfi vice-palatin al Ungarieĭ, autor maĭ pe urmă al lăudateĭ istoriĭ a acelor timpurĭ, care ne fuse mult de folos, şi luĭ îĭ câştigă măgulitórea numire de Titu-Liviŭ al Ungarieĭ.

XXIV.

În vremea acésta Mihaĭu-Vodă, vĕdĕnd că Sigismund de temerea Turcilor umbla să-şĭ dea ţéra împĕratuluĭ, că împĕratul însuşĭ desperat de o nouă şi maĭ îngrozitóre revoltă a ţĕranilor, umbla a se împăciui cu Turcii, speriaţĭ şi eĭ de revolta Ianicerilor, şi puţin dupĕ aceĭa deschidea conferenţe de pace la Weizen, gândi şi el a căuta să încheĭe o pace hotărîtóre cu Turcii, pace ce-l va lăsa liber a lucra la planul ce-şĭ închipuise în mintea sa. El priimi bine pe Hali-Massar-Cĭauş ce veni la dînsul în vara aceluĭ an 1597 din partea sultanuluĭ, care se spăĭmîntase de pregătirile ce auḑise că face Mihaĭu-Vodă. Pricinile care sileaŭ pe sul-

tan a face pace, eraŭ duoĕ: revolta ostaşilor şi lipsa cu fómetea. Desele rĕscóle ale Ianicerilor la Constantinopole opriră pe Turcĭ d'a întreprinde ceva însemnat în acest an (1597). Solul aduse Domnuluĭ din partea sultanuluĭ scrisorĭ şi feluri de făgăduĭelĭ cam jălitóre, unde cu vorbe dulcĭ i se arăta că sultanul nu a vrut a-ĭ porunci, ci l'a rugat şi-l rógă d'a se face prieten al sĕŭ; că-ĭ făgăduĭesce cum-că Tătariĭ nu vorŭ maĭ încerca a trece prin Ţéra Românéscă, numaĭ Mihaĭu să se unéscă cu Turcii împotriva creştinilor, sigur fiind-că, de vorŭ fi comandaţĭ de un general vitéz ca dînsul, Turcii vorŭ fi nebiruiţĭ. Mihaĭu-Vodă rĕspunse că priimesce pacea şi prieteşugul cu Turcii, dar nicĭ odată nu se va lupta cu dînşiĭ împotriva creştinilor; că tot ce póte făgădui este d'a sta neutru. Sultanul fu fórte vesel şi de acéstă ispravă, la care nu se aştepta, şi îndată, după povaţa luĭ Ibraim-Paşa vizirul, se grăbi a trămite o ambasadă maĭ strălucită decât cele trecute.

Ţĕraniĭ din Austria, împilaţĭ prin trecerea necurmată a oştilor şi aruncaţĭ în desperare de garnizónele, care, subt pretext că nu li se plătesce şi că li se mănâncă lefile de capĭ, jăfuiaŭ în tóte părţile, se ridicaseră încă din celă-lalt an şi se revoltară cu totul în acesta (1597), puind în capul loru pe un dintr'înşiĭ, numit George Bruner. Eĭ

se plângeaŭ între altele că, fiind împovăraţi de biruri şi reduşi în robie de nobleţă, nu maĭ eraŭ în stare a suferi aceste jafuri şi că eĭ nu puteaŭ nicĭ să muncéscă, nicĭ să semene pământurile, de vreme ce-ĭ lua mereŭ de la munca lor; că după ce da stăpînilor a treia parte din productele lor, apoĭ eraŭ şi expuşĭ la prada soldaţilor. Eĭ adăogeaŭ însă că nu staŭ împotrivă a plăti dăjdiile pentru războiul cu Turcii, la care gata sunt să mérgă înşişĭ, însoţind pe stăpînii lor.

Aceste plângerĭ, nefiind ascultate, revolta se destinse cu furia răsbunării, multă vreme înăbuşită. Oştirea împăratuluĭ fu silită a lăsa pe Turcĭ d'o parte, spre a înneca cu greŭ şi după o luptă fórte lungă, drépta sculare a bieţilor ţărani.

În 12 August 1597 sosiră în Bucurescĭ duoĭ ciauşĭ, solĭ sultanuluĭ, aducênd pentru Mihaĭu-Vodă şi fiul său Pătraşcu, atuncĭ în vêrstă de 13 anĭ, un firman de domnie pe viéţă, în care cerea numaĭ jumătate tributul ce plăteaŭ Domniĭ maĭ nainte, o lance şi un buzdugan, semnele puterii, şi alte multe darurĭ de mare preţ scóse din haznaoa împărătéscă, douĕ-ḑecĭ caftane ţesute cu fir de aur, o sabie cu técă de aur împodobită cu petre scumpe, un surguciŭ lucrat cu mare măĭestrie, împodobit cu briliante, rubine şi mărgăritare,

o coróná de diamante, caĭ împĕrătescĭ cu harşale şi frîne aurite şi maĭ multe altele.

Mihaĭu priimi pe solĭ cu mare cinste, eşind întru întîmpinarea lor cu multă fală şi pompă domnéscă, căcĭ «mult îl prindea domnia», ḑice un contimporan. Solii i se închinară şi-l salutară cu vorbe dulcĭ şi «cu haĭnele de aur împĕrătescĭ l'aŭ «înveşmîntat, cu sabie strălucită l'aŭ încins şi co-«róná încă ĭ-aŭ dat să pórte». Domnul făcu asemenea mare cinste solilor, îĭ puse a şedé lîngă dînsul, porunci d'a aduce caftane de-ĭ înveşmîntă, precum şi alte daruri multe le făcu; apoĭ, ospĕtându-ĭ frumos şi dăruindu-ĭ, îĭ trămise înapoĭ.

Cu încheĭerea acesteĭ păcĭ cu Turcul, încheĭe şi Walther interesanta biografie ce ne-a lăsat despre Mihaĭu-Vodă şi plecă la Constantinopole. El petrecuse câtă-va vreme în Ţéra Românéscă, chiămat fiind a îngriji de învĕţătura luĭ Pĕtraşcu, feciorul cel mare al luĭ Mihaĭu. În ḑiua de St. Petre, anul 1597, acest învĕţat bărbat dete scolaruluĭ séŭ un compliment în versurĭ care s'a păstrat.

În prefaţa scrieriĭ sale, ce o tipări la Gœrlitz în anul 1599, încă trăind Mihaĭu-Vodă, Walther spune că ea fu tradusă de dînsul în latinesce de pe un original românesc, scris de un logofĕt al Domnuluĭ, în luna luĭ Iulie 1597 şi aprobat de

dînsul chiar. Acest original românesc încă nu s'a putut găsi [1]).

XXV

Sigur acum că nu va fi supĕrat de Turcĭ, Mihaĭu se dete cu totul întru înfiinţarea planuluĭ sĕŭ, în vreme ce în Transilvania, prin înţelegere cu Iojica, lucra spre a opri pe Nemţĭ d'a apuca acea ţĕră, ci a o lua în stăpînire séŭ el séŭ prietenul luĭ, Iojica, iar agenţiĭ sĕĭ în Moldova pregăteaŭ spiritele în favórea sa. El vru încă atuncĭ, maĭ nainte de tóte, a coprinde Moldova şi a-şĭ rĕsbuna asupra luĭ Ieremia Movilă şi asupra Polonilor. Într'adevĕr Poloniĭ de mult timp, nu maĭ ascundeaŭ vrăjmăşia lor către Mihaĭu-Vodă; eĭ mereŭ lucra a-l strica când cu împĕratul, când cu sultanul. Eĭ propuseră în maĭ multe rânduri Papeĭ şi împĕratuluĭ că se vorŭ învoi a da ajutor împotriva Turcilor, de-ĭ vorŭ lăsa a goni pe Mihaĭu şi a lua stăpînirea acestor duoĕ Ţĕrĭ Ro-

---

[1]) Scrierea luĭ *Walther* despre Mihaĭu-Vitézul s'a retipărit cu traducere românéscă, în *Tesaurul de monumente istorice pentru România*, adunate şi publicate de *A. Papiu Ilarianu*. Tom. I. p. 1—74. Bucurescĭ, 1862. — *Nota editoruluĭ.*

mâne; şi, vĕdênd că propunerile lor nu eraŭ priimite, eĭ se adresară cu asemenea cereri la Pórtă (Sept. 1597), făgăduind că voru da tributul obicĭnuit acestor ţĕrĭ şi ajutor în contra creştinilor. Ieremia Vodă, creatură a Polonilor, îşĭ desvĕlise vrăjmăşia către Mihaĭu, cum am vĕdut, în maĭ multe rânduri şi domnia luĭ era o primejdie mare pentru Ţéra Românéscă. Moldoveniĭ, care învĕţase a cunósce pe Movilă şi uraŭ domnia luĭ asupritóre şi jugul tot-d'a-una greŭ pentru Moldoveni al influinţeĭ Polonilor, se înveseliră cu inima când le veni veste şi făgăduĭeliĭ de la Mihaĭu-Vodă, pe care-l slăveaŭ ca pe un vitéz şi-l cinsteaŭ ca pe un eroŭ român, de la care aşteptaŭ toţĭ mântuirea naţieĭ întregĭ; sub stégurile luĭ Mihaĭu mulţĭ dintr'înşiĭ alergară spre a se lupta. Eĭ priimiră bucuros a-şĭ uni ţéra cu Ţéra Românéscă, subt un aşa mare Domn, care le aducea aminte pe Stefan-Vodă, a căruĭ pomenire neştérsă era din inima lor. Mihaĭu-Vodă, asigurându-se de aceste bune aplecărĭ ale Moldovenilor, începu a se pregăti în acea ĭérnă spre a intra în Moldova în primăvară (1598), şi însciinţă pe prinţul Transilvanieĭ că Moldoveniĭ îl dorescŭ de stăpînitor, ca să-ĭ stea şi el într'ajutor spre a goni pe Ieremia Movilă şi a-şĭ isbîndi asupra Polonilor.

XXVI.

Dar Sigismund Bathori acum căduse ĭarăşĭ subt influinţa nemţéscă şi, uĭtând făgăduĭelele şi legăturile de curênd făcute cu Iojica, se hotărî a se ţine maĭ bine de cele încheiate cu împĕratul; şi, aflând de sosirea comisarilor împĕratuluĭ, convocă, la începutul luĭ Aprilie, dieta la Alba-Iulia; şi, ascunzênd cu mare îngrijire planurile sale, se prefăcu că cere banĭ pentru urmarea războiuluĭ împotriva Turcilor.

Era atuncĭ în Transilvania lîngă prinţul Bathori un nunciŭ al Papiĭ, episcop de Cervice. Acesta prinsese cu cancelarul Iojica un mare prieteşug şi ast-fel aflase tóte planurile sale. Dar ambiţios şi prieten mincinos, călugĕrul, care nu-şĭ îndrepta căile decât spre mijlócele cele maĭ sigure d'a dobîndi favórea Papiĭ, socoti că pentru acésta va ajunge maĭ lesne scopul sĕŭ prin împĕrat decât prin Iojica. Se hotărî dar a trăda prieteşugul şi încrederea luĭ Iojica şi, eşind la Turda înaintea comisarilor împĕrătescĭ, le spuse că Iojica umblă prin tóte mijlócele a dobîndi tronul şi că nu lasă pe Nemţĭ a stăpîni ţéra; că el prin influinţa şi făgăduĭelile luĭ a tras în parte-şĭ mulţĭ din deputaţiĭ dieteĭ şi că, prin îndemnurile luĭ, dieta nu

voïesce a recunósce de bune învoïelile făcute între Sigismund şi cesarul, fără scirea eï. Trămişiï auḑind acestea, îşï urmară drumul către Alba-Iulia, unde Sigismund îï priimi cu cinste şi le dete bună făgăduială că-şï va ţine cuvîntul către împĕrat. În conferenţa ce avu Sigismund cu comisariï, faţă fiind şi Bocskai, se chibzuiră despre mijlócele d'a sili pe deputaţiï îndĕrătnicï a priimi învoirea făcută; hotărî a dobîndi de la dînşiï prin spaïmă aceïa ce nu credeaŭ că potŭ dobîndi cu voïe. Se învoiră dar a isbi o lovitură puternică jertfind vre-unul din ceï maï puternicï magnaţï spre a îngrozi pe ceïlalţï. Inima duşmană de ungur se dete pe faţă prin acéstă alegere. Sigismund luă cuvîntul şi arătă că Iojica este acela care merită pedépsa.

Inima luï Iojica se umpluse de grijă când vĕḑu sosirea fără veste a comisarilor împĕratuluï, de la care nicï un bine nu putea aştepta.

A doua ḑi dînḑï-de diminéţă, plin de acel neastîmpĕr, presimţire a uneï nenorocirï ce ne ameninţă, Iojica, séŭ spre a se linişti şi a se gândi la scăparea sa, séŭ spre a se chibzui despre trebile ce eraŭ să se trateze în dietă, încălecă pe un cal ce-ï dăruise de curênd Sigismund, şi vru să iasă din oraş, însoţit numaï de vr'o câte-va din slugile sale. Pe când trecea pe pórta Sf. George,

calul sĕŭ, împedecându-se de podul ce era stricat, căḑu astfel încât p'aci era să sfărâme capul luĭ Iojica. Dar acesta neînspăĭmêntându-se, se urcă îndată pe el şi înaintă cât-va în câmpie; apoĭ acelaşĭ neastêmpĕr îl întórse în oraş.

Dar pênĕ a nu sosi el, Sigismund în vreme ce Staturile dupĕ obiceiŭ mergeaŭ în biserica cea mare spre a ţine şedinţa lor, le trămite poruncă d'a se aduna la palat. Deputaţiĭ ascultă de porunca prinţuluĭ şi, fără a bănui nimic, intră în palat. În vremea acésta, Iojica sosind, intră şi el cu dînşiĭ. Dar îndată vĕḑu că eşirea li se închide de pretorienĭ. Atuncĭ intrară în sală comisariĭ împĕratuluĭ, care, arătând adunăriĭ cărţile de împuternicire ce aveaŭ de la împĕrat, expuseră prin graiŭ misiunea lor, ḑicênd că aŭ venit să pună în lucrare tractatul încheiat de Sigismund cu împĕratul şi că acum rĕmâne ca Staturile să întăréscă prin jurămînt acéstă învoire. Sigismund intră şi el atuncĭ în sala adunăriĭ şi mărturisi că a făcut cu împĕratul schimbul Transilvanieĭ pentru ducatele Ratibor şi Oppeln; de aceĭa şi poruncesce Staturilor ca să asculte, căcĭ de nu, are la pórtă lictorĭ ca să pedepséscă neascultarea lor.

XXVII.

Îndată ce prinţul sfîrşi cuvîntul sĕŭ, comisariĭ împĕrătescĭ scóseră scrisorile trămise de Iojica la vice-craiul de la Casovia, de care am pomenit înapoĭ şi le arătară adunărilĭ, ţicênd că e de tînguit ca între magnaţiĭ Transilvanieĭ să se afle unul care să îndrăznéscă, prin machinaţiile sale turburătóre, a ruina alianţa şi învoielile încheiate de atîta vreme între cesarul şi Sigismund.

«Auţind acestea, Bathori vru să depărteze d'a-«supră-ĭ bănuĭala de nestatornicie şi, cu o mârşavă «viclenie, descărcă tótă vina pe Iojica, ţicênd că «aceste scrisorĭ nu sunt prin scirea luĭ, că Iojica «este autorul acesteĭ măchinaţiĭ şi acesteĭ conspi-«raţiĭ ascunse, duşman cesaruluĭ şi al republiceĭ; «că are comunicaţiĭ secrete cu Mihaĭu-Vodă şi că «el nu póte suferi ca o asemenea crimă să rĕmâie «nepedepsită. Apoĭ porunci luĭ Stefan Bocskai să «aresteze chĭar în adunare pe bĭetul Iojica, ce rĕmă-«sese înmărmurit vĕţênd şi auţind o asemenea neru «şinată trădare. El fu dat în paza luĭ Stefan Lazăr, «cel d'întîĭ capitan al pedestraşilor palatuluĭ, care 'l «puse în fére şi 'l duse în temniţă. Căderea unuĭ aşa «însemnat om favorit pênĕ atuncĭ al prinţuluĭ şi ju-«decata sa fără marturĭ produse efectul care se

«aştepta de uneltitorĭ. Spaĭma intră în inima tutu-«ror, încât privirĕ înmărmuriţĭ şi în tăcere acéstă «scenă. Spre a însufla şi maĭ mare grózĕ în ini-«mele deputaţilor, Sigismund puse de arestă un «ostaş ce se deosebise fórte mult atît în războĭŭ «cât şi în pace, anume Thoma, sub pricinuire că «i s'a spus de nisce pîrîtorĭ cum că el ar fi vor-«bit óre-ce despre împilarea libertăţiĭ; apoĭ nóptea «fără judecată puse de 'l spînzură în vilég».

«Tóte aceste fără-de-legĭ, — ḑice istoricul ungur «Bethlen, — însuflară tuturor o mare durere şi se «văĭtaŭ încet, ḑicênd că, dupĕ vechiul decret al «strămoşilor lor şi dupĕ legile patrieĭ, nu se cădea «ca nisce ómenĭ liberĭ să fie pedepsiţĭ astfel dupĕ «capriţul unuĭ om, cu spênzurătóre şi cu tăĭere de «cap, fără pricină şi fără să li se lase un minut «ca să cunóscă învinovăţirea ce li se aduce; că, «dacă e un lucru grozav şi criminal, de a omorî «pentru orĭ-ce pricină pe un om care n'a fost cer-«cetat şi învinovăţit nicĭ osîndit, era tot asemenea «nedrept a 'l arunca în temniţă. Dar aceste plân-«gerĭ zadarnice eraŭ: nimenĭ nu îndrăznea a vorbi «în public pentru legile patrieĭ, sciind fórte bine «că îndată ce o vorbă liberă va eşi din gura cuĭ-«va, vorŭ trămite lanţurĭ, securĭ, lictorĭ şi călăĭ ca «să 'l omóre».

XXVIII.

Sigismund publică atunci un decret prin care îndatora pe tot proprietarul de un domen dăruit de stăpînire séŭ cumpĕrat, cum şi pe tot proprietarul de un oficiŭ municipal, a jura credinţă luĭ Rudolf împĕratul şi craiul Ungarieĭ, adăugênd că cel ce nu va priimi acésta, se va privi ca unul ce a băgat sabie şi foc în ţĕră şi va fi pedepsit cu mórte şi confiscaţie. Acest ameninţător decret fu priimit de toţĭ într'o adîncă şi tristă tăcere; nimenĭ nu murmură, nimenĭ nu arătă că se învoĭesce.

În sfîrşit deputaţĭ îndrăznirĕ a face o încercare sfiétă. Eĭ trămiserĕ la Sigismund pe Francisc Theke, unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ nobilĭ, spre a 'l ruga în numele tuturor, d'a nu părăsi ţĕra într'un asemenea minut, d'a cumpăni cu minte cóptă hotărîrea ce va lua; d'a nu se lăsa în asemenea însemnate lucrurĭ d'a fi povăţuit de capriciŭ, ci de judecată; că, dacă în orĭ-ce lucru semeţia şi graba sunt rele, ele sunt maĭ primejdióse decât tot-d'auna atunci când se amestecă cu primejdia patrieĭ; că, de i s'a urît atît cu naţiunea şi poporul încât voiesce, fără ca nimenĭ să ĭ-o céră, să 'şĭ lase dregĕtoria sa, cel puţin să lase nevĕtămată şi curată

libertatea de care tot-d'a-una ţéra s'a bucurat, d'a şĭ alege prinţ, şi să păstreze neclintite drepturile ţĕreĭ de la St. Andreĭ, regele Ungarieĭ, pe care aŭ jurat el cu toţĭ ceĭ-l-alţĭ prinţĭ şi nobilĭ a le păzi. Bathori rĕspunse necăjit la acéstă solie «că «el nu vrea să umble de pe placul altora, ci de «pe al sĕŭ». Ducênd Francisc Theke acest rĕspuns la deputaţĭ, aceştia desperaţĭ şi îngroziţĭ de ceĭa ce păţise Iojica, nu maĭ îndrăznirĕ a sta împotrivă şi, plecându-se împrejurărilor, se hotărîrĕ a asculta nedrépta poruncă a prinţuluĭ şi a consuma astfel prin învoirea lor mişelésca trădare de ţĕră a luĭ Bathori. Senatoriĭ maĭ întîĭ, apoĭ ceĭ marĭ şi ceĭ-l-alţĭ deputaţĭ aĭ Staturilor făcurĕ jurămînt luĭ Rudolf, maĭ mult din buză decât din inimă.

Dupĕ aceĭa, comisariĭ împĕratuluĭ, în numele luĭ, jurară paza drepturilor Transilvanieĭ. Exemplare ale jurămintelor şi copia învoireĭ între Sigismund şi cesarul s'aŭ pus în păstrare la Sibiŭ şi un exemplar din jurămîntul Transilvanilor se trămise împĕratuluĭ. Într'acest chip Ardélul fu trădat Austrieĭ.

XXIX.

Magnaţiĭ şi nobiliĭ căutară atuncĭ să capete o rĕsplată a laşităţeĭ lor. Eĭ trămiserĕ la Sigismund

pe Francisc Theke şi pe Albert Lüveg, jude din Sibiŭ, ca să 'l róge să scóţă din temniţă pe Iojika, un om aşa de însemnat şi care se rudea cu cele maĭ dîntîĭ familiĭ, chĭar şi cu a prinţuluĭ; că, de a făcut vre-o crimă, să fie judecat în calea legiĭ; şi că Sigismund nu se cade să nesocotéscă aşa pe faţă libertatea nobililor, adăogênd că eĭ staŭ gata a chezăşui pentru Iojica. La acestea, Sigismund rĕspunse că acum Iojica e în puterea comisarilor împĕrătescĭ, cărora le-a dat ţéra şi puterea de a face dreptate.

Chĭar în nóptea aceĭa târçiŭ Christofor Kereszturi porunci să scótă pe Iojica din casa unde era arestat. Acesta, urcându-se în trăsură, faţă cu Eustaţie Guylasi, çise: «*Iată preţul prieteniei regilor!*» Atuncĭ Kereszturi îl dete în mâna luĭ Bartholomeŭ Petz, care se întorcea la împĕratul. Acesta îl duse la închisóre la Szathmar. Tótă averea luĭ Iojica fu confiscată. Se găsiră la dînsul nisce cupe de argint, pe care Iojica pusese să sape aceste cuvinte, presimţire a sórteĭ ce 'l aştepta: «*Tu nu «maĭ înălţat atît, Dumneçeul meŭ, decât ca să «mĕ façĭ să caç de maĭ sus!*».

XXX.

Predarea Ardéluluĭ de Sigismund în mâna Austrieĭ fu peste voĭa, nu numaĭ a locuitorilor din ţéră, ci încă şi a acelor ce se aflaŭ expatriaţi. Scim că între aceştia era şi cardinalul Andreĭ Bathori care petrecea în Polonia. El se credea firesce chiămat a moşteni tronul dupĕ Sigismund şi află cu părere de rĕŭ că acesta, dupĕ ce l-a prigonit, l-a isgonit din ţéră şi ĭ-a răpit averea, acum ĭĭ răpesce şi sperarea ce avea d'a se sui într'o ḑi pe tronul Ardéluluĭ. El scrise o scrisóre luĭ Sigismund, care firesce avu puţin efect; apoĭ îndrăzni să intre în Ardél ca să facă vre-o mişcare; dar, găsind pe Nemţĭ întemeiaţĭ, se vĕḑu silit a eşi îndată; alergă atuncĭ la regele Polonieĭ şi, sciind că împĕratul nemţesc era să dea Ardélul în stăpînirea archiduceluĭ Maximilian, ce păstra încă titlul de rege al Polonieĭ, se sili cu acésta cât putu spre a întăríta pe craiul Polonieĭ asupra împĕratuluĭ şi a frateluĭ luĭ. «Nu e destul, — ĭĭ ḑise el, — pentru casa «Austrieĭ, care crede că tot ĭĭ este ĭertat, d'a călca «tóte tractatele şi d'a vrea să usurpeze tóte coró«nele; ea întrebuinţéză astăḑĭ, nu puterea, ci şire«tenia şi înşelătoria cea maĭ meşteşugită spre a «despuia nisce prinţĭ vecinĭ aliaţĭ aĭ Polonieĭ. Am-

«biția eĭ e pricina că astă-ḑĭ tótă Ungaria geme «sub jugul păgânilor; acolo va ajunge și Transil-«vania, de nu se va grăbi a lua armele spre a în-«frîna dorințele ambițióse ale uneĭ familiĭ a căreĭ «lăcomie n'are mărginĭ».

Nunciul Papiĭ, ce se afla atuncĭ la curtea Vieneĭ, aflând de proiectele cardinaluluĭ, povățui pe curtea Austrieĭ ca archiducele Maximilian să lepede titlul ce încă purta de *Rege al Poloniei*, ca prin acéstă satisfacție dată Polonilor să 'ĭ îndatoreze a nu lăsa pe cardinalul Bathori să facă turburărĭ în Ungaria. Dar craĭul Polonieĭ nu sta atuncĭ a sprijini pretențiile cardinaluluĭ Andreĭ. El se gătea pentru nesocotita și nenorocita expediție ce făcu în anul acela în Suedia. E sciut că, moștenind dupĕ mórtea tatăluĭ sĕŭ crăia Suedieĭ, el nemulțumise poporul acesteĭ țĕrĭ, voind, de pe sfaturile cele rele ale Iesuiților, să siléscă pe acest popor protestant a priimi legea catolică. Țéra atuncĭ se resculă, puind în capul guvernuluĭ pe Carol, ducele de Sudermania, unchiul craiuluĭ Sigismund.

XXXI.

Pênĕ a nu se depărta din Transilvania, Sigismund Bathori trămise cu o ambasadă solemnă pe Sarmasagi la Mihaĭu-Vodă în Țéra Românéscă, des-

pre care aflase că s'a turburat fórte priimind vestea abdicăriĭ sale în favórea împĕratuluĭ. El îĭ trămise scrisorĭ în care îĭ scria că ar fi vrut să-ĭ trămită pe Bocskai; dar fiind-că comisariĭ cesaruluĭ sunt acolea, el are trebuinţă de dînsul, şi pentru aceĭa îĭ trămite în loc pe Sarmasagi, ca pe cel maĭ credincios al caseĭ sale, pe care l'ar fi putut trămite, şi că doresce ca Mihaĭu să aĭbă tótă încrederea într'însul. Afară din aceste scrisorĭ, prin ḑisul deputat făcu cunoscut luĭ Mihaĭu-Vodă că el nu voĭesce a lăsa Transilvania fără sperare de a se maĭ întórce, dar că crede că presenţa sa póte să aţîţe pe prinţiĭ creştinĭ a lua armele în contra Turcilor, toţĭ împreună şi de odată; că crede iar că, fiind de faţă, mult maĭ bine va puté înlesni tóte pregătirile de banĭ şi armiĭ şi câte trebuie la războiŭ, decât lucrând prin deputaţĭ; iar daca nu va isbuti a aţiţa, a împinge, a arma pe creştinĭ în contra Turcilor, precum doresce, va lucra atuncĭ a aşeḑa o pace generală între toţĭ creştiniĭ şi barbariĭ, pace care, dupĕ asigurarea luĭ, va cuprinde şi Ţéra Românéscă. Tot atuncĭ el rĕspunse la cererea ce Mihaĭu-Vodă îĭ făcuse maĭ nainte d'al ajuta spre a cuprinde Moldova şi-ĭ spuse prin Sarmasagi că-l povăţuiesce să stea liniştit, căcĭ atât Papa cât şi împĕratul sunt hotărîţĭ a opri orĭ-ce războiŭ între

Munteni, Moldoveni şi Poloni, intrând la nevoie în mijloc spre a-i împăciui.

Ilusiile cu care se hrănea séu pe care numai le arăta Bathori, erau cu toul copilăresci. Departe de tron putea el óre să aibă mai multă influenţă în Europa decât când era pe tron, strălucind de gloria biruinţelor sale? Stavila care oprea legătura creştină d'a isbuti era temerea tuturor stăpînirilor Europei despre ambiţia şi mărirea casei austriace. Popórele Europei nu voiau să-şi verse sângele, banii şi sudórea lor pentru un războiu al căruí câştig era să fie pentru Austria. De atunci existenţa Turciei se privea ca necesară ecuilibruluí european, ca o stavilă naturală ambiţiei Austriei, precum acésta era o stavilă ambiţiei Turciei. Iată pricina pentru care Polonia, Francia şi Englitera, nu numai că nu voiră a intra în legătură în contra Turcilor, ba încă ajutară pe aceştia, căutând a le dobândi pacea, când îi vĕḑură căḑuţi în grea nevoie. Chipul cu care Austria luă în mână Transilvania şi abdicarea prin înşelare a luí Bathori, măriră în Europa şi mai mult dreptele temeri despre nesăţiósa ambiţie a curţii austriace.

XXXII.

Într'aceía Sigismund se gătea a pleca spre Siesia. El nu luă cu dînsul pe soţia sa, de care ho-

tărîse a se despărți, ci o lăsă ca să cârmuiéscă tronul împreună cu comisarii împĕratului. În 17 Maiŭ, el ajunse la Zaurin, care din neîngrijirea Turcilor, de curênd căduse prin apucare fără de veste, în mâna ósteĭ împĕratuluĭ. Archiducele Matheĭ veni acolo a doua-ḑi să întîlnéscă pe Bathori cu un cortegiŭ pompos. Dupĕ o ședere de treĭ ḑile, în care Nemții se silirĕ cât putură să facă pe Bathori a-și petrece vremea prin turnire și alte plăceri, se duserĕ amênduoĭ la Viena și apoĭ la Breslau și în tóte locurile fură priimiți cu cea maĭ mare cinste, dupĕ poruncile într'adins ale împĕratuluĭ. Pe la sfîrșitul luĭ Iunie, Sigismund se duse la Oppeln și Ratibor, unde ambasadorii împĕratuluĭ îl instalară în noul sĕŭ stătuleț. Petrecerea luĭ Bathori în Austria produse un entusiasm pregătit de curte, care țintea a-și acoperi machinațiile cu care îl despuiase de tron. Austriacii urcaŭ pênĕ în slava ceruluĭ acéstă lepădare mărinimósă a luĭ Sigismund de un tron întărit prin atâtea isbânḑi strălucite. Triumful luĭ Bathori asupra luĭ însuși, ḑiceaŭ că este maĭ presus de biruințele ce pênĕ atuncĭ străluciserĕ viéța sa. Tóte artele se întrecură spre a consfinți memoria acestuĭ eveniment. Vestitul Sadelor, zugrav împĕrătesc, din porunca luĭ Rudolf, făcu portretul prințuluĭ și-l împodobi cu figurĭ alegorice privitóre la abdicarea luĭ. Se vedea o ancoră de care se țineaŭ

treĭ coróne cu acéstă devisă: *Scio cui credidi.* Aceste coróne arătaŭ Transilvania, Moldavia şi Valachia, pe care Bathori le dase împĕratuluĭ, pe aceste douĕ însă numaĭ cu numele; de desubtul portretuluĭ se săpase felurite versurĭ.

În ţĕrile străine maĭ întîĭ nimenĭ nu voi a crede lepădarea luĭ Sigismund de tron. Ómenĭĭ ambiţioşĭ se miraŭ cum să-şĭ părăséscă el ast-fel ţéra şi tronul. Toţĭ ceĭ cu minte nu se puteaŭ domiri cum el, Domn stăpînitor, să rîvnéscă dupĕ o pălărie de cardinal. Abdicarea, lor li se părea un amestec de mărinimie şi de slăbiciune, maĭ mult un capriciŭ decât o faptă cumpănită şi seriósă. Din acésta se putea lesne bănui că mâne póte acest om uşure, ascultător la alt capriciŭ séŭ la alte inspiraţiĭ contrarie, se va căi şi va lucra cu totul în contra fapteĭ de acum.

XXXIII.

Vestea prefacerilor din Transilvania şi ambasada luĭ Sarmasagi turbură fórte pe Mihaĭu-Vodă. Singur, isolat, ţintă a vrăjmăşieĭ Turcilor, Polonilor, care tocmaĭ atuncĭ înnoiră pacea cu Turcĭĭ, a Tătarilor şi a luĭ Ieremia Movilă, lipsit de banĭ şi de mijlóce spre a ţine o oştire mare în picióre, ca să se apere dinaintea atâtor duşmanĭ puternicĭ,

pênĕ aci el îşĭ rezimase spetele şi armele de Transilvania. Prin aceia numaĭ că acéstă ţéră pica sub stăpînirea Austrieĭ, Mihaĭu-Vodă cu ţéra, trebui să caḑă sub influenţa acesteĭ împĕrăţiĭ, chiar dacă Sigismund nu ar fi tratat pentru Valachia, lăsând Austrieĭ drepturile de protecţie dobîndite de dînsul. Mihaĭu putea tare lesne să nesocotéscă acéstă dare, care n'avea nimic serios în sine, de vreme ce vitejiile sale rupsese tractatul de la Maiŭ 1595; dar putea el óre, aflându-se înconjurat de alţĭ duşmanĭ, sigur că Turciĭ căutaŭ prilej a reîncepe războĭul, să se strice acum cu Austria? El vĕḑu că proiectul sĕŭ asupra Transilvanieĭ se nimicesce că sperarea sa cea iubită de a cuprinde Moldova, trebuie amânată de o cam dată; el începu să crédă că, alăturându-se pe lîngă împĕrăţia Austrieĭ, va puté isbuti a face pe acésta să înţelégă importanţa d'a organisa şi d'a întemeia un Stat românesc mare şi puternic sub protectoratul eĭ şi care să fie sabia şi bulevardul eĭ şi al creştinătăţeĭ despre Orient. Credea însă şi maĭ mult în sine însuşĭ. El nu părăsi proiectele sale, ci amână numaĭ îndeplinirea lor.

Spre a arăta bună-voinţa sa către împĕrat, se grăbi a trămite către comisariĭ împĕrătescĭ în Ardél duoĭ solĭ, pe Ilie Cacacĭ Sĕcuĭul şi pe Petre Arménul, ca să le spună că, dupĕ plecarea luĭ Sigismund el, nu scie ce să facă şi pe cine să se rezime, nea-

vênd banĭ de ajuns spre a plăti oştirea trebuinciósă la războiŭ; că nesciind ce aŭ de gând să facă cesarul şi comisariĭ, a trămis ca să-ĭ intrebe de-ĭ potŭ înainta banĭ acum, séŭ dacă se îndatoréză a plăti maĭ pe urmă baniĭ ce el va lua împrumut, zălojind averea luĭ; că spre a se înţelege de tóte acestea, s'ar fi dus însuşĭ la dînşiĭ, dar că n'a putut, fiind-că'şĭ scrîntise un umĕr la vênătóre, căḑênd de pe cal. Comisariĭ gândiră că cu orĭ-ce preţ trebuia a ţine în partea Austrieĭ pe acest îndrăzneţ şi întreprinḑător războinic; şi, spre a nu-l supĕra şi a nu-l sili să trécă la duşman, îĭ rĕspunseră să aĭbă puţină răbdare şi să fie sigur că tóte se vorŭ încheia de pe dorinţele sale; că despre tóte acestea, eĭ se vorŭ înţelege prin ómenĭ aleşĭ séŭ înşişĭ vorŭ veni la dînsul; că îndată ce prinţul Maximilian, ce se aştéptă să vină, va sosi, el nu va uĭta nimic din cele de trebuinţă spre a-l apĕra şi a-l întări în puterĭ, ci încă-ĭ va trămite şi cinstirĭ marĭ, care vorŭ cresce şi înălţa mărirea luĭ. Mihaĭu-Vodă aşteptă câtă-va vreme, dar vĕḑênd că archiducele Maximillan nu maĭ sosesce, trămise cu o nouă solie pe Spătarul Radu şi pe logofĕtul Mirişte, ca să arate comisarilor că el nu maĭ póte aştepta şi le cere un rĕspuns hotărît. Ambiĭ comisar împĕrătescĭ, episcopul de Veitzen şi Istvanfi, ţinênd sfat cu uniĭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ aĭ Transilvanieĭ şi lăsând

ómenĭ aleşĭ spre a purta trebile Ardéluluĭ în lipsa lor, plecară înşişĭ spre a veni la Mihaĭu-Vodă în Ţéra Românéscă, luând cu sine pe Gaspar Corniş şi pe Pangratie Sennyei, cunoscuţĭ bine luĭ Mihaĭŭ din deosebite ambasade ce avură la dânsul. Luînd pe la Sibiŭ şi Braşov, eĭ trecură munţiĭ pe la Rucăr şi ajunseră la Târgovişte peste şépte çile dupĕ plecarea lor din Alba-Iulia. Aflându-se tot bolnav, Mihaiŭ trămise înaintea lor pe fiul sĕŭ Pĕtraşcu cu maĭ mult de treĭ miĭ soldaţĭ şi-ĭ aduse cu mare cinste în Târgovişte. Conferinţele se prelungiră treĭ çile şi se încheiară cu un tractat in coprinderea următóre:

XXXIV.

«Mihaĭu, voevodul Ţĕreĭ Românescĭ şi sfetnicul «Maĭestăţiĭ Sale împĕrătescĭ şi crăĭescĭ etc., din pre-«ună cu Eftimie mitropolitul Târgovişteĭ, vornicul «Dumitru, banul Mihalcea, clucerul Radu, logofĕtul «Theodor, vistierul Andronake, spătarul Negru, lo-«gofĕtul Mirişte, banul Calotă, sfetniciĭ luĭ şi re-«presentanţĭ aĭ Ţĕreĭ Românescĭ, sunt hotărîţĭ să-şĭ «unéscă ţéra lor cu coróna Ungarieĭ. Spre acest «sfîrşit, înţelegêndu-se cu vrednicul de cinste Stefan «Szuhay, episcop de Veitzen şi prefect al camereĭ «ungurescĭ de la Prerburg şi cu pre strălucitul

«Nicolae Istvanfi de Kisaszon-falva, propalatinul «regatuluĭ Ungarieĭ şi căpitan al cetăţiĭ (Edenburg), «legaţĭ plenipotenţiarĭ şi comisarĭ împĕrătescĭ în «Transilvania şi în Ţéra Românéscă, aŭ încheiat cele «următóre:

«1⁰. Împĕratul se îndatoréză a da léfă la 5000 «soldaţĭ d'aĭ luĭ Mihaĭŭ: cât pentru alţĭ 5000 că- «lărime şi pedestrime ce cere Mihaĭu, comisariĭ să «se siléscă a face ca împăratul séŭ să-ĭ trămită «óste, séŭ să dea léfă pentru ţinerea şi armarea «lor, însă vara léfă întrégă şi iérna pe jumătate. «Afară de acésta, avênd Mihaĭu nevoie absolută de «un maĭ mare ajutor, împĕratul séŭ, în numele luĭ, «archiducele Maximilian se îndatoréză a-ĭ veni în «ajutor cu oştile Ardéluluĭ şi din alte părţĭ; ase- «menea şi Mihaĭu se îndatoréză d'a se sili să res- «pingă mereŭ pe Turcĭ din partea loculuĭ şi de a «merge în ajutorul Transilvanieĭ şi a părţilor ve- «cine ale Ungarieĭ, când nevoia va porunci.

«2⁰. Mihaĭu şi fiul sĕŭ Pĕtraşcu şi toţĭ următoriĭ «lor în linie dréptă bărbătéscă să stăpînéscă Ţéra «Românéscă cu tóte veniturile, drepturile şi hotarele «eĭ, ca vasalĭ aĭ imperiuluĭ, fără a plăti vre un alt «tribut decât să dea în tot anul la împĕrăţie un «dar de cinste dupĕ voia şi alegerea sa.

«Moşiile cumpĕrate de Mihaiŭ şi fiul sĕŭ cu

«baniĭ lor să fie ale lor şi să aĭbă voĭe d'a face «cu dînsele orĭ-ce le va plăcea.

«3°. Intîmplându-se ca Mihaĭu şi Pătraşcu să «móră fără moştenitorĭ, Măria Sa împĕratul să aĭbă «a întări pe Domnul ce se va alege prin învoirea «obştéscă a boĭerilor, staturilor şi rândurilor ţĕrĭĭ.

«Măria sa va da Domnuluĭ, orĭ-care va fi, în Un- «garia séŭ în Transilvania, o cetate cu venitурĭ în- «destule spre ţinerea luĭ.

«4°. Făcĕtotiĭ de rele şi desertoriĭ care din Ţéra «Românescă trecŭ în Transilvania şi Ungaria, să se «pótă prinde şi aduce înapoĭ.

«5°. Neguţătoriĭ din Ţéra Românéscă vorŭ ave «liber comerciu cu Transilvania, fără însă a vătăma «privilegiele cetăţilor slobode din acéstă ţĕră. In «Ţéra Românéscă negoţul va fi liber, plătind taxa «hotărîtă.

«6°. Religia şi biserica române să fie libere, ocro- «tite şi neatinse de nimenĭ.

«7°. Nunciĭ şi ambasadoriĭ ce Domnul ţĕreĭ va «trămite la împĕratul séŭ la ducele Maximilian să «aĭbă îndată audienţă şi să fie trataţĭ dupĕ cum «cere cuviinţa.

«Acest tractat s'a încheiat în 9 Iunie 1598, în «biserica Sf. Nicolae din Tîrgovişte».

XXXV.

În aceĭaşĭ ḑi (la 9 Iunie), înainte de încheierea tractatuluĭ, Mihaiŭ-Vodă, în aceiaşĭ biserică a Sfîntuluĭ Nicolae, depuse jurămîntul de credinţa luĭ Rudolf II şi urmaşilor luĭ, şi dupĕ dînsul jură mitropolitul Eftimie şi toţĭ boĭeriĭ.

Pênĕ a nu pleca din Ţéra Românéscă, comisariĭ deteră Domnuluĭ preţul de 17,500 florinţĭ de Ungaria, pentru pregătirile de războiŭ; ḑece miĭ florinţĭ îĭ plătiră în monetă şi pentru ceĭ-l-alţĭ şépte miĭ, Mihaĭu-Vodă priimi un inel cu un mare diamant şi alte treĭ-ḑecĭ şi şépte diamante maĭ micĭ.

Acest tractat a fost mult lăudat de unĭĭ din istoricĭ. Ţéra Românéscă singură, ḑis'aŭ eĭ, nu putea să-şĭ păstreze neatîrnarea sa; cum putea dar face maĭ bine decât a se închina Austrieĭ cu aşa favoritóre condiţiĭ? Alăturându-se de Austria, Românĭĭ din Ţéra Românéscă se alăturaŭ de odată şi de atîţea Românĭ fraţĭ aĭ lor din Transilvania, Banat şi din părţile orientale ale Ungarieĭ. Moldovenĭĭ -ncă n'arŭ fi întîrḑiat a se lipi de Austria cu aceleaşĭ condiţiĭ ca Muntenĭĭ. Prin lipirea cu Austria, Românĭĭ încetaŭ d'a face parte din orientul barbar şi se uneaŭ cu apusul luminat şi astfel sporeaŭ şi eĭ iute în calea civilisaţieĭ. Încet cu încet, împre-

jurările ajutând, Românii sub ocrotirea Austriei, se întăreau şi dobêndind unitatea naţională, dobêndeau putinţa d'a câştiga cu vreme neatêrnarea lor şi intrau în tóte drepturile naturale ale naţiilor. Tóte aceste consideraţii sunt frumóse şi arŭ fi fost şi adevĕrate, dacă din norocire sinceritatea s'ar puté afla vr'odată în învoirile făcute între o parte slabă şi alta mai puternică, care este tot-d'a-una plecată a abusa de puterea şi de protecţia ei; dacă firea împĕrăţiilor care sunt nisce adunături de Staturi şi naţii fără nici o asemĕnare şi legătură între ele, strînse şi ţinute la o laltă într'un Stat numai prin silă, s'ar puté învoi cu idea naţionalităţei şi a independenţii naţiilor. Austria dar ar fi abusat de protecţia ei, aceia ce ar fi silit pe Români a se arunca din noŭ în braţele Turcilor, spre a scăpa de Nemţi, după cum făcuseră în vremea luĭ Mircea spre a scăpa de Unguri. Apoi, chinuiţi de Turci, ar fi ajuns firesce acolo unde aŭ ajuns, a se arunca în braţele Ruşilor, spre a scăpa de Turci, pentru ca un véc după aceia, să se arunce iar în braţele Turcilor, spre a scăpa de protectoratul împilător al Muscalilor. Oscilaţii nenorocite, dar neapĕrate, când un Stat mic se află între altele mai mari şi smîncit de dînsele. Acésta este sórta nenorocită a naţiilor care se buzuiescŭ în străini, iar nu în ele înşile; astfel a fost şi va fi sórta ţĕrilor

române câtă vreme nu se vorŭ împuternici prin unitatea naţională. Străinul într'o ţéră e tot-d'auna vătămător uneĭ naţiĭ şi facerile luĭ de bine chiar sunt rele marĭ.

Într'acest tractat maĭ vedem cum că Mihaĭŭ-Vodă ţinti încă a face tronul ereditar şi a întemeĭa o dinastie. Mulţĭ din voevoţiĭ noştri ceĭ marĭ, înaintea şi în urma luĭ Mihaĭu-Vodă, visară ereditatea şi, printr'o fatalitate minunată, acest vis făcu să se stingă cu sunet moştenirea lor. Mircea cel bĕtrân visă ereditate şi pênĕ nu muri, avu durerea să véţă pe numeroşiĭ sĕĭ fiĭ, legĭuiţĭ şi bastarţĭ, sfîşiind ţéra prin pretenţiile lor la tronul de la care tatăl lor îĭ gonea. Négoe Basarab visă ereditate şi pretenţia fiuluĭ sĕŭ de a domni, rĕsculă ţéra şi o aruncă în nisce răzbóĭe civile şi într'o anarhie grozavă, care dete prilej Turcilor a face ţéra paşalîc; ea ar fi şi perit, dacă din norocire nu-şĭ alegea Domn pe Radu de la Afumaţĭ, care o mântui, ĭar fiul luĭ Négoe-Vodă muri pribég şi în ticăloşie la Constantinopole. Mihaĭu-Vodă visă ereditate şi fiĭul sĕŭ muri expatriat în pămînt străin, fără a-şĭ maĭ vedé ţéra dupĕ mórtea tătâne-sĕŭ. Şerban-Cantacuzino visă ereditate şi bĕu otrava vĕrsată de chĭar rudele sale de aprópe, ĭar fiul sĕŭ rătăci isgonit în ţéră străină. Brâncovénu-Vodă visă ereditate şi, pênĕ a nu muri, vĕţu capetele a câte

şi patru fiĭ aĭ sĕĭ rostogolindu-se la picĭórele sale, tăĭate de sabie turcéscă; pretenţie nebună într'adevĕr d'a întemeĭa stabilitatea uneĭ dinastiĭ într'un pământ ce se mişcă şi se cufundă în mijlocul furtunelor dese ce de din afară îl cutreeră, în mijlocul unor ómenĭ ce lesne se prefacŭ şi se schimbă! Moldovenii începură Statul lor prin ereditatea domnieĭ, dar îndată caracterul nestatornic al poporuluĭ, îĭ aduse a face Domniĭ dupĕ alegere. La un popor cu un caracter schimbător şi nestatornic trebuie instituţiĭ în analogie cu firea sa, care să reguleze acéstă nestatornicie, fără a pretinde d'a o înăbuşi. Un asemenea popor are trebuinţă de instituţiĭ libere, alegĕtóre, republicane.

XXXVI.

Cuprinderea Transilvanieĭ de Austriacĭ şi tractatul luĭ Mihaĭu cu dînşiĭ supĕrară fórte pe Turcĭ şi-ĭ hotărîră a nu suferi acésta şi a se oşti din noŭ asupra Transilvanieĭ şi a Ţĕriĭ Românescĭ, pênĕ ele se aflaŭ încă în ameţéla acelor prefacerĭ de stăpînire. Satîrgi Mehmet-Paşa, al duoilea vizir, ce se afla în Ungaria, priimi porunca a intra în Transilvania şi paşiĭ de pe marginea Dunăriĭ trebuiră a-şĭ împreuna puterile spre a năvăli în Ţéra Românéscă. Mihaĭŭ, împuternicit prin ajutorul ce luase de la

împĕrat, se pregătea acum a face o nouă campanie cu Turcii, când o întîmplare neprevĕḑută de nimenĭ, curmă proiectele sale, aruncă Ungaria, Transilvania şi Valachia în valurĭ noue, şi în sfîrşit deschise calea aşa mult dorită de inima luĭ.

În palatul din Ratibor în Silesia, Bathori, în loc de acea linişte filosofică de care-şĭ făcuse o icónă aşa de încântătóre, găsi neplăcuta uniformitate a uneĭ vieţĭ fără lucru şi urîtul stăpîni inima sa.

Ca toţĭ domnitoriĭ care de bună voie se pogorîse de pe scaun, el se hotărîse a o face, stăpînit fiind de ambiţia a minuna lumea prin despreţul măririlor omenescĭ şi printr'o faptă neobicĭnuită. Dar de îndată ce acest minut trecu, el începu a dori de pe tronul perdut. În mijlocul plăcerilor din Ratibor, trăind o viéţă molatică, fără trebĭ din lăuntru, fără grijĭ din afară, i se făcu dor de larma taberilor şi de acel cort deschis, în care aerul bătea în tóte părţile. Fiind-că din putere şi din gloria militara nu preţuise decât vanitatea lor, trufia luĭ suferea acum, căcĭ nu avea cuĭ da atîtea poruncĭ; inima luĭ ofta după războĭele care hrăneaŭ dragostea de a auḑi pe toţĭ slăvind numele luĭ. El începu a blestema acum în zadar şi târḑiŭ pe aceĭ ce-l sfătuiseră la acéstă lepădare a tronuluĭ, ruşinósă şi pricinuitóre de atîtea nenorocirĭ şi, cu-aceĭaşĭ uşurinţă cu care venise în Ratibor, gândi

să se întórcă în Ardél. Însă mai întîi ispiti dacă spiritele din Transilvania îi sunt spre favóre şi adresă o scrisóre unchiuluĭ sĕŭ Stefan Bocskai, printr'un trămis înadins, expuindu-i ca un copil urîtul ce 'l cuprinsese şi rugându-l prin jurăminte ca să lucreze pentru dînsul, să pótă scăpa din acel grozav exiliŭ. În Transilvania, cârmuirea comisarilor împĕratuluĭ şi óre-care prefaceri ce eĭ încercară a introduce, nemulţumise pe aceĭ aspri magnaţiĭ unguri care de atîta vreme învĕţaseră a urî pe Nemţi. Eĭ eraŭ atuncĭ fórte îngrijaţi de ameninţările Turcilor din Banat, ca să nu năvăléscă fără veste asupră-le, fără ca eĭ să fie gata de împotrivire. De vreme ce Maximilian arhiducele era hotărît a lua stăpînirea Transilvanieĭ, magnaţiĭ trămiseră la dînsul să 'l róge a veni cât maĭ în grab cu óste ca să ĭea guvernul ţĕriĭ şi s'o apere de duşman. Dar Maximilian, încurcat în războĭul din Ungaria, da ţi peste ţi, şi nicĭ el nu venea nicĭ óste nu trămitea. Locuitoriĭ Transilvanieĭ, îngrijaţiĭ fiindcă nu 'şĭ îndeplinesce făgăduielile făcute, când i s'a închinat Ardélul, începură a cârti asupra împĕratuluĭ. Bocskai cârtea maĭ mult decât toţĭ, părêndu-ĭ rĕŭ că, prin abdicarea nepotuluĭ sĕŭ Bathori, perduse tóte importanţa şi puterea ce avea în ţĕră. Când priimi scrisórea luĭ Sigismund, el o comunică episcopuluĭ de Transilvania, Naprasdi, opo

sant al guvernului împĕrătesc şi care avea de prieten pe Lupul Corniş, unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ Sĕcuĭ, şi în înţelegere cu dînsul, rĕspunse luĭ Sigismund ca să fie plin de speranţă, fiindcă eĭ lucréză pentru dînsul şi să se grăbéscă a veni în Transilvania.

XXXVII.

Cum priimi Bathori acéstă scrisóre, fără a maĭ ntârdia, începu a se găti de plecare. Temêndu-se ca duhovnicul sĕŭ părintele Carilio, al căruĭ zel pentru Austria îĭ era acum cunoscut, aducêndu-şĭ aminte cu câtă înfocare îl povăţuise a se lepăda de tron, să nu 'ĭ aducă vre-o împedicare, se gândi a 'l trămite la împĕratul ca să 'ĭ arate că sorocul când trebuia a i se plăti pensia hotărîtă a trecut şi încă n'a priimit nimic; şi tot-de-odată să'l róge ca să i se adauge în stăpînirea sa Lactemişul, moşie a dómneĭ Maria Marica, fosta soţie a luĭ Vratislaŭ Prenestein, vicar de Boemia, care avea un frumos şi mare palat, ce se ţice că semăna cu vestitul palat Pitti din Florenţa, séŭ vre un alt loc frumos de locuit, plângêndu-se că în Statul luĭ nu are casă de locuinţă care să 'ĭ placă. Părintele Carilio plecă şi în puţine ţile se întórse dobîndind ambele cereri de la împĕrat. Dar Sigismund nu

aşteptase întórcerea luĭ şi, puţine ḑile dupĕ pleca-re-ĭ, însoţit numaĭ de douĭ inşĭ şi îmbrăcat, dupĕ cum ḑicŭ unĭĭ, călugĕresce, se pornì pe ascuns din Ratibor şi, lăsând drumul mare, spre a nu cădé în cursele luĭ Maximilian, se îndreptă pe altă cale maĭ lungă, pe lângă hotarul Polonieĭ şi, în timp de nópte, ajunse fără veste la Cluş în Transilvania, în 20 ale luniĭ luĭ August. Îndată ce sosi, se îndreptă către Mihaĭu Katonai, ce era prefect al oraşuluĭ, carele ĭĭ spuse că şi soţia luĭ se afla sosită cu o ḑi înainte în oraş, spre a aştepta venirea archiduceluĭ ce acum era în Casovia, şi trămisese o miie de călăreţĭ spre a o însoţi în Germania. El porunci să mérgă la dînsa să-ĭ spună că a sosit şi s'o salute în numele luĭ. Principesa se afla la biserică făcêndu-şĭ rugăciunea, când i se aduse acéstă veste neaşteptată ce o miră şi o turbură fórte. Ea rĕspunse că îndată ce se va săvîrşi slujba bisericeĭ, nu lépădă o convorbire faţă cu marturĭ. Sigismund pe dată ce se întîlni cu soţia sa, simţind cât de mult ea 'ĭ va fi de trebuinţă în acele împrejurărĭ, trase spre sine cu mângâieriĭ prefăcute şi cu făgăduielĭ pe acea sĕrmană femee, lipsită de sfat şi de ajutor, pe care atît o nesocotise şi o urgisise maĭ nainte. Dupĕ aceĭa, fără întârḑiere, porni pe Benedict Macedi şi pe Stefan Lazar, cap al soldaţilor palatuluĭ, care avea cheile

cetăţiĭ, la Alba-Iulia, unde intrară fără de a afla comisariĭ împĕratuluĭ şi duseră la Bocskai scrisórea luĭ Bathorĭ. Acesta, chĭar în nóptea aceĭa, luând cu sine o trupă de soldaţĭ, se duce la cortul luĭ Gaspar Corniş, ce se afla tăbărît lângă Sebeş cu óstea ţĕrĭĭ adunată pentru apărarea despre Turcĭ, şi-ĭ vestesce sosirea luĭ Sigismund la Cluş cu soţia luĭ şi-l îndémnă prin cuvinte scurte şi aspre a-l recunósce de prinţ. Corniş, dupĕ óre-care îndoire şi ameninţărĭ ale luĭ Bocskai, se învoi. Moise Sĕcuiul (Szekeli) trase îndată pe Sĕcuiĭ ce alcătuiaŭ cea maĭ mare parte din oştire, în conspiraţie, făgăduindu-le libertatea. Exemplul acestora trase şi pe cele-l-alte oştĭ, care recunoscură de cap pe Bocskai. Comisariĭ împĕrătescĭ, părăsiţĭ de oştĭ şi de Corniş, trămiseră cărţĭ cetăţilor săsescĭ şi la Cluşanĭ spre a le aduce aminte jurămîntul făcut împĕratuluĭ. Eĭ trămisesă şi luĭ Maximilian treĭ plicurĭ de scrisorĭ tot într'un fel, ca să 'ĭ ḑică să grăbéscă a veni pênĕ ce nu va apuca duşmanul a se întări. Dar aceste scrisorĭ n'avură noroc a merge la adresa lor. Un plic ce se încredinţase unuĭ Gheorghe Palaticĭ, fu dat de acesta luĭ Bocskaĭ ca să 'ĭ atragă favórea. Altul se luă de la Nicolae Hanoĭ, pe când acest curier îşĭ schimba calul la Turda, cu mare primejdie a vieţiĭ sale. Iar al treilea, Ión Marin, raguzanul ce-l ducea, trădat fiind

e soţiĭ sĕĭ italienĭ, fu silit a 'l înghiţi, când în vremea nopţiĭ Aproḑiĭ, bănuind ce avea el cu sine, îĭ înconjurară casa şi umblaŭ a sparge uşile spre a intra.

A doua-ḑi dinḑiĭ de diminéţă Bocskai eşi din tabĕră cu Corniş şi se duse la deputaţiĭ împĕratuluĭ de le arătară scrisorile luĭ Sigismund ce îĭ chĭema la dînsul. Aceştia rĕspunseră că vremea îĭ va sfătui. Bocskai atuncĭ puse pază la palatul unde se afla comisariĭ şi, întorcêndu-se în tabără, chĭemă o adunare, unde se plânse de Nemţĭ că sunt greĭ şi scumpĭ, că nu trămiseseră pênĕ atuncĭ nicĭ oştirĭ, nicĭ banĭ, nicĭ ajutóre; că Maximilian nu îndrăznesce să vină în provincie; că pênĕ în acea ḑi eĭ fuseseră purtaţĭ de deputaţĭ cu nădejdĭ zadarnice; că nu trebuĭe a maĭ aştepta nimic de la dînşiĭ; că duşmaniĭ sunt în arme, primejdia de faţă. Nevoĭa e neapărată de a'şĭ întórce dorinţele asupra aceluĭ prinţ pe care mila dumneḑeéscă îl adusese înderĕt şi că trebuĭe a 'ĭ da înapoĭ scep trul. Toţĭ aclamară aceste cuvinte, urară anĭ mulţĭ şi fericiţĭ prinţuluĭ şi trămiseră deputaţĭ la Cluş spre a 'l felicita. Deputaţiĭ cesaruluĭ fură aspru păziţĭ.

XXXVIII.

Sigismund, dupĕ ce priimi jurămîntul locuitorilor Cluşuluĭ, trămise în tóte părţile în Transilvania spre a însciinţa pe popor de sosirea sa. Toţĭ se supuseră; Saşiĭ numaĭ stătură în cumpĕnă cît-va. Eĭ ţiceaŭ că nu potŭ a'ĭ face jurămînt din pricină că tot el le poruncise d'a jura împĕratuluĭ şi că maĭ nainte trebuĭa să'ĭ deslege de acel jurămînt. Cetatea Oradia mare, ce era comandată de George Kiral, rĕmase singură de nu voi a se supune luĭ Sigismund şi a călca jurămîntul făcut împĕratuluĭ.

În 22 August, Sigismund scrise archiduceluĭ Maximilian, carele era în cale ca să vină în Transilvania, cum că, vĕdĕnd însuşĭ cu ochiĭ că principatele Oppeln şi Ratibor ce i se dedese spre compensaţie pentru Transilvania şi Valachia, eraŭ de o valóre mult maĭ neînsemnată decât ceĭa ce i se arătase, aflase de cuviinţă, pentru aceste drepte şi puternice cuvinte, a se întórce în ţéra sa; că acum e stăpîn peste Cluş, capitala Transilvanieĭ; că e hotărît a se sili cât va putea ca să păstreze ce e al sĕŭ, împotriva orĭ căruĭa ar năvăli asupră-ĭ. De aceĭa, rógă pe Maximilian d'a nu'şĭ maĭ urma înainte călătoria, ca să nu'l pună în réua nevoĭe d'a se apăra şi d'a supĕra pe ceĭ ce caută a'ĭ în-

datora; că în orĭ-ce chip el este hotărît a cruța tot-d'auna și a căuta, după cum se cade, cinstea și protecția împĕratuluĭ și a caseĭ Austrieĭ, d'a respecta sfînta împĕrăție, după cum tot-d'auna a urmat, și d'a sprijini interesele eĭ pe cât îĭ va sta în putință.

După aceĭa, Sigismund se duse la Turda cu soția sa, unde convocă dieta și trămise cărțĭ poruncitóre, iscălite de dînsul și de soția sa, la comisariĭ cesaruluĭ, amenințându-ĭ că'ĭ va aduce cu sila de nu vorŭ voi să vină de voĭe. Pentru aceĭa comisariĭ, însoțițĭ de o trupă de călărețĭ, fură aduși la Turda și după cincĭ ĝile de la sosirea lor, Sigismund îĭ chĭemă dinainte-ĭ și, depărtând orĭ-ce martor afară de soția sa, le ĝise cu vorbe prefăcute că este tare mîhnit că a supĕrat pe cesarul prin întórcerea sa din Silesia, dar că a fost silit fără voĭe a o face, căcĭ locul acolo nu'ĭ era plăcut ca locuință; că păstrézĕ încă cesaruluĭ vechia sa credință, numaĭ acesta să nu'ĭ facă războiŭ și Maximilian să nu caute a'l goni din țéră; că el crede că n'are a se teme de una ca acésta de la nisce prinți așa de bunĭ și de înțelepțĭ; dar că, dacă din întîmplare va vedé că pregătescŭ împotrivă-ĭ vre-o vrăjmășie, atuncĭ va aduna și dînsul puterile sale și ale altor prinți și se va pregăti de apĕrare. Apoĭ făgădui comisarilor că'ĭ va libera îndată ce

supuşiĭ sĕĭ îĭ vorŭ fi ĭertat. Într'aceĭa Maximilian, ce sosise la Casovia, prinse câte-va care ale prinţuluĭ Transilvanieĭ ce veneaŭ din Silesia, încărcate cu mult aur în banĭ şi bucăţĭ, precum şi cu alte lucrurĭ preţióse şi în care eraŭ şi mulţĭ ómenĭ din suita prinţuluĭ. Maximilian duse aceste care în oraşul cel maĭ apropiat. Cum află acésta, Sigismund declară că nu va da drumul comisarilor pênĕ ce nu i se vorŭ întórce carele. Din acésta începură vorbe maĭ aspre între dînsul şi curtea Austrieĭ. El striga tare împotrivă-ĭ, acusându-o că a întrebuinţat rĕŭ credinţa sa cea lesne şi încrederea sa. La aceste cuvinte casa Austrieĭ rĕspunse tare că Sigismund adauge obrăznicia pe lângă vicleníа sa.

XXXIX.

Reurcarea pe tron a luĭ Bathori, ca şi abdicarea luĭ, trebui să fie fatală unuĭ om ce-l slujise cu atîta credinţă şi fu jertfit de dînsul cu o cruḑime atît de vicléně. Iojica, cum scim, zăcea în închisóre la Szatmar, când împĕratul, turbat de mânie că Sigismund îĭ răpise Transilvania, voi să-şĭ rĕzbune asupra cuĭ-va şi să înfrîneze cu acésta pe împrotivniciĭ Transilvanieĭ. El trămise îndată la Szatmar pe Ion Marin, dalmat din Raguza, ca să omóre

ep Stefan Iojica. Ion Marin, ce fusese rudit cu Iojica, temêndu-se a nu fi acusat că s'a purtat nelegiuit cu un aşa mare om, vru să-l judece, chiămă vre-o cîţi-va inşi spre a'l judeca, pîrîndu'l că a pretins la domnia Transilvanieĭ şi că e vinovat în contra suveranuluĭ, căcĭ a aţiţat pe ceĭ marĭ şi pe popor şi a voit să dobîndéscă o ţéră ce împĕratul o hotărîse luĭ Maximilian. Iojica suferi cu multă mărinimie nedreptatea sórteĭ sale; el despreţui orĭ-ce apărare, nu priimi nicĭ advocat, nicĭ voi a rĕsturna multe cuvinte mincinóse şi nedrepte ale pîreĭ; el nu voi a cere nicĭ de la judecătorĭ, nicĭ de la împĕrat revisia procesuluĭ. Fu dar osîndit la mórte. Singură femeea luĭ, ce era şi ea românсă, fostă dómnă în Ţéra Românéscă, făcu óre-carĭ rugăcĭunĭ şi ispitirĭ zadarnice spre a mântui pe soţul eĭ. Osânditul fu maĭ târdĭu pus la caznă; apoĭ îl duseră la pórta cetăţiĭ, unde, după ce rosti cîte-va cuvinte spre apĕrarea sa şi ceru după obiceiŭ ĭertăcĭune de la mulţimea adunată, fu isbit cu securea de un Turc robit; capul i se rostogoli la pămînt. S'a băgat de sémă că Iojica fu omorît în aceĭaşĭ lună şi ḑi când, cu patru anĭ maĭ înainte, prin inspiraţia luĭ, a luĭ Gesti şi Bocskai, se sugrumaseră Baltazar Bathori şi Wolfgang Kowatzius. El fu înmormîntat fără nicĭ o cinste, într'o biserică din cetăţuĭe şi d'abia acoperit cu pămînt, ceĭa ce

vĕdênd un prieten al luĭ Iojica, ceru voĭe căpitanuluĭ din Szatmar ca să'l îngrópe dupĕ cuviinţă. Ast-fel fu sfîrşitul acestuĭ bărbat, unul din ceĭ maĭ marĭ aĭ Românilor din Ardél. Dacă norocirea ar fi ajutat meritul şi ambiţia luĭ, el ar fi ajuns să domnéscă în patria sa şi sórta fraţiior sĕĭ Românĭ ar fi fost cu totul alta. Vina luĭ fu că dori independenţa patrieĭ sale. El peri nevinovat şi ucis fără de lege de Austria, căcĭ ea n'avea drept asupră-ĭ, nefiind supusul eĭ, vina ce i se imputa fiind sĕvîrşită înainte ca Austria să fi ocupat Ardélul. Averea sa fu confiscată de împĕrăţie. Lăsară numaĭ soţieĭ sale şi juneluĭ sĕŭ fiŭ câmpul Grindu, spre a putea suferi amărăcĭunea stăreĭ de faţă şi a îndulci dorul stăreĭ trecute. Vremea însă întórse o parte mare din moşiile luĭ Iojica la fiul sĕŭ. Urmaşiĭ drepţĭ aĭ luĭ Iojica şi pênĕ aḑĭ se ţinŭ în bună stare şi tréptă, dar, cu totul deosebiţĭ de strămbunul lor, eĭ trădară naţionalitatea română pentru a îmbrăţişa pe cea maghiară şi trădară şi pe acésta, dându-se cu totul în partida caseĭ Austrieĭ, duşmana Ungarieĭ şi ucigaşa strămbunuluĭ lor.

XL.

Se auḑi atuncĭ că al duoilea Vizir Mehemet-Satîrgi-Paşa se apropie de hotarele Transilvanieĭ,

că împresurase Cĭanadul şi'l luase, după ce bătuse pe comandantul cetăţiĭ Francisc Lugaci şi oştile sale; că într'o alergătură cuprinsese Aradul şi Naglacĭul, care fuseseră părăsite de oştile împĕrătescĭ, şi că acum se îndréptă spre Oradia. Sigismund expedui la Satîrgi pe Mateiŭ Borbeli, cerênd să 'ĭ trămită patru deputaţĭ la Lipova ca să trateze d'o alianţă. El făgădui încă cum că de vorŭ voi Turcĭĭ, le va da în mână pe deputaţiĭ împĕratuluĭ, numaĭ să facă pace. Dar Satîrgi ĭĭ rĕspunse a se adresa la Constantinopole de voiesce a contracta alianţă. Acest rĕspuns spăimêntă pe Sigismund şi, vĕdênd că alt chip decât a căuta să se împace cu împĕratul nu este, începu a trata maĭ cu omenire pe deputaţĭ şi porni la Casovia către Maximilian, pe Gavril Heller şi pe Luca Transmericĭ, cetăţenĭ din Cluş, spre a pipăi gândurile archiduceluĭ. Deputaţiĭ ĭĭ aduseră cuvinte blânde de la Maximilian şi făgăduĭala d'aĭ întórce carele şi ómeniĭ prinşĭ, de va da drumul deputaţilor pênĕ în nouĕ ţile. Sigismund, vesel de acest rĕspuns neaşteptat, se grăbi de trămise pe deputaţĭ la Casovia, lângă Maximilian, pe care-l găsiră greŭ bolnav.

E învederat că Austria în acel moment, când Turcĭĭ cu o nouă furie se pornise spre bătaĭe, nu îndrăznea a deschide rĕzboiŭ şi ca prefera mijlóce pacĭnice de învoire. Acéstă încredinţare încurajă

pe Sigismund d'a porni la Praga pe episcopul Albeĭ, Napradi şi pe Stefan Bocskai, împreună şi cu comitele Sigismund de la Torre, care fu însărcinat a trece de la Praga în Roma la Papa Clement. Deputaţiĭ eraŭ însărcinaţĭ d'a cere reînnoirea alianţeĭ de la 1594.

Sigismund trămise într'aceĭaş vreme pe Stefan Bodoni la Mihaĭu-Vodă, de care simţea cât are trebuinţă Transilvania, ca să'l róge a încheĭa un tractat de alianţă şi tot de-o-dată să'ĭ céră şi un ajutor de óste împotriva glóteĭ turcescĭ ce înainta a pustii Transilvania. Mihaĭu-Vodă se temu că de nu va primi alianţa luĭ Sigismund şi de nu ĭ-ar sta în ajutor, l'ar putea sili pe acesta a se arunca în braţele Turciler, aceĭa ce ar fi fost o mare primejdie pentru Ţéra Românéscă, căcĭ Turciĭ o arŭ fi putut izbi şi din partea Dunărĭĭ şi din partea munţilor. Pentru Ţéra Românéscă lupta cu o armie ce vine despre Dunăre e peste putinţă, de nu va putea să se rezime pe munţĭ. Alianţa Transilvanieĭ în ăst cas ĭĭ este dar neapărata. Mihaĭu scia apoĭ că împĕratul căuta împăcĭuire cu Sigismund; de aceĭa nu se înduoi a priimi alianţa, puind condiţie cu jurămînt că, pe câtă vreme Sigismund va sta pe tron, nu va lăsa pe Turcĭ să intre în acea ţeră. Acéstă condiţie priimindu-se, Mihaĭu-Vodă spuse luĭ Sigismund că nu va puté priimi rugăcĭunea ce 'ĭ

face ca să vină însuşĭ într'ajutor din pricină că însuşĭ e amenințat de Turcĭ din partea Dunărĭi, dar la trebuință îĭ va trămite orĭ cât ajutor va puté. Fără multă întârdiere Mihaiŭ-Vodă trămise luĭ Sigismund treĭ miĭ voincĭ archebusierĭ pedestri, învestițĭ unguresce, toțĭ într'o formă şi 500 călărețĭ cazacĭ cu paloş, arc şi archebusă, puindu-le cap pe aga Leca. Eĭ sosiră în Cluş, unde era adunată armata luĭ Sigismund ce priveghea mişcările Turcilor care băteaŭ Oradia.

XLI.

Hafiz-Ahmet-Paşa fostul beĭler-beiŭ în Bosna, ce se afla de curênd numit Paşă la Vidin, însărcinat d'a apăra şi d' strĕjui ţĕrmurile Dunăreĭ, priimise poruncă să se unéscă cu Mehmet-Paşa de la Silistra ca să năvăléscă în Ţéra Românéscă. Mihaĭu Vodă, aflând aceste gătirĭ ale Turcilor, îşĭ strînse oştile şi le porni spre Nicopole, unde se puseră a pândi pe Hafiz-Paşa, care, împreună cu Ramazan-Zadeh, beiŭ de Adana, şi cu alțĭ reizĭ ce i se dedese în ajutor, eşi din Vidin şi luă calea Rusciuculuĭ şi Silistreĭ spre a se uni cu Mehmet Paşa. Când ajunse Hafiz-Paşa în câmpia Senaudin lingă Nicopole, la satul Chiselescĭ, vornicul Dimu séŭ Dumitru, capul oştireĭ române, se prefăcu că e

însărcinat de Mihaĭu spre a trata de pace şi, sub pretext că aduce carele cu tributul, el apropie de taběra turcéscă tunurile sale acoperite cu postav roşu; 20,000 Românĭ deteră de odată şi fără veste năvală asupra Turcilor ce eraŭ d'abia 3,000; fórte puţinĭ din aceştia stând impotrivă, toţĭ deteră dosul şi scăpară în Tîrnoviţa. Vornicul Dimu se întórse la Mihaiŭ cu douĕ tunurĭ luate din acea isbîndă. Mihaĭu trecu atuncĭ cu tótă óstea sa Dunărea maĭ presus de Nicopole şi întîmpină pe Hafiz-Paşa, care, cu oştĭ ce căpătase din Dobrogea şi Zagre, în numĕr de 13,000, venea să-şĭ rĕzbune învingerea. Mihaĭu-Vodă isbesce de faţă pe Turcĭ, îĭ birue, îĭ împrăştie, le cuprinde tunurile şi tótă taběra. Spunŭ că în acéstă învingere Hafiz-Ahmet-Paşa perdu tot, încă şi haĭnele sale şi turbanul, şi că Mihaĭu, vrênd să'şĭ rîdă de dînsul, îmbrăcă o babă bĕtrînă cu haĭnele şi cu turbanul paşiĭ şi o arătă armieĭ sale, ţicênd: «Iată Sĕrdarul: l'am prins; cel puţin «nu e deosebire de la unul pênĕ la altul»; şi rîdea ţicênd acestea. Mihaĭu-Vodă se apucă apoĭ a bate cu tunurile cetatea Nicopoleĭ şi sâmbătă, 10 Septemvrie, dete un asalt mare, dar nu putu intra în cetate, căcĭ Turciĭ zideaŭ nóptea aceĭa ce spărgeaŭ Româniĭ ţioa. Dupĕ ce maĭ şeţu Mihaiŭ-Vodă acolo treĭ ţile, arseră oraşul şi plenuiră (jăfuiră) ţéra împrejur, apoĭ purcese cu tótă óstea în sus spre Vi-

din. Sangiacul ce rĕmăsese acolo trămise de grab de strînse toţĭ Turcĭ din ţinutul Vidinuluĭ şi dete de scire şi Beiuluĭ din Baia, de'ĭ veniră oştĭ într'ajutor şi eşi întru întîmpinarea luĭ Mihaiŭ-Vodă în şesul Vidinuluĭ. Războiul ţinu tare şi multă vreme; în cele de apoĭ, fură biruiţĭ Turcĭ cu multă peire a lor; puţinĭ scăpară în cetate, ceĭ-l-alţĭ fură tăiaţĭ, goniţĭ, răsipiţĭ. In góna ce dete Turcilor Mihaĭu, carele dupĕ obiceiŭ se afla în fruntea oştilor, căutând a se bate singur ca un soldat, precum făceaŭ eroiĭ vechimeĭ, învăpăiat de bărbăţia sa, fără să simtă, se vĕḑu singur, rĕslăţit de ómeniĭ sĕĭ. O cétă de Turcĭ vĕḑêndu-l, se întórse cu mare furie asupră-ĭ; Mihaĭu se apără vitejesce, ucide vr'o cîţĭva din duşmanĭ, când un Turc cu suliţă o imponţişă asupra luĭ şi ĭ-o înfipse puţin în pântece. Dar Domnul, vĕḑênd primejdia, se grăbi a apuca suliţa cu amêndouĕ mânile sale de fer şi caută în tóte părţile ca să'ĭ vină cine-va din boĭerĭ în ajutor să 'l scape de peire. Alţĭ boĭerĭ maĭ aprópe nu se aflară, fără numaĭ Preda Buzescu şi fratesĕŭ Stroe Stolnicul, care grăbiră de tăĭară capul Turculuĭ şi pe cele-l-alte soţiĭ ale luĭ, şi mîntuiră pe Domnul lor, care le fu tot-d'auna recunoscĕtor pentru bărbăţia ce eĭ arătară atuncĭ.

Dupĕ acéstă bătălie şeḑu Mihaĭu-Vodă sub cetate ḑece ḑile deplin, arḑênd împrejur tótă margi-

nea ţĕriĭ turcescĭ; apoĭ, cu tóte oştile şi cu tótă dobênda, plecă spre a trece Dunărea pe la Ruşava în ţéră. Însă când fură oştile jumĕtate trecute, se lăsă un vifor cu vînt pe Dunăre, incât fu silită cea-l-altă jumĕtate din urmă a aştepta ḑece ḑile pênĕ se potoli vîntul, în care vreme oştirea a tot pĭenuit şi ars ţéra turcéscă împrejur. Dupĕ aceĭa trecu şi ea şi se adunară în 5 Noiemvrie; ĭar Domnul cu toţĭ boĭerĭĭ se întórse la scaun în Têrgovisce. El aduse în ţéră 16 miĭ creştinĭ de ambe sexe din Bulgaria cu averea lor, pe care-ĭ aşeză în ţéră, dându-le pămînturĭ spre a umplea locurile pustiite de Turcĭ. Apoĭ, cum ajunse în capitală, trămise în dar luĭ Bathori din dobânda luĭ, pe fratele paşiĭ din Anatolia ce'l prinsese în bătaĭe, un stég mare aurit cu o corónă de argint poleit şi un hanger turcesc într'o técă de aur.

XLII.

Aceste strălucite isbânḑĭ ale luĭ Mihaĭu-Vodă spăĭmêntară pe Turcĭĭ ce se luptaŭ în Ungaria şi deteră curagiŭ creştinilor. Satîrgi-Mehmet-Paşa, care, dupĕ cum scim, cu o puternică óste prin săpăturĭ de mine şi dese asalturĭ bătea Oradia-mare, ce era vitejesce apărată de locuitorĭ, îndată ce află veste că treĭ castele micĭ din Ungaria picase în mâna

Nemţilor, că Buda e asediată şi în sfîrşit că Mihaĭu-Vodă a bătut pe Hafiz-Paşa, se ridică cu oştirea sa şi se trase spre Solnoc. Sigismund Bathori se întórse la Cluş, unde licenţie oştirea şi plecă cu principesa în preumblare prin ţéră, rĕsuflând atuncĭ de temerea ce avusese despre Turcĭ; începu însă a'ĭ fi frică ca nu cum-va împĕratul, folosindu-se de învingerea Turcilor, maĭ sigur şi maĭ liber în mişcările sale, să voĭască a-ĭ impune acum aspre condiţiĭ; din noŭ începu a se căi că s'a urcat pe tron şi scrise deputaţilor sĕĭ la Praga ca să caute cel puţin a dobîndi să i se adauge, pe lângă principatele Oppeln şi Ratibor, ţinutul Kremner în Moravia, cu o pensie de 50,000 scuzĭ de aur şi amnistia despre revoluţia acésta a Transilvanieĭ. În vreme ce ambasadoriĭ sĕĭ lucraŭ cu inimă la Praga şi isbutiră pênĕ în sfîrşit a dobîndi condiţiĭ fórte favorabile de la împĕratul şi ast-fel cum nu se aşteptaŭ a dobîndi, partida contrarie Austrieĭ, care acum era fórte mare în Transilvania, lucra maĭ cu grabă, folosindu-se de orĭ-ce sgomot care făcea pe Sigismund a'şĭ schimba părerea, arătându-ĭ neîncetat că tractatul luĭ cu împĕratul este o mare ocară pentru dînsul şi va fi o pată vecĭnică pentru familia luĭ; că din prinţ suveran a ajuns rob al Austrieĭ; că de va pune în îndeplinire un asemenea tractat nedrept, trebuĭe să se témă de viéţa

luĭ, şi că în sfîrşit Transilvania are să se afle în primejdie d'a fi năpădită de Turcĭ, carĭ nu vorŭ îngădui nicĭ odată pe casa Austrieĭ să stăpînéscă acéstă ţéră. Eĭ ţiceaŭ că ţéra e ostenită de războiŭ şi că singura mîntuire pentru dînsa e alianţa cu Turciĭ. Dar fiind-că Sigismund are legăturĭ prin jurămînt cu Mihaĭu-Vodă d'a nu se deslipi de împĕratul şi d'a nu face alianţă cu Turcul, e bine ca Sigismund să abdice în favórea vĕruluĭ sĕŭ, cardinalul Bathori, pe care să-l chieme din exil: eĭ încheĭaŭ făcêndu-ĭ un tabloŭ îngrozitor de primejdia la care se expunea însuşĭ şi de nenorocirile care vorŭ împovăra patria sa, jurându-l să priiméscă maĭ bine dragostea rudelor sale decât jugul nesuferit al caseĭ austriace.

Aceste poveţĭ le auŧea adesé Sigismund de la ceĭ ce-l înconjuraŭ; acestea i le scria din Polonia şi cumnatul sĕŭ hatmanul Zamoisky. Un iesuit anume Kaboşi, isbuti însfîrşit a îndupleca pe Sigismund ca să chieme din Polonia pe vĕrul sĕŭ, cardinalul Andreĭ Bathori. Acesta, cum i se vesti că póte a se întórce în Transilvania, unde 'l aşteptă un tron, merse la Cracovia de luă sfatul regeluĭ Polonieĭ şi al luĭ Zamoisky şi apoĭ, sub haĭne de neguţător, ajunse în Transilvania, în luna luĭ fevruarie 1599 şi merse la Sibiŭ, unde se afla Sigismund cu soţia, sosiţĭ din preumblarea lor

princiară, şi unde, fiind la hotarul Ţĕriĭ Românescĭ, Mihaĭu-Vodă trămisese boĭeriĭ ca să 'l complimenteze.

XLIII.

Sigismund priimi fórte bine pe cardinalul şi 'ĭ arĕtă multă dragoste; el vĕrsă multe lacrimĭ îmbrăţişându-l, creḑênd că acésta să ştérgă aducerea aminte a trecutuluĭ; se umili fără demnitate dinaintea duşmanuluĭ sĕŭ; îl rugă să-ĭ ierte nebunia ce făcuse, împins de sfaturĭ rele şi órba patimă ce 'l pornise a face atîta rĕŭ familieĭ sale; îl jură în numele luĭ Dumneḑeŭ ca să priiméscă, ca o şterĭ gere a aceleĭ ocărĭ, acéstă deschisă destăĭnuire ce face şi a nu păstra despre aceĭa nicĭ o mânie. Cardinalul, stăpînit de dorinţa de a se urca pe tron, închise în inima sa pentru un minut tótă duşmănia sa împotriva făţarniculuĭ sĕŭ vĕr şi rĕspunse la făţărnicia luĭ cu asemené făţărnicie şi cu semne de dragoste. Eĭ plecară împreună la Alba-Iulia, unde Sigismund, spre a atrage maĭ mult prieteşugul şi încrederea vĕruluĭ sĕŭ, îl opri să şéḑă în casa luĭ. Vĕḑêndu-ĭ în tóte ḑilele pre umblându-se împreună într'aceĭaşĭ trăsură şi arătându-şĭ atîta dragoste, se minunaŭ toţĭ ómenii cum aceştĭ duşmanĭ de atîţea anĭ începuse de o

dată a se iubi atît de mult. Sigismund se învoi cu cardinalul ca acesta să 'i plătéscă în tot anu 24,000 scuḑi de aur, să 'i dea în stăpînire cetatea Bistriţa cu pămîntul sĕŭ şi a ḑecea parte din venit, precum şi alte cetăţi mai micĭ şi venituri. Apoi ambii plecară la adunarea dieteĭ ce se convocase la Mediaş, în luna luĭ Martie. Acilea mai întâiŭ se revocă osînda împotriva izgoniţilor din ţéră. Cardinalul şi cu partizaniĭ sĕĭ căpătară ĭarăşi cu cinste rangul şi avuţia lor, făcêndu-se întru acésta un edict prin care se poruncea ca toţi care aŭ vr'un exemplar din actul de osîndă făcut înainte, să'l aducă guvernuluĭ spre a fi arse, sub pedépsă de o glóbă de 200 scuḑi de aur pentru acela ce va călca acéstă poruncă. Se propuse apoi dieteĭ să se alégă cardinalul de prinţ al Transilvanieĭ şi tótă nobilimea unguréscă grăbea cât putea acéstă alegere. Sigismund ţinu, în tréba acésta, un lung cuvînt în limba unguréscă. El vorbi mult despre slujbele ce cardinalul a făcut creştinătăţiĭ şi despre faptele cele marĭ ce tatăl sĕŭ Stefan făcuse în vremĭ de pace şi de războiŭ.

Vorbi încă şi mai mult de tot ce el însuşi făcuse pentru binele Statuluĭ şi, după ce a arătat primeḑiile în care era Transilvania, ḑise că, vrênd a o feri de tóte acele calamităţi, nu vede alt mijloc mai bun şi mai lesne decât să pună pe car-

dinalul în locul sĕŭ, dându-ĭ sarcina cârmuireĭ, ce el nu se maĭ simte acum în stare de a o purta.

«Cunósceţĭ, — adăogi el, — şi primejdiile în care «m'am aflat m'aŭ învĕţat că noĭ avem de o potrivă «a ne teme de puterea ambilor împĕraţĭ, vecinĭ «noştri, în contra cărora am avut a ţine atâtea «războĭe. Este peste putinţă să ne bucurăm de «pace, de nu vom găsi mijlóce d'a cruţa în ace- «ĭaşĭ vreme pe amînduoĭ aceştĭ stăpînitorĭ. Unchiul «meŭ, politic iscusit pre cât şi căpitan vitéz, de «maĭ multe orĭ mĭ-a ţis'o când eram copil; dar «dacă n'am urmat acele sfaturĭ înţelepte, voiŭ cel «puţin să dreg tóte relele ce nesocotinţa mea a «făcut şi să las locul vĕruluĭ meŭ, care singur nu- «maĭ póte priveghea la păstrarea acesteĭ provinciĭ «şi a 'ĭ aduce pacea. El are curagiŭ şi statorncie «şi se bucură de o sănătate desăvârşită. Slujbele «cele marĭ ce a adus ambelor împĕrăţiĭ îl facŭ a «fi cinstit de dînsele şi el are încă de prieten de «aprópe pe regele Polonieĭ, acest puternic vecin, «încât orĭ-cum s'ar întórce trebile, domnia acestuĭ «prinţ va fi fericită. Transilvania, sleită şi ostenită «de atâtea perderĭ, are trebuinţă de pace şi numaĭ «cardinalul o póte economisi cu ambele împĕrăţiĭ «vecinĭ. Polonia şi Moldovia, care aŭ mare credit «la Pórtă, fiind în interesele nóstre, va fi lesne a «ţine pacea cu Turcul şi nicĭ despre partea îm-

pĕratuluĭ nu e maĭ greŭ ; acest prinţ n'are nimic
a se plînge de cardinalul, care apoĭ are pro-
«tecţia Papeĭ şi, când curtea Romeĭ va priimi ale-
«gerea sa, împĕratul nu va maĭ îndrăzni nicĭ a
«mişca.

«Cât pentru mine, — adaose el, — sunt bolnăvicĭos.
«Pĕrul meŭ cel alb, cu tóte că sunt într'o vârstă
«puţin înaintată şi bólele ce simţ în trupul meŭ,
«mĕ silesc a lăsa cârmuirea Statuluĭ. Însufleţit d'un
«adevĕrat zel pentru patria mea, las de bună voĭe
«sceptrul la un om care are puterile trebuincĭóse
«ale spirituluĭ şi ale trupuluĭ spre a puté purta
«acéstă sarcină. Abdicarea mea nu e fără exemplu.
«Carol al V-lea şi vre-o câţĭ-va alţĭ regĭ a căror
«aducere aminte va fi vrednică de cinste, după ce
«multă vreme şi de pe legĭ aŭ cârmuit popórele
«lor, aŭ preferit mântuirea patrieĭ lor la interesele
«lor particulare şi s'aŭ departat de bună voĭe de
«grijele cârmuireĭ.»

După aceĭa, el acordă o amnistie generală des-
pre trecut şi puse pe toţĭ deputaţiĭ, ómenĭ obicĭ-
nuiţĭ din cele trecute a priimi tóte poruncile cu
supunere şi răbdare, de jurară credinţă cardinalu-
luĭ. Acesta, după ce făcu şi el jurămînt deputaţi-
lor, mulţumind luĭ Bathori şi la toţĭ deputaţiĭ ţĕrĭĭ,
trămise îndată pe unul din ofiţerĭĭ sĕĭ la Pórtă ca

să capete o trecere liberă pentru ambasadorii sĕĭ, care să trateze cu Sultanul.

Acest trămis căpătă de la Turcĭ haĭnă de mătase ţesută cu aur, dupĕ cum se obicĭnuesce, şi fu însărcinat a spune stăpînuluĭ sĕŭ că póte pênĕ în cele patru următóre lunĭ să trămiţă pe miniştri şi darurile luĭ.

Acéstă revoluţie din Transilvania fu privită de Românĭ ca un complot pentru peirea lor şi a Domnuluĭ lor. Chronicele românescĭ acusă cu acrime viclenia făcută de Sigismund, abdicând în favórea cardinaluluĭ, numaĭ ca să pótă face pace cu Turcĭĭ, de la care el era oprit prin jurămîntul făcut luĭ Mihaĭu, şi prin acésta să-l înşele. Cea d'întâĭ abdicare a luĭ Sigismund silise pe Mihaĭu-Vodă a se închina Nemţilor şi întărîtă pe Turcĭ asupră-ĭ, şi când, primejduindu-se a supĕra pe Nemţĭ, Mihaĭu-Vodă priimise alianţă cu Sigismund, acesta, prin a duoa abdicare, da ţéra în mâna Turcilor, Polonilor şi a luĭ Ieremia-Vodă, coaliţie duşmană de mórte luĭ Mihaĭu-Vodă, care acum punea în primejdie mare şi ţéra şi tronul sĕŭ.

Drept aceĭa, cum află Mihaĭu-Vodă de noua revoluţie a Transilvanieĭ, el puse mâna pe sabie.

XLIV [1]).

Deosebirea ce se vede în starea muncitorilor plugarĭ între maĭ multe popóre îşĭ are pricina în instituţiile ce cârmuĭescŭ proprietatea. Unele popóre aŭ priimit împărţirea pământuluĭ în proprietăţĭ private, în vreme ce altele aŭ păstrat principiul că tot pământul este al Statuluĭ. Este cunoscut că Romanĭĭ ca şi Grecĭĭ, Fenicienĭĭ şi Cartaginesiĭ,

---

[1]) Este un fapt învederat că Bălcescu, dând acesteĭ a treia cărţĭ din «Istoria Românilor sub Mihaĭu-Vodă-Vitézul» titlul de «*Robirea Ţĕranuluĭ*», a avut de gând să tracteze într'însa maĭ pre larg despre actul de organisaţiune socială, care pórtă numele de *Aşeşământul luĭ Mihaĭu-Vitézul*, şi despre care el a vorbit cam în trécăt în disertaţiunea sa «*Despre starea socială a muncitorilor plugarĭ în principatele Române, în deosebite timpurĭ*», tipărită în *Magazinul istoric pentru Dacia*, din anul 1846.

Se vede că timpul séŭ lipsa de documente în străinătate, unde se afla, nu ĭ-aŭ permis a îndeplini acéstă a sa dorinţă. Noĭ însă am socotit că cititorul frumóseĭ şi instructiveĭ sale scrierĭ va afla plăcere şi folos, regăsind aci, alăturĭ cu partea din scriere ce'ĭ era consacrată în mintea autoruluĭ, noţiunile de istorie socială a ţĕranuluĭ român, pe care Bălcescu le adunase cu vre-o opt anĭ maĭ nainte. De aceĭa reproducem porţiunea din numita disertaţiune în care se cuprinde *Aşezământul memorabil al luĭ Mihaĭu-Vitézul*. Ea va forma ca şi un ultim capitol, adaus la acéstă a treĭa carte a istoriel luĭ Mihaĭu-Vodă.

Nota editoruluĭ.

adoptaseră pe cel d'întâĭ şi 'l întrebuinţară la tóte coloniile lor. El este astă-dĭ comun la tóte popórele europeene. Cel d'al duoilea s'a adoptat maĭ de obşte în Asia. S'a găsit asemenĭ la Peruvienĭ, Mexicanĭ, în maĭ multe din insulele Suduluĭ şi la popórele din lăuntrul Africeĭ. Maĭ mulţĭ se învoĭescŭ a ţice că pricina acestuĭ deosebit obiceiŭ este că cele d'întâĭ societăţĭ s'aŭ aşeţat prin colonisaţie, în vreme ce cele d'al duoilea s'aŭ format prin concuistă. Împrejurările care deosebescŭ aceste duoĕ moduri de organizaţie socială sunt că coloniştiĭ ce se espatriază ca să dobîndéscă pacea, libertatea séŭ buna stare materială ce le lipsescŭ în locul lor de nascere, sunt agricultorĭ şi alcătuescŭ o adunare de familiĭ séŭ asociaţiĭ egale, care firesce că împartŭ pămîntul cuprins în părţĭ, şi la tótă familia, póte şi la tot insul se dă o parte. De simt óre-care împotrivire de la locuitoriĭ aceluĭ pămînt, eĭ nu 'ĭ robescŭ, ci se mulţumescŭ numaĭ a cuprinde locul ce le trebuĭe, trăind sub legile sale şi gata a priimi de cetăţenĭ pe ceĭ vechĭ locuitorĭ. Popórele cuceritóre însă, supuse fiind neapărat unuĭ cap războĭnic, îndrăzneţ şi învestit cu o putere nemărginită, sunt maĭ adesé străine agriculturei. Ele se mulţumescŭ maĭ bine a cere de la supuşiĭ lor productele pămîntuluĭ, decât a le dobîndi prin înţeegerea şi silinţele lor. Despotismul dar este sufle-

tul concuisteĭ, dupĕ cum egalitatea este sufletul colonizaţieĭ.

Dupĕ aceste consideraţiĭ generale nu ne maĭ înduoim că Romaniĭ, colonizând Dacia, aŭ împărţit, dupĕ obiceĭul lor, pămîntul între coloniştĭ. Năvălirile Barbarilor în acéstă provincie nu putură vătăma acest obiceĭŭ, căcĭ Barbariĭ, dupĕ cum scim, aŭ fost maĭ mult trecĕtorĭ prin acest loc. Pe lângă acestea, eĭ eraŭ cu totul străinĭ agricultureĭ. Eĭ nicĭ nu atingea plugul, ḑice Ammian Marcellin. Coloniştiĭ dar, rĕmânênd singurĭ a se îndeletnicĭ cu agricultura, putură a-şĭ păstra obiceiurile strĕbune, căcĭ, deşi înconjuraţĭ şi cuprinşĭ de Barbarĭ, eĭ nu avură nicĭ un amestec cu dînşiĭ, dupĕ cum o mărturisesce Gibbon. Mulţĭ încă dintre aceştĭ coloniştĭ nu avură a suferi nimic de la Barbarĭ, căcĭ, retrăgêndu-se în Carpaţĭ, eĭ îşĭ păstrară libertatea lor; de unde, când Barbariĭ maĭ slăbiră, eĭ se pogorîră ca nisce alţĭ Pelasgĭ, se întinseră cu încetul în câmpie şi 'şĭ redobîndiră locurile strămoşescĭ. Astfel în vécul al XIII-lea familia Negru, suverană în Făgăraş, îşĭ mută capitala în Câmpulung; şi dupĕ o jumĕtate de véc în urmă, familia Dragoş, suverană în Maramureş, se pogorî în Moldova.

Uniĭ din istoriografiĭ noştri, necăutând printr'o critică sănĕtósă a se orienta prin întunericul, ce din mulţimea fabulelor acopere începutul istorieĭ

nóstre, precum al tutulor popórelor vechĭ şi noŭ, s'aŭ plecat a crede că Radu-Negru în Ţéra Romînéscă şi Bogdan Dragoş în Moldova aŭ fost nisce cuceritorĭ ce aŭ cuprins aceste ţĕrĭ şi le-aŭ împopulat, găsindu-le pustiĭ. D'aci s'aŭ întemeĭat a ţice că tot pămîntul a fost proprietatea a Statuluĭ şi că împărţirea luĭ în proprietăţĭ private a urmat prin voinţa şi dăruirea stăpînitoruluĭ. Noĕ acéstă părăre ni se pare ratăcită. Maĭ întâĭ, că încă înainte de 1290, epocă când chronicele şi chrisóvele punŭ venirea Raduluĭ-Negru-Voevod, se aflaŭ prinţĭ românĭ, între care, la 1247, unul numit Linoiu şi altul Seneslaŭ, a căror stăpînire Bela IV, regele Ungarieĭ, o întăresce în diploma prin care dă banatul Severinuluĭ cavalerilor Ierusalimuluĭ. Al duoilea că, de ar fi fost Ţéra Românéscă pustie în acea epocă, cum se putea ea împopula în câţĭ-va anĭ atît de mult, încât chĭar de la 1330 Româniĭ să pótă sprijini lupte aşa crâncene, maĭ întâĭ cu Unguriĭ şi apoĭ cu Turciĭ? Asemené şi Moldavia, cum ar fi putut fi pustie, când scim că, în vécul al XII şi al XIII, în acea ţéră înfloreaŭ maĭ multe republice vestite, precum: Bârladul, Cetatea-Albă, Galaţĭ, Chilia, Hotinul şi Tighina? Noĭ dar găsim adevărată părerea obştesceĭ adunărĭ a Moldoveĭ de la 1817, care, chiemată fiind a deslega acéstă întrebare, a dovedit, prin citaţiĭ de istoricĭ şi acte

ale Domnilor, că Moldova era locuită la venirea luĭ Dragoș, că pămîntul era împărțit în proprietățĭ private și că locurile domnescĭ eraŭ numaĭ *locurile de pustiŭ*, adică cele ce nu se stăpîneaŭ de nimenĭ din nepomenit véc, *braniștile domnescĕ* și *locurile tîrgurilor*.

Dacă Radu-Negru și Bogdan-Dragoș aŭ găsit țĕrile populate, eĭ n'aŭ putut fi cuceritorĭ, căcĭ nisce stăpînitorĭ de Staturĭ așa micĭ ca Făgărașul și Maramureșul, nu puteaŭ să aĭbă destulă putere spre a coprinde asemené provinciĭ. De n'aŭ venit ca cuceritorĭ, eĭ n'aŭ putut robi, n'aŭ putut deposede un popor întreg, ci din potrivă aŭ trebuit să respecte obiceĭurile luĭ, după cum istoria lămurit ne spune că aŭ respectat pe ale banatuluĭ Craioveĭ. Feudalitatea dar nu se putu întroduc în țĕrĭ cu aceștĭ Domnĭ. Munțiĭ eraŭ maĭ populați și tot locuitorul a trebuit să-șĭ aĭbă moșia sa. Acum încă ceĭ maĭ mulțĭ moșnenĭ se află la munțĭ. Câmpia, care din apăsarea năvălireĭ Barabarilor, pe a-locuré rămăsese pustie, trebuie să fi rĕmas pe sémă Statuluĭ, formând aceĭa ce la Romanĭ se numea *ager publicus*. Din aceste locurĭ, Domniĭ făcéŭ daniĭ. Ele însă aŭ trebuit să fie puține la număr, căcĭ curênd după aceĭa, vedem pe Domnĭ siliți să cumpere moșiĭ de la moșnenĭ spre a le face danie vre unuĭ boĭer séŭ a înzestra vre-o mĕnăstire

Câmpia trebui în urmă că se împopuleze, şi mai cu sémă la 1326 sub Mihaïu I-iŭ Basarab, când năvălirile Turcilor în Thracia siliră pe mulţi din Românii Misiilor a trece în Ţéra Românéscă. Asemené şi în Moldova, proprietariĭ câmpieĭ séŭ aĭ Ţĕriĭ-de-jos şĭ-aŭ adus coloniĭ din Ţéra-de-sus cum şi din alte ţĕrĭ vecine de ĭ-aŭ aşeḑat pe moşiile lor. Atuncĭ stăpînul pămîntuluĭ făcu treĭ părţi din domenul sĕŭ, din care duoĕ le împărţi în părţi micĭ pe la coloniştiĭ sĕĭ şi cea-l-laltă fu cultivată de aceştia în folosul luĭ, prin mijlocul *clăcii*, adică a unuĭ numĕr de ḑile de lucru.

Dar în starea de atîrnare şi de supunere desăvîrşită în care se aflaŭ cultivatoriĭ săracĭ, şi desarmaţĭ dinainté stăpînuluĭ lor rĕsboĭnic care avea puterea în mână şi care era proprietar absolut nu numaĭ peste pămînt dar şi peste tot ce slujea a'l exploata, dinaintea stăpînuluĭ de la care eĭ aveaŭ hrana din tóte ḑilele, eĭ eraŭ fórte slabĭ şi peste puţin se vĕḑură siliţĭ a subscrie la legile cele maĭ aspre. Maĭ curênd séŭ maĭ târḑiŭ le luă şi libertatea şi-ĭ făcu *robĭ aĭ pămîntuluĭ*. Astfel a urmat în tótă Europa, astfel a trebuit să urmeze şi la noĭ, căcĭ robia este o consecuenţă neapĕrată a sistemeĭ de clacă; ea în tot-d'a-una a însoţit'o séŭ a venit îndată dupĕ dînsa. La început însă eraŭ puţinĭ la numĕr aceştĭ nenorociţĭ, cea maĭ mare

parte a populaţieĭ fiind moşneni séŭ răzeşi. Curênd însă desposederea acestora începu a se face, numĕrul lor a se împuţina din ḑi în ḑi şi moşiórele lor a se concentra în proprietăţi mari. Interesul, nevoia şi sila conlucrară la acésta.

Interesul, căcĭ proprietariĭ ceĭ mari, dobîndind de la stăpînitorĭ dreptul de scutire de dăjdiĭ pentru satele lor şi tótă greutatea Statuluĭ rĕmânênd numaĭ pe moşneni, mulţi dintr'aceştia, spre a scăpa de tirania guvernuluĭ şi spre a se bucura de folosurile ce le da scutirea dăjdielor şi protecţia unuĭ stăpîn puternic, preferiră a se vinde eĭ cu moşiile lor pe un preţ fórte uşor.

Nevoia, căcĭ îndată ce libertatea ţĕrilor fu ameninţată de naţiile vecine, moşneniĭ trebuiră să alerge s'o apere. Eĭ aŭ apărat'o vitejesce şi aŭ mântuit'o. Dar, în vreme ce patria îşĭ păstra libertatea sa, eĭ şĭ-o perdeaŭ pe a lor. Un istoric modern a observat'o pré bine: «Aceste răzbóie, — ḑice Vaillant, — «aŭ făcut să péră egalitatea din ţéră. Bĕtrânul sol- «dat, întorcêndu-se la casa sa, îşĭ găsesce femeea «plângênd; fata séŭ fecĭorul ce a lăsat în légăn a «perit. Sărac, căcĭ s'a luptat numaĭ pentru patrie, «este silit a'şĭ vinde ţarina sa, coliba sa; şi peste «puţin, neputênd altfel a'şĭ plăti îndatoririle sale «către Stat, a se vinde şi pe sineşĭ; şi în vreme «ce pênĕ atuncĭ boĭerĭ şi moşneni eraŭ numaĭ răz-

»boïnicï, se facură războïnicï şi supuşï, care se pre »făcură curênd în boïerï şi clăcaşï, adică stăpînï «şi robï. Acesta este pentru Ţéra Românéscă, chïar «şi pentru Moldova, rezultatul a ţreï-ḑecï şi treï «de anï de rezboiŭ aï luï Mircea I-iŭ.» Studiul chrisóvelor ne-aŭ făcut să cunóscem că acéstă observaţie e dréptă. Într'adevĕr din ḑilele principilor războïnicï séŭ curênd dupĕ dînşiï se găsescŭ cele maï multe acte prin care moşneniï îşï vîndŭ moşiile séŭ le sunt răpite de către stăpînitorï şi boïerï. Avem fórte multe exemple de asemené acte [1]).

Cum-că *Sila* asemenea a contribuit mult spre desposedarea moşnenilor şi robirea lor, chrisóvele

---

[1]) Între alte acte însemnăm şi unul de la Constantin Basarab-Voevod din 10 Iunie 1654, prin care întăresce familiei *Buzescilor* stăpânirea a 128 de moşiï ee le avea parte rĕmasă de la moşï-strămoşï, parte cumpĕrate. Între aceste din urmă figuréză vre-o douĕ-ḑecï cumpărate de Postelnicu Radu Buzescu de la moşneniï, în ḑilele luï Mihaïu-Voevod-Vitézul. «Aceste sate, ḑice «crisovul, aŭ fost *knezï* (adlcă *domnescï slobozï*) şi cu moşiile «lor de maï nainte vreme; apoï când a fost în ḑilele rĕposatuluï «Mihaïu-Voevod, lét 7102, eï vĕḑênd atâta nevoïe şi greutate «pentru bïrurile şi n'aŭ avut cu ce să plătéscă de greurăţile «lor, ci aŭ venit la jupân Radul-Clucerul Buzescul, fiind atuncï «vel-spătar, eï de a lor bună voïe s'aŭ vêndut *vecinï*, eï cu «toţï fiïï lor şi tóte părţile lor de moşie, pe banï gata: însă «Cârstea cu stânjenï 50, aspri 1875, Dan cu stânjinï 10, aspri «375 s. c. l.» Tot în acel act maï la vale se ḑice că un aspru umbla atuncï douï banï.

şi chronicele care împreună o mărturisescŭ, nu ne maĭ lasă să ne maĭ îndoim. În lauda ce un chronicar face domnuluĭ Constantin Duca-Voevod, ḑice: «că acest Domn făcea dreptate tutulor şi maĭ cu «sémă celor ce pîraŭ pentru vecinătate nu'l da fie «cum la vecinătate, şi fără jurămênt, ci maĭ cu «dinadinsul rĕspundea celuĭ ce avea nevoĭe de «vecinătate, ḑicêndu-ĭ: «pas de-ţĭ caută treĭ séŭ «patru ómenĭ jurătorĭ, cum n'a fost nicĭ tată-«sĕŭ, nicĭ moşul sĕŭ vecinĭ de moşie aceluia cine «'l trăgea; şi aşa jurând îĭ da volnicie să fie slo-«bod în vecĭ de vecinătate, că acum făcuse boĭerĭĭ «obiceiŭ noŭ de ḑicea: cu păcat este să-l robescĭ «pe frate-tĕŭ, căcĭ păgânĭĭ îşĭ cumpără robĭ pe «banĭ şi în al şéptelea an îĭ ĭértă, ĭară alţĭĭ şi maĭ «curênd le daŭ sloboḑenie; ĭară tu eştĭ creştin şi «neluându-l pe banĭ şi fiind ereştin ca şi tine, şi «tu în vecĭ să-l vecinescĭ!» Cantemir asemené «mărturisesce: «că o parte din clăcaşĭ sunt din ră-«zeşiĭ care pentru sărăcie şĭ-aŭ vîndut moşiile lor «cele părintescĭ şi ĭ-aŭ *silit cu strîmbătate* să prii-«méscă jugul supunerĭĭ.» Chrisovul Clococenilor ase-«mené arată «că adesele turburărĭ ale locurilor şi «marea îmbelşugare a unora aŭ făcut pe ceĭ maĭ «mulţĭ din Româniĭ Transilvanieĭ *hobagĭ* séŭ robĭ, «precum în Valachia sunt *rumânĭ* şi în Moldavia «*vecinĭ*.»

Acestea fură, după socotința nóstră, pricinile care stinseră egalitatea străbună de drepturĭ și de stare în țĕrile nóstre și formară acea monstruozitate socială ca o țĕră întrégă să robéscă la cîțĭ-va particularĭ. O aristocrație de banĭ séŭ de stare, singurul fel de aristocrație ce a fost tot-d'a-una în țéra nóstră, se întocmi atuncĭ. Puternică prin uzurpațiile sale, ea se organiză maĭ bine din ți în ți și se întemeĭe pe robia glótelor. Acéstă robie nu putu însă fi completă decât pré târdiŭ, din pricina turburărilor țĕreĭ care favorizaŭ óre cât pre țĕranĭ, dându-le prilej a rătăci dintr'o parte a țĕriĭ într'alta și operând astfel o adesé strămutare în stărĭ.

Mihaĭu-Vitézul fu cel d'întâĭ Domn care legiui printr'un *așeḑământ* al séŭ că fie-care țĕran p'a cuĭ moșie se va afla atuncĭ, acolo să rĕmână *rumîn vecînic* [1]). Acest act barbar, făcut de un prinț ce

---

[1]) Despre acest *așeḑământ* se pomenesce în maĭ multe vechĭ chrisóve domnescĭ, dintre care vom cita unul de la Radu-Mihnea-Voevod, din anul 1613, unde se ți̧ce: «.... aceștĭ rumânĭ «maĭ sus țișĭ n'aŭ fost apucat așeḑământul luĭ Mihaĭu-Voevod, «la aceștĭ boĭerĭ maĭ sus țișĭ. Deci Mihaĭu-Voevod, domnia-sa «așa a fost făcut așeḑământ atuncĭ, cum care pe unde va fi. «acela să fie *rumîn vecînic* unde se va afla; apoĭ domnia mea «am căutat și am judecat cu toți cinstiții dregĕtorĭ aĭ domnieĭ «mele și n'am vrut domnia-mea a strica așeḑământul luĭ Mihaĭu-«Voevod ...»

e lucrat atâta pentru libertate, anevoie s'ar puté pricepe de n'am sci că aristocraţia, puternică atunci, a trebuit să'l silească la acésta. De atunci se desĕvîrşi regimul feodal în ţéra nóstră. De atunci clăcaşii, transformaţi în robi, nu numaĭ că urmară a se vinde împreună cu pămîntul, dar şi numele lor începu a se trece în actul vînzăreĭ, deşi nu se puteaŭ vinde deosebit de pămînt, ca robiĭ ţiganiĭ; de atunci proprietarul, murindu'ĭ robul fără moştenitorĭ, putea să 'l moştenéscă; de atunci el putea să 'ĭ îndatoreze a munci cât va voi. Singurul drept ce se da ţĕranuluĭ rob era ca stăpînul sĕŭ să nu 'ĭ pótă răpi de pre voinţă baniĭ, vitele şi instrumentele de arătură şi de a nu'l puté pedepsit decât corecţional, ĭar nu a'l omorî, căcĭ făcênd'o, se osîndea ca un ucigaş, ĭar nevasta şi copiiĭ ucisuluĭ rĕmâneaŭ liberĭ. Fără a sci când s'a desĕvîrşit sistemul feodal în Moldova, scim că pe acea vreme, aceleaşĭ obiceĭurĭ eraŭ şi acolo. Legiuirile luĭ Vasilie-Voevod din Moldova şi ale luĭ Matheĭu Basarab-Voevod din Ţéra Românéscă maĭ întăriră în urmă acest obiceiŭ, adăugind pentru proprietarul care ar priimi un rob străin pe moşia sa, o pedépsă de duoĕ-spre-ḑece litre argint către stăpînire şi de duoĕ-ḑecĭ şi patru către stăpînul aceluĭ rob.

Aşa *robia* fu rĕsplata claselor de sus ale socie-

tăţiĭ către clasele de jos, care le-aŭ hrănit, le-aŭ respectat tot-d'auna, le-aŭ păstrat în posiţia lor şi aŭ jertfit şi muncă şi banĭ şi viaţă pentru patrie şi libertate. De atuncĭ, de la Mihaĭu-Vitézul, ţéra se împărţi în duoĕ tabere vrăjmaşe, avênd interese împotrivite; de atuncĭ încóce poporul se făcu nesimţitor la glasul Domnuluĭ şi al boĭerilor, nu maĭ vru a se jertfi pentru o patrie, unde nu i s'aŭ lăsat drepturĭ şi pentru o libertate de care el nu se putea bucura; şi ţéra, în loc de a se realţa, merse cu grăbire spre scădenie. Timpurĭ nenorocite o copleşiră în urmă.

. . . . . .

Să ne oprim însă aci, maĭ nainte ca fatalul *aşezământ*, stors de nevoĭ luĭ Mihaĭu-Vodă-Vitézul şi care, statornicind pe deplin în ţéră *robirea ţĕranuluĭ*, avea să stîrpéscă izvórele viĭ ale vitejieĭ românescĭ, maĭ nainte ca el să fi dat prăpăstiósele sale roduri.

În faptele ce urméză vom vedé dar cea maĭ de pe urmă strălucire a poporuluĭ român, bucurându-se încă de consciinţa cel puţin a libertăţiĭ sale.

CARTEA IV.

UNITATEA NAȚIONALĂ

(Aprilie 1599—Iulie 1600)

PARTEA I.

SUMARIU

I. Descrierea fisică a Ardéluluĭ. Rĕmășițele Dacilor și Romanilor.—II. Invasiunile Barbarilor. Luptele Românilor din Ardél cu Ungurii în vécul de mijloc.—III. Epoca Corvinilor. Românĭ ŗobagĭ. Pretențiile Domnilor Românĭ asupra Ardéluluĭ.— IV. Cardinalul Andreĭ Bathori cércă în zadar să câștige bună-voința împĕratuluĭ Rudolf. — V. El se silesce a îmbuna pe generalul Basta, dar tot-de-odată tratéză cu Polonia.—VI. Mihaĭu-Vodă bănuiesce réca credință a cardinaluluĭ și se asigură despre dînsa.— VII. Mihaĭ se pregătesce pe ascuns în contra cardinaluluĭ și amăgesce pe solĭĭ luĭ. — Cardinalul tractéză cu Turcĭĭ, adună taĭbera la Sas-Sebeș și apoĭ o licențiază. — VIII. Malaspina, nuncĭul Papeĭ, sosesce în Ardél.—Politica viclénă din acele vremurĭ.—IX. Mihaĭ trămite pe G. Raț la Andreĭ Bathori și se gătesce de óste,

pe ascuns de cardinalul. — Acesta adună dieta la Alba-Iulia. — X. Ión Maro trădéză pe Mihaĭu. — Partea ce ieaŭ Ungurĭĭ la chĭemarea luĭ Mihaĭu în Ardél.—XI. Suferinţele Românilor din Ardél de la Ungurĭ. — Saşiĭ, Sĕcuiĭ cerŭ asemenĭ pe Mihaĭu.— XII. Mihaĭu adună ostaşiĭ sĕĭ la Ploĭescĭ şi le cere jurămînt.— Cuvintele luĭ spre a cuprinde Ardélul. — XIII. Mihaĭu îşĭ asigură ţéra şi familia despre Turcĭ. — XIV. El trece Carpaţiĭ pe la pasul Buzĕuluĭ cu mare iuţélă şi fără împotrivire. — XV. Atrage la sine pe Sĕcuĭ, dându-le iertare de ŭobăgie şi apoĭ merge la Preşmĕr. — XVI. Trece la Codlea, câştigă pe Braşovenĭ în parte-ĭ şi merge la Şĕrcaia.— XVII. În Alba-Iulia sosesce veste despre înaintarea Românilor în Ardél. Mirarea Cardinaluluĭ. — XVIII. Mihaĭu se apropie de Sibiŭ.— Cardinalul vine cu óstea spre dînsul.—XIX. Cercărĭ zadarnice din ambele părţĭ spre a înlătura războĭul.—XX. Întocmirea ósteĭ luĭ A. Bathori în bătaĭe şi cuvîntarea luĭ.— XXI. Întocmirea de bătaie şi cuvîntarea luĭ Mihaĭu.— XXII. Întîĭa parte a bătălieĭ. — Românĭĭ sunt învingătorĭ.— XXIII. Ungurĭĭ se întorcŭ la luptă şi rĕsbescŭ óstea luĭ Mihaĭu.—XXIV. Mihaĭu readuce pe aĭ sĕĭ la luptă şi învinge cu totul pe Ungurĭ.— XXV. A duoa ḑi Mihaĭu trămite să prindă pe cardinalul fugit. — Albenĭĭ se închină luĭ. — XXVI. Intrarea triumfală a luĭ Mihaĭu în Alba-Iulia ca Domn al Ardéluluĭ [1]).

I.

Pe culmea cea maĭ naltă a munţilor Carpaţiĭ se întinde o ţéră mêndră şi bine-cuvîntată între tóte

[1]) Partea II-a din acéstă carte va urma în volumul III.

ţările semănate de Domnul pre pământ. Ea sémănă a fi un măreţ şi întins palat, cap-d'operă de architectură, unde sunt adunate şi aşezate cu mêndrie tóte frumuseţile naturale ce împodobescŭ celel-alte ţinuturĭ ale Europeĭ, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâŭ de munţĭ ocolesce, precum zidul o cetate, tótă acéstă ţéră, şi dintr'însul icĭ colé, se desfacŭ, întinçêndu-se pênĕ în centrul eĭ ca nisce valurĭ proptitóre, maĭ multe şiruri de déluri nalte şi frumóse, măreţe pedestalurĭ înverçite care vérsă urnele lor de zăpadă peste văĭ şi peste luncĭ. Maĭ presus de acel brâŭ muntos se înalţă douĕ piramide marĭ de munţĭ, cu creştetele încununate de o vecĭnică diademă de ninsóre, care ca duoĭ uriaşĭ staŭ la âmbele capete ale ţĕreĭ, cătând unul în faţa altuĭa. Păduri stufóse, în care ursul se preumblă în voĭe ca un domn stăpînitor, umbrescŭ culmea acelor munţĭ. Şi nu departe de aceste locurĭ, care îţĭ aducŭ aminte natura ţĕrilor de méçă-nópte, daĭ, ca la porţile Romeĭ, peste câmpiĭ arse şi văruite, unde bivolul dormitézá a-lene. Astfel méça-nópte şi méça-çi trăesc într'acest ţinut alăturĭ una de alta şi armonizând împreună. Aci stejariĭ, braçiĭ şi fagiĭ trufaşĭ înalţă capul lor spre cer; alăturĭ, te afunçĭ într'o mare de grâŭ şi porumb, din care nu se maĭ vede calul şi călăreţul. Orĭ în cotro te-ĭ uĭta, veçĭ colorĭ felurite ca un

întins curcubeŭ şi tabloul cel maĭ încântător farmecă vederea: stâncĭ prăpăstióse, munţĭ uriaşĭ ale căror vîrfurĭ mângâie nuorĭĭ, păduri întunecóse, luncĭ înverdite, liveḑĭ mirositóre, văĭ răcoróse, gârle a căror limpede apă curge printre câmpiile înflorite, păraie repeḑĭ, care mugind grósnic se prăvălescŭ în cataracte printre acele amenințătóre stâncĭ de pétră ce placŭ vederiĭ şi o spăimênta tot de-o-dată. Apoĭ în tot locul daĭ de rîurĭ marĭ cu nume armonióse, ale căror unde pórtă aurul. În pântecele acestor munţĭ zacŭ comorile minerale cele maĭ bogate şi maĭ felurite din Europa: sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercuriul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tutéoa, teluriul şi în sfîrşit metalul cel maĭ îmbelşugat decât tóte, aurul, pe care îl veḑĭ strălucind pênĕ şi prin noroiul drumurilor.

Astfel este ţéra Ardéluluĭ.

Dar nu numaĭ artistul şi naturalistul, ci încă strategicul, politicul şi archeologul aŭ de multe a se minuna într'acest împodobit ţinut. Cel d'întâiŭ va privi şi va cerceta cu mirare acéstă puternică şi întinsă cetate naturală, scăparea némurilor în epocele grele ale istorieĭ lumeĭ. De orĭ unde veĭ veni, aĭ să urcĭ mult spre a ajunge la dînsa şi nu poţĭ pĕtrunde în ea fără de a fi străbătut cel puţin una din acele şépte porţĭ întărite de natură, lesne de

apĕrat, fórte anevoĭe de cuprins. Politicul va admira felurimea naţiilor şi a religiilor adunate din tóte colţurile lumeĭ pe acest pământ, unde Dumneḑeŭ însuşĭ pare a le fi chĭemat, întinḑênd dinaintea lor o masă aşa de îmbelşugată, cum şi minunatele instituţiĭ democratice ce aŭ ocrotit aceştĭ munţĭ pe când despotizmul le măturа din tótă Europa. În sfîrşit istoricul-archeolog va cerceta cu interes suvenirile şi rĕmăşiţele Dacilor, ale aceluĭ vitéz şi nenorocit popor, cea din urmă odraslă din acel ném minunat al Pelasgilor, care se arată la légănul civilisaţieĭ tutulor popórelor şi formă vêrsta eroică a omenireĭ. El va întîlni încă la tot pasul urmele de uriaşĭ ale poporuluĭ roman, Domniĭ lumeĭ, căcĭ Ardélul e cea maĭ frumósă parte a Dacieĭ fericite *(Dacia felix)*, draga ţéră a Cesarilor.

Aci eraŭ Apulum, Salinæ, Napoca, Patavium, Prætoria Augusta, Aquæ, Auraria, frumóse şi însemnate coloniĭ romane, din care patru cu drept italic, şi cea maĭ vestită decât tóte, Sarmisegetusa Regia, capitala luĭ Decebal, numită apoĭ Ulpia Traiana, de ale căreĭ ruine plină e şi astă-ḑĭ valea Haţeguluĭ.

Rĕmăşiţele templelor, basilicelor, apeductelor, băilor daŭ şi astă-ḑĭ puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia sub Romanĭ.

II.

Dar nu ţinu nicĭ două vécurĭ înflorirea Dacieĭ şi împĕratul Aurelian, la 274, îşĭ retrage leigunile dintr'însa şi o lasă în mânile Goţilor. D'aci înainte cumplite nevoĭ, în vreme de maĭ multe vécurĭ, copleşiră Dacia. Aflându-se în calea Barbarilor, peste dînsa maĭ întâiŭ se vérsă acel îngrozitor potop de némurĭ, care înécă tótă Europa. Dupĕ Goţĭ, Hunĭĭ ceĭ gróznicĭ, Gepiḑiĭ, Avarĭĭ, Bulgarĭĭ, Pacinaţiĭ, Comanĭĭ şi alţiĭ trecură asupră-ĭ pênĕ către sfîrşitul véculuĭ al IX-lea, dar fără a o puté însă pustii, fără a puté sili pe locuitorĭĭ eĭ să-şĭ părăséscă patria. În acele vremĭ grele, Ardélul maĭ cu sémă, fu scutitorul naţieĭ române. În munţiĭ luĭ scăpară locuitorĭĭ Ţĕreĭ Românescĭ şi aĭ Moldoveĭ, când se vĕḑură năpădiţĭ de Barbarĭ, de unde, când se maĭ limpeḑea locul de duşmanĭ, eĭ se scoboraŭ la şesurĭ către căminele lor cele vechĭ. Era atuncĭ (în vécul al X-lea), dupĕ căderea Avarilor, Dacia liberă şi, în vreme ce în Dacia inferióră se întemeĭa banatul Craioveĭ, în Dacia superióră se formaŭ maĭ multe Staturĭ române libere.

Pa la începutul véculuĭ al X-lea, domneaŭ peste Ardél, Banat şi Bihar, românĭĭ Gelu, Menomorut şi Gladiŭ, când un noŭ ném barbar din Asia, Un-

gurii, năvăli asupră-le. Românii stătură puternic împotriva acestuĭ nouŭ potop. Dupĕ douĕ lungĭ răzbóĭe, ducele Ungurilor, Arpad, încă nu putu cuprinde Biharul, ţéra luĭ Menomorut şi tocmaĭ dupĕ mórtea acestuĭa intră în stăpînirea eĭ cu drept de moştenire, fiind-că fiul sĕŭ Zoltă luase în căsătorie pe fiĭca duceluĭ Menomorut. Gelu, domnul Românilor din Ardél, încă se împotrivi eroicesce ungurului Tuhutum şi murì în bătaĭe, de o mórte gloriósă pentru patria sa (904). «Atuncĭ, — ḑice chronica, — «Româniĭ, vĕḑênd mórtea Domnu-«luĭ lor, deteră mâna cu Unguriĭ de bună-voĭa «lor şi-şĭ aleseră Domn pre Tuhutum, tatăl luĭ «Horea.»

Astfel Românii, nu învinşĭ şi cuprinşĭ fiind, dar printr'o unire politică priimiră pe Unguriĭ în ţéra lor. Într'acest chip, dupĕ un războiŭ sângeros, intrară Unguriĭ şi în Banat, unde domnea Gladiŭ.

La începutul domnireĭ Ungurilor, sórta Românilor fu maĭ blândă. Eĭ îşĭ păstraseră constituţiile lor provinciale cu duciĭ lor proprii; Românii eraŭ atuncĭ soţĭ aĭ Ungurilor, ĭar nu supuşii lor. Tot Ardélul nu încăpuse încă în stăpînirea Ungurilor, şi pe lîngă hotarele de méḑă-ḑi se aflaŭ ducate cu totul libere, precum era cele ale Făgăraşuluĭ,

Omlaşuluĭ şi Mureşuluĭ. În cele-l-alte părţĭ ale Ardéluluĭ supuse Ungurilor, aceştia eraŭ fórte puţinĭ: maĭ mult o armată decât o populaţie. Afară de dinşiĭ, se maĭ aflaŭ atuncĭ în Ardél nisce órde ce locuiaŭ munţiĭ de către răsĕrit. Aceştia eraŭ din acelaş ném, Sĕcuiĭ, ce se credŭ a fi rĕmăşiţe din oştile luĭ Attila. Eĭ eraŭ împărţiţĭ în scaune şi aveaŭ o organizaţie cu totul democratică.

Maĭ târdiŭ, pe la 1143, o colonie germană veni în Ardél, chĭemată fiind de craĭul Gheĭza al II-lea şi aşedată de dînsul în pămîntul numit crăĭesc. Cu toţĭ Unguriĭ, Sĕcuiĭ şi Saşiĭ, tot Româniĭ, deşi mulţĭ din eĭ trecuseră în vecinele principate, rĕmaseră însă în maĭ mare numĕr în Ardél şi 'şĭ păstrară pênĕ în al XIII-lea véc, impreună cu simţimîntul drepturilor de moşteniĭ aĭ ţĕreĭ, încă şi multe drepturĭ, precum şi pămînturile lor. Dar din gelozie, naţiile ce vecuiaŭ cu dînşiĭ într'aceĭaş ţĕră, ĭar maĭ cu sémă de când ducĭĭ Ungurilor se urcară la vrednicia de regĭ şi introduseră ĭobăgia, începură a trata pe Românĭ ca un popor cuprins şi, de pe dreptul cuprinderilor de pe atuncĭ, îĭ despuĭară de pămînturile lor, spre a şi le împărţi între sine şi a reduce pe moşteniĭ ţĕreĭ la sórta de ĭobagĭ.

Românĭĭ nu suferiră în tăcere tirania şi reducerea lor din stare de naţie liberă la aceĭa a ĭobă-

gieĭ; dar norocul nu'ĭ ajută şi fie-care a lor rĕscólă nefericită îngreuĭa maĭ mult jugul ce'ĭ apĕsa. Astfel încă din vremea luĭ Stefan, craĭul Ungarieĭ, în Banat, Optiu nepotul duceluĭ Gladiŭ, vĕḑênd tendinţele tiranice ale Ungurilor, chĭemă poporul la arme şi dupĕ un înfricoşat războiŭ, numaĭ prin trădarea ginereluĭ sĕŭ Cinad, fu învins. Apoĭ maĭ tîrḑiŭ, când jugul ajunse şi maĭ greŭ, Românii reduşĭ acum toţĭ în stare ţĕrănéscă, se sculară în maĭ multe rînduri, în vécul al XII-lea, al XIII-lea şi al XIV-lea. Istoria Ardéluluĭ şi a Ungarieĭ de pe acele timpurĭ e plină de aşa numitele *rĕscóle ţĕrăneşti* (tumultus rusticorum). Aceste rĕscóle nu eraŭ numaĭ ridicarea ŏobagĭuluĭ în contra stăpînuluĭ sĕŭ, dar maĭ mult rĕscóla simţimîntuluĭ naţional al unuĭ popor chinuit de alt popor. De atuncĭ ura némurilor luă proporţiĭ marĭ şi, în vreme ce acéstă deosebire a sângeluĭ slujia împilătorilor de pretext la tirania lor, în inima împilaţilor ea hrănea vecĭnic dorinţa de neatîrnare.

III.

Jugul Românilor din Ardél se îngreuia nu numaĭ din partea nobililor Unguri, ci încă şi din partea popilor catolicĭ. Era o întreită tiranie: religiósă,

politică și socială. La 1366, Ludovic I-iŭ regele Ungariei dedese voĭe nobililor să stîrpéscă de tot națiia română.

Acéstă cruntă prigonire ajunse atât de nesuferită, încât la 1437, Românii apucară cu toțiĭ armele împotriva tiranilor. Eĭ îșĭ aleseseră povățuitor pe Antonie Magnu. — Ungurii chĭemară într'ajutor pe Sĕcuĭ și pe Sașĭ, se conjurară împreună și făcură legăturĭ, spre apĕrarea comună și stîrpirea Românilor, întărind cu jurămînt a lor legătură, în 17 Septemvre 1437. Acéstă legătură o maĭ întăriră încă în 2 Fevruarie 1438 și fu temelia constituțieĭ ce a domnit în Ardél pênĕ la anul 1848. Dar țĕraniĭ românĭ, ajutațĭ și de puținiĭ nobilĭ din némul lor ce se maĭ păstrase, ținură războĭul maĭ bine de duoĭ anĭ și, tocmaĭ la 1439, căḑênd asupră-le tótă puterea Ungarieĭ, eĭ se liniștiră, dupĕ ce însă craĭul Albert le dete libertatea de a se strămuta în orĭ-ce loc și verĭ când le va place.

Înălțarea românuluĭ Ioan Huniad la guvernul Ungarieĭ și aceĭa a fiĭuluĭ sĕŭ Mateĭ la demnitatea de rege, opriră furia Ungurilor d'asupra Românilor.

Mateĭ pedepsi încă cu crâncenie pe cerbicoșiĭ nobilĭ Ungurĭ din Ardél, rebelațĭ în contră-ĭ, sub pricinuire că nu vorŭ a se supune la un craĭu român.

Voind să dea satisfacţiune cererilor poporuluĭ român, de la 1467, el îl scăpă de dijmele ce plătea la popiĭ catolicĭ şi-l apĕră de asuprirea nobililor. Craĭul Mateĭ, ca şi tatăl sĕŭ Ioan Huniad, spre a ridica naţia lor apăsată, nu sciu face alt-ceva decât a înmulţi numĕrul nobililor românĭ. Acéstă mĕsură fu slabă în adevĕr, căcĭ aceştĭ nobilĭ, séŭ eraŭ săracĭ şi neputincĭoşĭ a ţine frunte numeroşilor nobilĭ unguri, séŭ de eraŭ bogaţĭ dobîndeaŭ interese protivnice mulţimeĭ şi se înnecaŭ în aristocraţia maghiară, pĭerdêndu-şĭ naţionalitatea. Adevĕr e că Corviniĭ, înălţaţĭ în mărimea lor prin Unguri care îĭ priveghiaŭ de aprópe, sciindu-ĭ de sânge românesc, nu puteaŭ face maĭ mult. Eĭ nu puteaŭ, şi de arŭ fi avut acele ideĭ şi arŭ fi voit să desfiinţeze regimul feodal séŭ să gonéscă pe Unguri din pămîntul Românilor şi să desparţă acestora, din crăie, ţéra deosebită. Cu totul dimpotrivă, ţintirile lor eraŭ să îngloteze pe toţĭ Românĭĭ în acelaş Stat cu Ungurĭĭ ; de acolo veniră şi ispitirile lor nenorocite de a cuprinde Ţéra Românéscă şi Moldova.

Dar cu craĭul Mateĭ murĭ şi dreptatea, de pe spusa şi pe astă-dĭ a poporuluĭ în Ungaria şi Ardél, şi asuprirea ţĕranilor românĭ crescu din ḑi în ḑi. La anul 1514, isbucnì acea revoluţie a ţĕranilor din Ungaria, sub Doja, îngrozitóre prin crân-

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ

cenia faptelor eĭ şi a pedepselor ce trase asupră-ĭ. Românii din Banat, precum şi chĭar nobilii Români din Maramureş, luară parte la acéstă revoluţie. Ţĕranii români din Ardél ce nu se mişcaseră, împărtăşiră pedépsa celor-l-alţĭ şi perdură dreptul a se muta de pe o moşie pe alta. Apoĭ se introduse şi cartea de legĭ a luĭ Verböczy, care legiuia: că ţĕranul n'are nimic afară, de simbria pentru munca sa (rusticus præter mercedem laboris sui nihil habet).

Pedépsa dumneḑeéscă nu întârḑie a isbi pe aristocraţiĭ Unguri.

Când puternicul sultan Soliman năvălì asupra Ungarieĭ, ţĕraniĭ nu voiră a se scula spre a apĕra o patrie unde nu li se lăsase nicĭ un drept, şi Ungaria fu lovită de mórte, împreună cu craĭul eĭ, în bătălia memorabilă de la Mohacĭ (29 August 1526). Banatul de atuncĭ căḑu cu totul în stăpînirea Turcilor şi Ardélul rĕmase sub prinţĭ unguri aleşĭ şi vasalĭ aĭ Porţiĭ. Acéstă nouĕ epocă în care intră Ardélul fu şi maĭ fatală Românilor. Atuncĭ se iviră acele legĭ batjocoritóre pentru Români, prin care veneticiĭ unguri şi soţiĭ lor ocărăscŭ numele şi némul românesc; religia Românilor numaĭ vremelnicesce o sufereaŭ şi pe dînşiĭ îĭ declară de hoţĭ, tîlharĭ şi vagabonḑĭ în ţéra lor moştenită de la părinţĭ; legĭ care cu totul îĭ depărtézĕ de la

slujbe civile, nu le ĭartă a umbla cu sabie, paloş şi altă armă, pedepsind cu tăĭere de mâna dréptă pe acela la care se va găsi o puşcă; legĭ prin care nu le este ĭertat a purta haĭne de postav, nicĭ pantalonĭ, nicĭ cizme, nicĭ pălărie de un fiorin, nicĭ cămaşe subţire, apoĭ alte nenumĕrate prescripţiĭ de ruşinósă şi vecĭnică ĭobăgie.

Ura naţională a Românilor în contra tiranilor Unguriĭ se întrupă atuncĭ în óre-care individualităţĭ puternice, care fără a simţi póte, se făcură organul eĭ. Ast-fel Stefan Mailat, român din ţinutul Făgăraşuluĭ (1537—1541), maĭ apoĭ Gaspar Bekeş de la Caransebeş (1573—1575) şi Pavel Macĭkaşĭ (1586) clătiră torţa discordieĭ peste capetele Ungurilor şi-ĭ vătămară greŭ prin rĕscólele şi răzbóĭele ce aţîţară. Astfel vitézul Domn al Moldoveĭ Petru Rareş, de ţece orĭ năvăli în Ardél (1528—1544), pustiind când pe Saşĭ, când pe Sĕcuĭ, când pe Unguriĭ, reclamând moşie părintéscă în acea ţéră. Şi îndată dupĕ aceĭa, Alexandru-Vodă al Moldoveĭ şi Petru-Vodă al Ţĕreĭ Românescĭ intrară (1550, 1552, 1553, 1556 şi 1557), mijlocind între deosebitele partide şi tot-d'a-una pedepsind pe unĭĭ din asupritoriĭ Românilor. Aceste întîmplărĭ făcură că în acest véc, Româniĭ dintr'o parte şi dintr'alta a Carpaţilor se frecară unĭĭ cu alţiĭ, îşĭ împărtăşiră durerile, îşĭ aduseră aminte tradiţiile unuĭ traiŭ

comun şi doriră înfiinţarea luĭ. De atunciĭ, de câte orĭ un stég românesc se ivesce filfiind în vîrful Carpaţilor, Ardélul întreg se înfióră, Româniĭ de sperare, tiraniĭ de spáimă.

IV.

Am vĕḑut în cartea din urmă cum, schimbându-se lucrurile şi vremile, ajunse Ardélul în stăpînirea cardinaluluĭ Andreĭ Bathori, prietenul Polonilor, al Turcilor şi al luĭ Ieremia-Vodă Movilă din Moldova, toţĭ duşmanĭ învierşunaţĭ aĭ luĭ Mihaĭu-Vodă. Cea d'întâiŭ grijă a nouluĭ stăpînitor fu d'a trămite un sol la Pórtă ca să încheĭe pacea, şi Pórta, după ce întórse pe sol cu rĕspuns favoritor, nu întârḑie a trămite în Ardél un cĭauş spre a trata de pace. Cardinalul se arăta dintru'ntâi că voĭesce a sta neutru şi a fi tot de-odată prieten şi cu Turciĭ şi cu Nemţiĭ, cumpănindu-se astfel între ambele aceste părţĭ răsboitóre pênĕ să vaḑă care-ĭ va da maĭ marĭ folóse. Pentru acésta, hotărî a trămite solie la împĕratul. Acesta priimise bine pe soliĭ trămişĭ de Sigismund şi'ĭ pornise înapoĭ cu condiţiĭ moderate. Abĭa eşiseră eĭ din Praga, când împĕratul află revoluţia din Transilvania. Mâniat fórte de a se vedé înşelat într'astfel de uşurinţa

seŭ violenia Ungurilor, el porni îndată pe doctorul Petz cu poruncă să aresteze pe solĭ orĭ unde-ĭ va găsi. Aceştia, ajungênd la Thorn, aflară că Sigismund, cu obicĭnuita sa uşurinţă de minte, lăsase Ardélul cardinaluluĭ şi hotărîră să nu mérgă maĭ departe pênĕ să afle voinţa cesaruluĭ. Acolo 'ĭ ajunse Bartolomeŭ Petz şi-ĭ puse să facă jurămînt de credinţă împĕratuluĭ, ĭar eĭ nu se întórseră în Ardél decât maĭ târdiŭ, după mórtea cardinaluluĭ. Dar în Ardél acesta revocase pe solĭ din însărcinarea lor şi trămise în locul lor la împĕratul pe Kamuth, care fu arestat de Petz la Viena, ĭar cărţile luĭ i se luară şi se trămiseră împĕratuluĭ. Petz, sosind în Ardél, găsi interesele stăpînuluĭ sĕŭ mult maĭ rĕŭ decât bănuĭa. Nobiliĭ şi poporul eraŭ fórte întărîtaţĭ împotriva Austrieĭ şi eraŭ cu toţiĭ încredinţaţĭ că ar fi mult maĭ bine pentru dînşiĭ a se bucura de dulceţile păciĭ subt un prinţ pămêntén, care are învoirea şi ocrotirea Turculuĭ, decât a avé de stăpîn un străin care să'ĭ arunce fără înduoire într'un războiŭ sângeros. Cu tóte acestea cardinalul, căutând a câştiga vreme, scrise luĭ George Basta, generalul împĕrătesc ce se afla cu óstea sa la Lanovic, şi'l rugă d'a nu'l supĕra şi lovi nicĭ într'un chip, căcĭ el voĭesce a întări tóte cele încheĭate cu soliĭ luĭ Sigismund de împĕratul;

că el n'are alte ţintirĭ decât păstrarea păcĭĭ şi a buneĭ rînduelĭ în Ardél; că astfel, umbletele luĭ nu vorŭ fi neplăcute şi nu va fi nevoie a întrebuinţa sila către un prinţ aliat al împĕrăţieĭ. Basta ascultă bucuros acéstă rugăcĭune şi dete poruncă la aĭ sĕĭ d'a nu supĕra nimenĭ hotarele Ardéluluĭ. Petz se întórse la Praga pe la sfîrşitul luĭ Aprilie. Cardinalul îĭ dedese o scrisóre către împĕratul, prin care ruga pe M. S. a crede că el e gata la orĭ-ce slujbă, maĭ cu sémă în ce privesce interesul comun al creştinătăţiĭ; că spre a sfîrşi în pace pricea ce s'a ivit, el va trămite îndată solĭ cu deplină împuternicire. El încă propunea că, spre a strînge şi maĭ mult legătura sa cu împĕratul, să i se dea în căsătorie pe principesa Maria-Christina, care acum se învoise a se despărţi de Sigismund Bathori. Acéstă june şi frumósă principesă, jertfită printr'o politică perfidă ca să fie soţia luĭ Bathori, după patru anĭ de suferinţă, acum, prin învoire cu soţul eĭ, subscrisese actele prin care cerea Papeĭ să strice unirea lor Pricinuirea fu neîmplinirea căsătorieĭ. Aceste acte se atestară de cardinalul Andreĭ şi de alţĭ treĭ martorĭ din partea prinţuluĭ şi patru din a principeseĭ, între care era duhovnicul amênduror şi două dame din casa sa de cele maĭ aprópe de persóna eĭ. Atuncĭ se ivise în public multe fabule spre a tălmăci bóla de care suferea

Bathori. Unii, precum am mai spus, ziceau că el fusese otrăvit prin farmecele unei babe fermecătóre numită Ioana care era a lui Ioan Koacock. Alții spuneau că mama lui Stefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ia în căsătorie pe o fiică a ei și neisbutind, căci vanitatea lui îl făcu să prefere pe o nemțóică, prin farmece îl înveninase. Cardinalul porni atunci la Roma pe secretarul său Tomasi, mai pe urmă autor a două scrieri despre acele timpuri, ca să vestéscă Papei înălțarea sa pe tronul Ardéluluĭ și să'l róge a'i da ĭertare spre a se putea cununa cu Maria-Christina. Papa, priimind actele de despărțenie, strică căsătoria, în 14 Iulie (1589), într'un consistoriu, dar Maria-Christina era desgustată de lume și sătulă de suferințe și, nepriimind propunerile cardinaluluĭ, părăsi Ardélul și se întórse la Gratz, lângă părinții săi. De acolo se trase fără întârdiere în mônăstirea San-Maria d'Halla la Inspruck, unde se călugări. Ea era d'abia de 25 de ani. Era o femee frumósă, cu minte, împodobită cu învățătură, iubéță, dar avu nenorocirea a fi născută archiducesă și osîndită din nascere a slujì de instrument orb politicei familiei sale. Ea fusese mai întâiu hotărîtă a se căsători cu posomorîtul bětrân, tiranul Filip II-lea, regele Spaniei; apoi i se schimbă nenorocirea dând'o în căsătorie dupě Bathori. Ast-fel în mônăstire periră îngropate

sub vĕl atîtea daruri strălucite ce împodobeaŭ pe acea nenorocită femee, lăudată şi căită de toţi câţi aŭ cunoscut'o.

V.

Impĕratul nu rĕspunse la scrisórea ce'i trămisese cardinalul Bathori prin Petz şi porunci generaluluĭ Basta să se îngrijéscă de óste spre a intra în Ardél. Asemené priimind scrisorĭ de la Mihaĭu-Vodă cum că el se teme de o trădare din partea luĭ Andreĭ şi că ar dorì să se oştéscă în contra luĭ, îi trămise printr'un raguzan o bună sumă de banĭ. Cardinalul, vĕdêndu-se amenințat din tóte părţile, cu maĭ multă grabă decât prevĕduse el, şi îngrijat de primejdia în care se afla, ceru un pasport şi trămise pe Gaspar Corniş la Basta spre a câştiga vreme. Acest trămis arată că: «dacă împĕratul nu «priimesce o învoire pe care stăpînul sĕŭ tot-d'a-«una a dorit'o, acest prinţ va fi nevoit pentru apă-«rarea sa a'şĭ căuta un puternic protector; că el «rógă pe M. S. I. să declare curat de voiesce a «trata pe cardinalul ca un aliat séŭ ca un duşman; «că un cĭauş al Porţiĭ ce era lângă dînsul, îi făgă-«duia ajutorul şi prietenia sultanuluĭ, fără a cere «maĭ mult de ₫ece miĭ galbenĭ tribut anual, în «loc de 15 miĭ ce era maĭ 'nainte, şi că, nepu-

«tênd sta tără protecţie, se va declara pentru «Pórtă; dar că cardinalul, gândind mai mult la «ceĭa ce cereaŭ de la dînsul rangul şi calitatea sa, «dorea mai bine să se unéscă cu împĕratul împo- «triva duşmanuluĭ comun al numeluĭ de creştin, «decât a se arăta că jerfesce intereselor sale par- «ticulare causa religieĭ, precum şi mântuirea şi liber- «tatea patrieĭ sale; că multe eraŭ mijlócele de «împăcĭuire şi că trebuie a mai strînge nodurile «printr'o nouă căsătorie cu casa Bathorescilor, asu- «pra căreia casa Austrieĭ a vĕrsat atîté faceri de «bine; că cardinalul, vĕr primar cu Sigismund, se «va silĭ a merita acéstă alianţă, prin jertfirea şi «credinţa sa şi că el doresce ca împĕratul să bine- «voĭască a'ĭ da în căsătorie, pe principesa Maria- «Christina; că atuncĭ acest prinţ, rezemându-se pe «acéstă augustă căsătorie, va privi de aci înainte «ca duşman, nu numaĭ pe Turc, acest crud biciŭ «al creştinilor, dar încă şi pe toţĭ câţĭ vorŭ izbi «séŭ vorŭ nesocoti casa Austrieĭ.»

Basta fu puţin atins la inimă de aceste cuvinte şi, încredinţat fiind că cardinalul nu lucra cu bună credinţă, rĕspunse trămisuluĭ cu aceĭaş prefacere: «că stăpînul sĕŭ trebuie să spere mult de la bună- «voinţa împĕratuluĭ; că el va face îndată cunoscut «M. S. aplecările în care se află cardinalul şi crede «vă vorŭ fi ascultate bucuros propunerile acestuĭ

«prinț; că, afară de acestea, el le va rezima cu «tot creditul sĕŭ.»

Cardinalul într'adevĕr nu era de bună credință. Prieten al Polonieĭ, căreĭa era mult îndatorat, el nu putéa să voĭască serios alianța cu împĕratul. El scia acum că căsătoria ce cerea era peste putință. El credea maĭ mult în Turcĭ, care 'ĭ mulțumeaŭ dorințele și'ĭ făgăduiaŭ și Țéra-Românéscă. Luĭ îĭ trebuĭa însă câtă-va vreme spre a se înțelege bine cu Turcii, Polonii și cu Movilă și a se întemeĭa în țéră, a se îngriji de óste și a dobîndi ajutóre de la aliațiĭ sĕĭ. El trămise spre acest sfîrșit în Polonia pe Gavriil Banfi, unul din senatorĭ și pe Stefan Cacași de la Cluș, ĭar în Moldova pre Ion cu numele Nagy (Mare) din orașul Baia de Criș. Acesta era însărcinat d'a negoția o căsătorie între unica fată a luĭ Ieremia-Vodă cu Ion Iffiu, fratele sĕŭ din urmă.

VI.

Acum cardinalul, crezĕnd că a înșelat și a adormit pe împĕratul, voĭ să adórmă și să înșele și pe Mihaĭu-Vodă, de care simțise că nu e ĭubit, precum nicĭ el nu'l ĭubea. Mihaĭu-Vodă într'adevĕr, înțelese bine cât de primejdiósă e pentru dînsul urcarea cardinaluluĭ la domnia Ardéluluĭ. El des-

perase cu totul de a se mai putea împăciui cu Turcul şi a se bate alături cu dînsul; avênd Ardélul duşman, îi era fórte greŭ. El începu a priveghĭa cu luare-aminte tóte mişcările cardinaluluĭ şi află curat că acesta făcuse alianţă cu Polonia, cu Turcia şi şi cu Ieremia şi că, înainte de tóte, aliaţiĭ, asupra Ţĕriĭ Românescĭ şi asupra capuluĭ luĭ vorŭ năpădì, că Turciĭ se învoiseră a lăsa luĭ Andreĭ Transilvania şi Ţéra Românéscă, scăd̦ênd şi tribut cu cincĭ miĭ galbenĭ şi că, de pe povaţa şi sfaturile cardinaluluĭ, Pórta urd̦ea acum curse private spre a'l perde. Mihaĭu însciinţă de tóte acestea pe împĕratul, făgăduind că va goni pe cardinal din Ardél. Afară de primejdia cu care îl amenința cardinalul, luĭ Mihaĭu îĭ era cĭudă mare cum un popă (cum îĭ d̦icea el) să domnéscă peste o ţĕră aşa de frumósă, de care el se credea mult mai vrednic şi care-l ĭubea pe dînsul fórte mult.

Cardinalul trămise luĭ Mihaĭu-Vodă pe Gaspar Corniş, pe care-l numise general mai mare peste tótă óstea sa. Acesta fusese unul din sfetnicĭĭ luĭ Sigismund la anul 1594, când se uciseră nobiliĭ. El ura pe cardinalul Bathori şi partida turcéscă şi se temea de rĕsbunarea eĭ. Cu puţine d̦ile înainte, el priimise o înfruntare grea de la junele Iffiu, frate vitreg al cardinaluluĭ, al căruĭ tată perise în acea ucidere de la 1594. Corniş avea drept a se teme

că amnistia şi uĭtarea făgăduită de cardinalul nu va fi ţinută în sémă. Astfel inspirat, spunŭ că Corniş întîlnindu-se cu Mihaĭu-Vodă, îl maĭ întăriă încă asupra cardinaluluĭ, încredinţându-l de gândurile vrăjmăşescĭ ale acestuĭa şi-l întemeĭè maĭ mult în proĭectul sĕŭ de a intra în Ardél. Întorcêndu-se lângă cardinal, Corniş îl asigură că Mihaĭu-Vodă nu hrănesce nicĭ un cuget de duşmănie asupră-ĭ şi nu bănuiesce nimic. Nu mult dupĕ aceĭa, cardinalul trămise luĭ Mihaĭu-Vodă alţĭ duoĭ solĭ, pe bĕtrânul George Ravazdi, unul din senatorĭ şi pe Nicolae Vitézu, bărbat însemnat şi care cunoscea limba românéscă, «spre a'ĭ făgăduì prietenie şi raporturĭ «de bună vecinătate, cerênd şi de la dînsul ase«mené». Mihaĭu, necunoscênd încă deplin cugetele împĕratuluĭ şi creḑênd în sinceritatea cardinaluluĭ, se înduplecă a încheĭa cu acesta un tractat, puind în condiţie ca cardinalul să nu se desbine de împĕratul, nicĭ să se alieze cu Turciĭ, ci, unindu-şĭ armele împreună, să pórte războĭu împotriva lor. Acest tractat încheĭat la 14 Aprilie 1599, se subscrise de Mihaĭu şi de ḑece boĭerĭ aĭ sĕĭ şi prin jurămînt pe evangelie se întărì. Apoĭ soliĭ ardelenĭ, dupĕ o zăbovire de douĕ lunĭ în Ţéra-Românéscă, se întórseră acasă.

Dar nu trecu multă vreme şi Mihaĭu-Vodă se încredinţă de viclenia cardinaluluĭ către dînsul. El

prinse un trămis al cardinaluluĭ ce mergea la Turcĭ şi, din cărţile ce se găsise la dînsul se dovedì cum că cardinalul încheĭase pace şi alianţă cu Turciĭ şi cu Ieremia-Vodă şi voĭa să-l răstórne din tron şi să-l prindă, pentru care sfîrşit chibzuĭa fie-care a'şĭ aduna oştile în taberă. Mihaĭu, vĕdĕnd că este astfel înşelat, se hotărî d'a apuca înainté vrăjmaşilor sĕĭ, de a'ĭ isbì pênĕ a nu fi eĭ în stare să-l isbéscă; decĭ începu a aduna şi a înscrie soldaţĭ numeroşĭ, parte mare din Poloni, Cazacĭ, Sêrbĭ. El scrise împĕratuluĭ tóte faptele cardinaluluĭ, arătând că va să-l răsbune despre dînsul şi să cuprindă Ardélul, cerênd pentru acésta de la Maiestatea Sa să contribuiască cu 30 miĭ talere pentru plata oştirilor şi cu ḑece miĭ puscĭ. În vremea acésta, spre a nu însufla bănuĭelĭ cardinaluluĭ, răspândì vorbă că aceste gătirĭ de óste le face împotriva Turcilor.

VII.

Cu tóte acestea faĭma, adesé prevestitóre adevĕrată a nenorocirilor ce ameninţă, începu a se lăţì, aţîţând tóte vorbirile, spăimêntând tóte feţele, vestind că acele pregătirĭ de războiŭ ale luĭ Mihaĭu-Vodă nu se facŭ împotriva Turcilor, ci împotriva Ardélului. Atuncĭ prinţul Andreĭ pornì un sol la

Casovia, spre a întreba pe generalul Basta dacă e adevĕr că Mihaĭu-Vodă pregătesce o revoluţie şi ferbe în mintea sa proĭectul d'a-l goni şi d'a stăpîni Ardélul. Basta, ascultând vorbele acestuĭ trămis, rĕspunse fórte simplu că gândurile luĭ Mihaĭu îĭ sunt necunoscute şi că cardinalul îl póte întreba pe el însuşĭ de ceĭa ce pregătesce. Cardinalul se hotărî a trămite la Mihaĭu-Vodă pe senatorul Pancratie Sennyei spre a iscodi gândurile luĭ. Mihaĭu priimi pe sol cu multă bună-voinţă şi cinstirĭ în palatul sĕŭ d[illegible] la Tîrgovişte, înconjurat fiind de soldaţiĭ sĕĭ. Sennyei ceru de la dînsul a nu lăsa pe prinţul Andreĭ în cumpĕnă, intre temere şi sperare; d'a împrăştia printr'o declaraţia cu inimă curată, sgomotul rĕŭ ce alérgă nu numaĭ în Ardél, dar încă şi în tóte părţile din afară. Mihaĭu, vĕdĕnd proĭectele sale descoperite, se simţi în nevoie d'a înşela pe duşmanul sĕŭ, spre a nu fi însuşĭ înşelat şi perdut de dînsul. El protestă cu multă înfocare dinainte luĭ Sennyei, împotriva nedreptelor bănuĭelĭ ce cardinalul are asupră-ĭ; el aduse aminte de jurămîntul ce a făcut că va păzi pace şi prieteşug cu Ardélul şi că acésta ĭ-o povăţuesce şi interesul sĕŭ. El adaose protestaţiĭ şi jurăminte că astfel va urma şi în viitor, declarând în sfîrşit că el stă gata a trămite în Ardél pe soţia sa şi pe fiul sĕŭ Pĕtraşcu ca zălóge ale credinţeĭ sale, nu-

mai cardinalul să trămită pe frate-sĕŭ Stefan Bathori la Turnu-Roşu, lângă hotarul Ţĕriĭ-Românescĭ, spre a'ĭ priimi şi să se îndatoreze că va pune pe fiul sĕŭ să înveţe limba latinéscă şi că va purta grijă pentru siguranţa şi buna petrecere a familieĭ sale, după cum o cere datoria şi prieteşugul. Istoricul Bethlen, în cuvîntul ce pune în gura luĭ Mihaĭu în acéstă împrejurare, pretinde că el ar fi ţis că, de va intra în Ardél, s'ĭ ducă Dumneţeŭ a mânca trupul femeiĭ sale şi a bea sângele fiuluĭ sĕŭ. Noĕ ne vine cu greŭ a crede la acest jurămînt, când scim cât de mare era credinţa sa şi cât de puternică inima sa. Ca tóte inimile de leŭ, el îşĭ ĭubea familia. Credem maĭ mult, séŭ că aceste cuvinte sunt nisce exageraţiĭ ale analiştilor ungurĭ contimporanĭ, séŭ că Sennyei chĭar, care şi el era taĭnic duşman al cardinaluluĭ, a adaus de la sine aceste cuvinte spre a însufla călugăruluĭ o încredere órbă în Mihaĭu-Vodă. Gaspar Corniş încă declara că el îşĭ pune capul că Mihaĭu-Vodă n'are nicĭ un gând de vrăjmăşie. Astfel creduţiĭ prinţuluĭ Andreĭ slujiră maĭ mult a'l înşela decât chĭar duşmanul sĕŭ Mihaĭu-Vodă.

Intr'acest chip Andreĭ Bathori se înşelă şi, încredinţat acum că Mihaĭu-Vodă nu cugetă rĕŭ asupră-ĭ, ĭĭ dete voĭa cerută de acesta d'a cumpĕra în oraşele săsescĭ arme, praf, trîmbiţe, stéguri

şi tot ce-ĭ trebuĭa pentru războiŭ şi de a le trece în Ţéra-Românéscă. Asemené el îngăduì la vre-o câţĭ-va unguri, precum George Mako şi frate-sĕŭ Grigorie, Franciscu Lugacĭ, războĭnicĭ vitejĭ şi cercaţĭ, şi la mulţĭ alţiĭ, a intra în slujba luĭ Mihaĭu-Vodă, dorind eĭ a se bate sub dînsul. Dar acéstă ncredere ce avea în Mihaĭu nu oprì pe cardinal d'a lucra şi cu maĭ multă înfocare cu aliaţiĭ sĕĭ întru înfiinţarea planurilor comune. El se învoì pentru încheĭerea păciĭ şi alianţeĭ cu Turciĭ prin Mustafa, solul turcesc, şi cĭaŭşul Uşaim, care de câtă-va vreme se afla petrecênd în bună cinste la curtea luĭ; dintr'altă parte se înţelese cu Ieremia-Vodă şi cu Poloniĭ ca fie-care, strîngêndu-şĭ oştile în taberĭ, să stea gata a'ĭ veni întru ajutor. El însuşĭ îşĭ adună oştile, punênd tabĕra la Sas-Sebeş şi aştepta numaĭ sosirea aliaţilor sĕĭ spre a se porni împotriva luĭ Mihaĭu. In vreme ce cardinalul, fără grijă, pênĕ să-ĭ vină aliaţiĭ, îşĭ petrecea timpul, preumblându-se prin munţĭ, vênând la păstrăvĭ şi desfătându-se prin mâncărĭ şi bĕuturĭ, armia luĭ, ce sta în nelucrare la Sas-Şebeş, începu a cârti şi a se plânge, maĭ cu sémă nobilimea. Fie-care de pe caracterul sĕŭ, striga şi ḑicea că-şĭ perdeaŭ vremea într'o nelucrare nefolositóre şi ruşinósă, că se ruinaŭ acolo nefăcênd nimic, că eĭ slăbeaŭ şi eĭ nu puteaŭ merge să îngrijască de trebile casnice ale

lor; că e necuviincios lucru, în vreme ce eraŭ în siguranță, fără dușman de nicăirĭ, de a'șĭ petrece vara închișĭ în taberă, topindu-se în molicĭune. Ceĭ maĭ limbuțĭ nu respectaŭ nicĭ pe prințul nicĭ pe sfetnicĭĭ sĕĭ; eĭ strigaŭ că cardinalul era fricos, nesocotit, nehotărît și leneș și că, obicĭnuit fiind la trândăvia călugărească și la o vĭață delicată și singuratică, el nu scia ce trebuie uneĭ armiĭ și ceĭa ce cere interesul Statuluĭ; că el a luat domnia fără să scie prin ce ar puté mântui republica și cum și cu ce se face războĭul. Cardinalul, cum auḑi aceste cârtirĭ ale ostașilor, se îngrijì fórte, și îndată lăsând în taberă numaĭ pe pretorienĭ și trupele mercenare, dete la tóte cele-l'alte oștĭ voĭe d'a se întórce pe la casele lor. Astfel, nu órba încredere în Mihaĭu-Vodă, ci temerea sa de cârtirile oșteniilor, făcu pe cardinal a strica lagărul și a se desarma de o cam dată.

VIII.

În vremea aceĭa sosì în Ardél la Alba-Iulia (20 August 1599) German Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunciŭ apostolic pe lângă cardinal. Acesta fusese, cum scim, în aceĭaș cualitate în Polonia, unde din réua credință cu care se purtase, își trase hula tutulor, și Polonesiĭ făcură un joc pe numele

luĭ ce însemna *spin rĕŭ*, ḑicênd: «nicĭ o dată nu «potŭ fi spiniĭ bunĭ, măcar şi de ar fi trămişĭ de la «Roma». El era într'adevĕr un ambiţios şi intrigant mare, căutând prin tóte chipurile a dobîndi pălăria de cardinal, ce fórte mult o dorea. Dupĕ o şedere de câţĭ-va anĭ în Polonia, desperând de a'şĭ vedé dorinţa împlinită, trecu în Ardél, teatru pe atuncĭ de multe intrigĭ. El dorea în tot chipul să câştige favórea împĕratuluĭ, ca printr'însul să dobîndéscă cardinalatul. El se silì a face pe Andreĭ Bathori să înţelégă cât este de urît şi ocărîtor pentru dînsul, fiind creştin şi cardinal încă, să se alieze cu Turcii împotriva creştinilor şi a Papeĭ; că el trebuie să se témă de mânia Papeĭ şi a sfîntuluĭ colegiŭ şi de rĕsbunarea împĕratuluĭ şi a tutulor creştinilor. El îĭ făgăduia încă că va mijloci la Papa ca să 'ĭ dea voïe a se căsători, ca să nu se stingă astfel familia Bathorescilor. Un analist ungur de pe atuncĭ, anume Szamoscozi, pretinde că prinţul Andreĭ se înduplecă la aceste cuvinte ale luĭ Malaspina şi se făgăduì că va strica alianţa cu Turcii, cu atât maĭ mult că aceştia pretindeaŭ să le dea înapoĭ cetăţile de margine Lipova, Ieneu şi alte trecerĭ vecine; ḑicea numaĭ că, temêndu-se de împotrivirea locuitorilor. voïa ca să ţină acéstă hotărîre secretă pênĕ la epoca când se va aduna dieta; ĭar pentru încheierea acesteĭ alianţe porni îndată pe Stefan Ca-

caşi la împĕratul; şi apoĭ, chĭemând la sine pe soliĭ turcĭ, le declară că voĭesce războiŭ cu Pórta. Istoricul Bethlen face bine de a se înduoi, observând că ceĭ-l'alţĭ analiştĭ tacŭ despre acésta şi că solii sĕĭ lângă sultanul, Nicolae Gavay şi Francisc Budai, nu se întórseră de la Pórtă, decât dupĕ intrarea luĭ Mihaĭu-Vodă în Ardél. Urma însă ne va arăta că Andreĭ Bathori nu era de loc sincer în făgăduielile sale. O dovadă despre acésta încă este că, în vreme ce el protesta despre hotărîrea luĭ d'a se alia cu împĕratul, el scria luĭ Ioan Zamoisky cerênd poveţĭ şi protestând de voinţa luĭ de a ţine cu Poloniĭ. Zamoisky ĭĭ rĕspunse, în 23 Septemvre 1599, ca să se grăbéscă a trămite o ambasadă la staturile Polonieĭ, cerênd protecţia lor pentru dînsul şi pentru provincia sa. Este adevĕr că toţĭ actoriĭ acesteĭ scene umblaŭ căutând a se înşela între sine uniĭ pe alţiĭ; Andreĭ Bathori înşela pe împĕratul, pe Mihaĭu, pe Basta şi pe Malaspina; împĕratul înşela pe cardinalul, pe al căruĭ trămis Cacaşi îl priimi fórte bine la Pilsna, unde se dusese, şi-ĭ dete sperărĭ că va încheĭa în curênd tractatul cerut, şi într'aceĭaşĭ vreme trămitea instrucţiĭ taĭnice la Mihaĭu-Vodă şi la generalul Basta ca să se înţelégă împreună spre a intra cât maĭ cu grab în Ardél şi a goni d'acolo pe cardinal. El încă înşela şi pe Mihaĭu-Vodă, lăsându ĭ a

spera mult, dar fiind bine hotărît a se sluji cu dînsul ca cu un instrument şi a nu-l lăsa să se întemeieze în stăpînirea Ardéluluĭ. Mihaĭu-Vodă căuta a înşela pe cardinalul şi într'aceĭaş vreme voĭa să înşele pe Basta, intrând în Ardél înainté luĭ, cum şi pe împĕrat, fiind hotărît a păstra acéstă ţĕră sub cârmuirea sa. Basta asemené voia să siléscă în tóte chipurile spre a dobîndi el, ĭar nu Mihaĭu cârmuirea Ardéluluĭ; în sfîrşit Malaspina umbla să înşele pe tótă lumea, vênând în tóte părţile mult dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclén de a lucra, deşi în ţiua de astă-ţĭ, când ideile morale sunt mult maĭ desvoltate, este óre-cum ĭertat, decorându-se cu numirea de diplomaţie şi înşelăcĭune de războiŭ, datoria istorieĭ, acéstă consciinţă a némuluĭ omenesc, esta de a'l osîndi. Mihaĭu-Vodă din toţĭ este maĭ lesne de ĭertat; el era amenințat cu viclenie în cârmuirea şi patria sa şi era nevoit să se apere cu aceléşĭ arme cu care era isbit; ambiţia luĭ încă avea un scop cu mult maĭ nobil şi maĭ înalt decât a celor-l'alţĭ; el ţintea a regenera naţia sa.

IX.

Mihaĭu-Vodă, aflând de taběra cardinaluluĭ de la Sas-Şebeş, trămise în Ardél pe banul Mihalcea,

sfetnicul sĕŭ de aprópe, şi pe George Raţ, sêrb cu némul şi cu numele, spre a cerceta puterile şi gândurile luĭ Andreĭ. Sosind lângă acest prinţ, eĭ ĭĭ declarară că Mihaĭu-Vodă voĭesce să năvăléscă în Bulgaria, în vreme ce Ibraim-Paşa răsboia în Ungaria, dupĕ cum făcuse cu isbândă în anul trecut, şi că ar dori pentru acésta să nu i se întîmple în lipsă vre-o primejdie din partea Ardéluluĭ. Cardinalul încredinţă pe trămişiĭ că Mihaĭu-Vodă póte fi sigur că nu i se va aduce nicĭ o stînjenire la întreprinderile sale; pe lângă acest rĕspuns, trămişiĭ raportară luĭ Mihaĭu, că în taberа de lângă oraşul Sas-Sebeş. Andreĭ avea numaĭ nisce proterienĭ şi óre-care oştĭ mercenare; ĭar óstea ţĕrĭĭ se licenţiase din pricina sĕrbătorilor şi fiind fără grije de vrăjmaşĭ.

In acele ḑile Mihaĭŭ-Vodă trămise la Rudolf cesarul pe unul din boĭerĭĭ sĕĭ, anume Stoica, boĭer ales, înţelept şi de cinste al ţĕrĭĭ, ca să dea porunсă luĭ George Basta să 'şĭ unéscă la Casovia oştile sale cu garnisónele germane şi cu Stefan Bocskai, şi împreună cu oştile Varadinuluĭ, să cadă cu toţiĭ asupra Ardéluluĭ, în care el, Mihaĭu, va năvăli într'acea vreme; şi astfel Andreĭ, silit fiind a'şĭ împărţi oştile, să nu pótă respinge nicĭ pe unul nicĭ pe cel-l-alt duşman. Cesarul, trămiţênd pe Stoĭca la Satmar, ĭĭ rĕspunse că va afla voinţa

sa de la vice-regele din Casovia. Cu tóte acestea, trămise cărţi luĭ Moise Sĕcuiul, căpitanul Satmaruluĭ, poruncindu-ĭ ca să dea la vreme tot ce va fi trebuincĭos. Generalul George Raţ aduse încă luĭ Mihaĭu o sumă de banĭ din partea împĕratuluĭ şi el se puse atuncĭ a'şĭ aduna óstea şi a pregăti expediţia ce avea în gând, rĕspândind mereŭ vorba că se gătesce împotriva Turcilor. Autorĭĭ contimporanĭ vorbescŭ astfel de armata luĭ în acéstă epocă: «Slujesc de soldaţĭ acestuĭ Voevod, afară de Ro«mânĭĭ, a căror vitéjie o cunoscŭ bine Turcĭĭ din «vremea vitézuluĭ lor căpitan Dracula, mulţĭ Un«gurĭ, Ardelenĭ, câţĭ-va Arnăuţĭ, Grecĭ şi Sêrbĭ. «Are puţinĭ puşcaşĭ, de care se află în lipsă şi «Ardelenĭĭ, căcĭ aceste popóre şi maĭ cu sémă «Ungurĭĭ, se batŭ maĭ voĭos cu săbiile şi călăr «cu suliţele şi cu mare indrăznélă arată faţa la «vrăjmaşĭ.»

Mihaĭu îşĭ iubia ostaşiĭ şi cea d'întâĭ a luĭ îngrijire era pentru dînşiĭ. Tot-d'auna în mijlocul lor, făcêndu-le necurmat căutare, cercetând trebuinţele lor, când arătându-le familiaritatea unuĭ camarad, când vorbindu-le cu puterea şi mărirea unuĭ Domn, când cu dragostea unuĭ părinte, el fermeca şi răpea mintea şi inimile ostaşilor. Vitejiĭ din tóte părţile şi din tóte naţiile alergaŭ cu entusiasm sub stégul unuĭ eroŭ, care le făgăduia biruinţĭ glorióse,

căcĭ eĭ sciaŭ bine că el îşĭ ţine făgăduĭala, şi încrederea lor. Cu un asemené căpitan eĭ eraŭ gata a întreprinde tot, siguri că voru isbuti. Eĭ eraŭ mîndri de dînsul şi mîndri de sineşĭ, gândind că facŭ parte dintr'o armie nebiruită. Românii, precum şi Moldovenii, îl urmaŭ maĭ mult îmboldiţĭ din datorie şi dragoste către patrie, pe care el o făcuse atît de gloriósă şi făgăduia a o face pe atît maĭ mare. Sêrbiĭ, Bulgariĭ, Greciĭ, Arnăuţiĭ, alergaŭ la dînsul ca către un ânger de libertate şi de măntuire pentru némurile lor. Cazaciĭ, Polonezii, Ungurii se întocmeaŭ sub stégul luĭ, uniĭ povăţuiţĭ prin admirarea lor pentru un mare eroŭ, alţiĭ împinşĭ prin dragostea rĕsboĭuluĭ şi a folóselor ce aducea ostaşilor, alţiĭ, ca maĭ toţĭ vitejiĭ, căcĭ inima lor era aprinsă de acea nobilă dragoste a glorieĭ, care împinge pe om la mórte, ca să dobîndéscă nemurire.

Într'aceĭa, în cursul luĭ Septemvrie, Mihaĭu-Vodă trămise alţĭ duoĭ boĭerĭ, anume unul vistierul Damian şi cel-l-alt Preda, ca să céră, în numele luĭ, o trecere sigură prin mijlocul Ardéluluĭ în Ungaria, unde îl chĭema împĕratul în ajutor, împotriva puterniculuĭ Ibraim-Paşa, făgăduind a trece prin Ardél fără a vătăma pe nimenĭ. Dar cardinalul rĕspunse că nu crede că vre-o primejdie aşa mare

amenință creștinătatea, încât să aibă trebuință de ajutorul lui Mihaiu, îndemnându-l în ori-ce cas a trece mai bine Dunărea în Bulgaria, după cum îi era gândul, și va face prin acésta o diversie mult mai folositóre creștinilor. D'abia se întórseră acești boieri lângă Mihaiu-Vodă și el trămise din nou cardinaluluĭ pe Mihalcea, banul Craioveĭ, și pe George Rat, căpitanul guardielor sale, spre a 'i vesti că, de pe povața ce i-a dat el, este gata să trécă Dunărea spre a pustii Bulgaria. Dar cu tóte acestea Andreĭ nu se încređu și porni la Mihaiu pe George Palaticĭ, om fórte dibaciu, ca să 'l încredințeze că pacea încheiată cu Turcii și cu Tătarii este numai o prefacere pênê să'i vină bine a se declara dușmanul lor, aceĭa ce speră a o puté face curênd; și că el voiesce a cultiva cu dînsul sfintele drepturi ale uneĭ bune vecinătăți și ale unuĭ prieteșug nesiluit. Mihaiu, care scia acum ce temeiu aŭ cuvintele luĭ Andreĭ, rĕspunse că și el voiesce să trăĭască în bună unire cu prințul Ardéluluĭ. Mihaiu lucra cu atîta taĭnă, încât, împărțindu-și armia în deosebite locurĭ, nu lăsă luĭ Palaticĭ să vaḑă, fără numai treĭ sute pedestrași din guardia sa. Intorcêndu-se lângă cardinalul, Palaticĭ iĭ raportă rĕspunsul luĭ Mihaiu, adăugind că n'a vĕḑut la dînsul nicĭ o pregătire de războiu.

Cardinalul, sigur acum că Mihaiu va sta în li-

nişte şi c a câştigat astfel timpul trebuincios pen tru înfiinţarea proiectelor sale, credu că va puté acum să'şĭ caute a se desface de protivniciĭ sĕĭ din lăuntru şi să răzbune uciderea fratelui sĕŭ Baltazar. Cu tóte că la alegerea sa de prinţ el jurase, pentru dînsul şi pentru fratele sĕŭ Stefan, uĭtare desĕvîrşită şi că nu va căuta nicĭ o rĕzbunare, acum umbla să prigonéscă sub alte pricinuirĭ pe aceĭ ce'ĭ credea ca sfătuitorĭ aĭ aceleĭ uciderĭ; astfel era Stefan Bocskai, Gaspar Corniş, George Rasvadi şi alţiĭ. Puind pricină că Bocskai nu a intrat în Ardél când a fost chiemat, cardinalul ocupase cetăţile Deva şi Gorghiu, ce eraŭ în stăpînirea luĭ Bocskai. Asemené Stefan Bathori trăgea la judecată pe sus însemnaţiĭ sfătuitorĭ aĭ osîndeĭ luĭ Baltazar, cerênd ca să'ĭ întórcă starea acestuia, ce Sigismund Bathori o împărţise între dînşiĭ. Drept aceĭa cardinalul convocă dieta pentru 18 Octomvrie (s. n.), ţiua sf. Luca, la Alba-Iulia, spre a hotărî despre aceste pretenţiĭ ale luĭ şi ale fratelui sĕŭ. În vremea acésta Sigismund Bathori, după o petrecere d'abia de câte-va lunĭ în Polonia, scrise cardinaluluĭ, că i s'a urît cu traiul în ţéră străină şi doresce a intra în Ardél, spre a trăi o viaţă liniştită. Cardinalul, temêndu-se cu tot dreptul de un om atît de neastîmpărat, iĭ rĕspunse

printr'o poesióră în patru versurĭ (quatrain), povăţuindu-l să stea liniştit, şi'ĭ refusă cererea.

X.

Într'aceĭa, Ieremia-Vodă, din Moldova făcu scire cardinaluluĭ că Mihaĭu-Vodă voĭesce a intra în Ardél cu oştĭ grele şi tot într'o vreme Ión Maro, Sêrb de ném, dar născut şi crescut în Ardél, care sciind bine limba românéscă şi latinéscă, se afla în slujba luĭ Mihaĭu-Vodă ca secretar şi cunoscea proiectele luĭ, scrise cardinaluluĭ ca să nu crédă încredinţările luĭ Mihaĭu, căcĭ el are de gând a năvăli în Ardél şi a cuprinde acéstă ţéră, pentru care sfîrşit îşĭ adună tóte oştile. Andreĭ Bathori porni îndată la Mihaĭu-Vodă în solie pe Tomas Czomortany, om ager la minte, ca să caute prin tóte chipurile a descoperi proiectele luĭ Mihaĭu. Czormotany sosi la Bucurescĭ sâmbătă spre séră, 11 Octomvrie, şi îndată avu audienţă la Mihaĭu-Vodă, ĭar dupĕ câtă-va vreme de vorbă, luând cuvîntul Domnuluĭ, se întórse a doua-ḑi duminecă către cardinal, cu un rĕspuns pacĭnic. Despre acéstă solie, analiştiĭ contimporanĭ se deosibescŭ între sine. Chronica română şi unĭĭ din analiştiĭ ungurĭ pretindŭ că cardinalul însărcină pe Czomortany a spune luĭ Mihaĭu, să'şĭ lase ţéra şi scaunul, căcĭ apoĭ de nu

va fi izgonit de dînsul şi de Turcĭ şi va începea în mâna acestora. Se vede că cardinaluluĭ i se dete astfel pe faţă gândirea sa, pentru că credea că peste puţin va fi în stare a o pune în lucrare, fiindcă îĭ şi sosise acum nisce cete de Polonezĭ şi Moldovenĭ într'ajutor, séŭ că a voit să sperie pe Mihaĭu şi să maĭ câştige un repaos pe cât-va timp. Aceĭaşĭ analiştĭ ungurĭ spunŭ că Mihaĭu-Vodă, audind vorbele luĭ Czomortany, se înfurie şi era cât p'aci să dea morţiĭ pe aducĕtorul acesteĭ obraznice soliĭ, dar ca, stăpînindu-şĭ mânia, el gândi că e maĭ bine a respecta dreptul gintelor şi a căuta să răzbune acest afront asupra luĭ Andreĭ, de la care ĭ-a venit, decât asupra soluluĭ. Pentru aceĭa rĕspunse acestuia cu vorbe dulcĭ şi bune, făgăduì a fi îngăduitor întru tóte şi nu 'l lăsă a descoperi pe fisionomia sa nicĭ un semn care să'ĭ destăĭnuiască cugetul. Astfel acest minunat bărbat scia când voia a se stăpînă pe sineşĭ şi a'şĭ învĕli proiectele, aşa încât nimenĭ să nu le pótă pĕtrunde.

Dar un alt analist, Ambrosie Simigiani, pretinde că Andreĭ propuse luĭ Mihaĭu a ĭ da asil în Ardél, dacă Turciĭ vorŭ voi să'l gonéscă din Ţéra-Românéscă şi pênĕ să'şĭ facă pace cu dînşiĭ; că Gaspar Corniş, duşman al cardinaluluĭ, în înţelegere fiind cu Czomortany, care şi el era taĭnic partizan al luĭ Mihaĭu, în slujba căruia comandase

nisce oştirĭ, puse pe acesta a spune luĭ Mihaĭu că i se porunceşte d'a eşi îndată din Ţéra-Românéscă, alt-mintrelé va fi prins de Turcĭ, fiind el o stavilă la alianţa cardinaluluĭ cu Turcĭĭ.

Simigianiĭ, ca şi Szamoscozi, bănuesce că Gaspar Corniş cu Pancratie Sennyei, unul din senatorĭ, şi cu mulţĭ alţiĭ din ceĭ marĭ aĭ Ardéluluĭ, maĭ cu sémă din ceĭ compromişĭ cu Sigismund Bathori în uciderea nobililor la 1594, temêndu-se d'a cădé jertfă luĭ Andreĭ şi Ştefan Batorescĭĭ, chĭemară pe Mihaĭu-Vodă a intra în Ardél. Cest din urmă analist pretinde că adesé mulţĭ aŭ auḑit pe Gaspar Corniş ḑicênd: «Când taĭ un cap din Bato-«rescĭ, îndată se ivesce altul în loc, dar voiŭ face «astfel de bine că mĕ voiŭ mântui pentru tot-d'a-«una de acéstă peire.» Aceste învinovăţirĭ, precum şi altele ce vom vedé maĭ la vale, noĕ, dupĕ cum şi altor istoricĭ unguri şi străinĭ, nu ni se parŭ destul de temeĭnice ca să putem încheia din ele o acusaţie de trădare pentru Corniş şi pentru soţiĭ luĭ către némul lor. Fără îndoială că aceştia nu iubeaŭ pe cardinal, de care aveaŭ a se teme; dar maĭ toţĭ Ungurĭĭ simţeaŭ ca dînşiĭ şi de la simţemîntul de ură pênĕ la trădare este încă mult.

XI.

Mihaĭu-Vodă ĭarăşĭ nu avea trebuinţă de ajutorul unor trădătorĭ dintre nobilĭ, când avea în parte-ĭ tóte popórele Ardéluluĭ. Românĭĭ, poporul cel maĭ numeros dintr'acéstă ţéră, de mult ţintise ochiĭ spre dînsul cu credinţa sperăreĭ, şi'l aşteptaŭ ca pe un mântuitor, spre a'ĭ scăpa de tirania aristocraţieĭ ungurescĭ. Într'adevĕr, printr'o fatalitate a lucrurilor, asuprirea Ungurilor ardelenĭ asupra ĭobegilor lor Românĭ, se adăogia într'o progresie crescĕtóre de ce se maĭ apropia césul ursit spre pedépsa eĭ. Într'o chronică săséscă de pe acele timpurĭ citim, la anul 1592, acestea: «Fórte ade-«vĕrat este ceĭa ce ḑice Liviu (în cartea IV, de-«cada 4), îmbuĭbarea şi sgârcenia sunt cĭumele «care rĕstórnă tóte împĕrăţiile cele marĭ. În am-«bele acestea se deprindeaŭ nobilĭĭ fórte tare, maĭ «ales Kendiescĭĭ; atîţĭa banĭ storceaŭ de la ĭobagĭ «încât niminuĭ nu'ĭ era iertat a lua banĭ împrumut «séŭ alte soiurĭ de hrană, decât numaĭ de la eĭ. «Apoĭ vinurile ce le da ĭobagilor eraŭ fórte acre, «fără gust şi nicĭ de o trébă; asemené şi grâul «era muced şi tărâţos şi totuşĭ cu preţ mare; car-«nea de boŭ, de óie, séŭ era de vită bolnavă «séŭ de mortăciune, pe care ĭobagiĭ, măcar că nu

«le puteaŭ nicĭ gusta, eraŭ siliţĭ a le plăti cu preţ «destul de mare; nu căuta nimenĭ la milă, nicĭ la «sărăcia plebeĭ celeĭ maĭ ticălóse, nicĭ la Dumne-«ţeŭ, ci făcea fie-cine ce voia. Fie-care era craiŭ séŭ «principe. Kendiesciĭ, spre a'şĭ asigura lucrurile lor, «trămiteaŭ scrisorĭ în tóte părţile ca principiĭ; pe «aceştia îĭ urmaŭ alţiĭ, astfel încât şi ceĭ maĭ trenţu-«roşĭ nobilĭ îşĭ deprindeaŭ tirania şi rĕutatea asupra «sĕrmanilor ţĕranĭ. Te uiţĭ, Dómne, şi rabdĭ! Faĭ-«mos a fost şi Francisc Alardi, ce locui la Mureş «lângă Sân-Paul, şi bĕtrânul Bogati, cămătarĭ şi «sfîrnarĭ fórte avuţĭ, care aŭ întreprins cea maĭ «mare tiranie cu nenorocita plebe.»

Acestea se urmaŭ la 1592, înainté războĭuluĭ. De şépte anĭ de când urma neîncetat războiul, chinurile şi nevoile Românilor crescuseră peste mĕsură, încât inima lor acum ferbea de dorinţa d'a-şĭ vĕrsa focul rĕsbunărĭĭ peste capetele tiranilor lor, domniĭ Ardéluluĭ.

Deosebit de Românĭ, pe care, în lipsă de alte pricinĭ, legătura sângeluĭ ĭ-ar fi silit a sta maĭ bine cu fraţiĭ lor din ţĕră decât cu ném străin, apoĭ chĭar şi Saşiĭ şi Sĕcuiĭ eraŭ cu totul în favórea luĭ Mihaĭu-Vodă. Oraşele sĕsescĭ, ostenite şi nemulţumite de domnia unguréscă, aplecate din natură către impĕratul Germanieĭ, spăĭmîntate încă

de câtă-va vreme de ura cea mare ce le hrănea cardinalul şi de ţintirile luĭ d'a le reduce cu sila la legea papistăşéscă, dupĕ făgăduiala ce dedese Papiĭ, pentru a intra astfel în favórea acestuia şi a le stîrpi cu totul, se plecaŭ bucuroşĭ către Mihaĭu-Vodă, care ţicea că cuprinde ţéra pentru împĕratul. Eĭ aflaseră că la Alba-Iulia se şi ridicase în piaţă şépte ţepĭ în care Andreĭ voia să tragă pe ceĭ şépte judecătorĭ saxonĭ înainte de 18 Octomvrie, ţiua hotărîtă pentru deschiderea dieteĭ, la care aceştia trebuia să se afle. Albert Hull, comitele Saşilor şi unul din ceĭ maĭ marĭ din bărbaţiĭ lor, descoperind acest gróznic proiect, hotărî a'şĭ mântui compatrioţiĭ de tirania unuĭ popor crud şi fanatic. El se grăbi a scrie luĭ Mihaĭu, rugându-l ca să vină cât maĭ curênd în ajutor, făgăduind a rĕscula tótă naţia în favórea luĭ.

Mihaĭu, spre a le da dovadă de încrederea sa într'înşiĭ, alesese pe Christofor Herschel, cetăţén de la Braşov, frate cu judele aceluĭ oraş, spre a'l trămite în Praga la împĕratul cu cărţĭ, în care se trata de gonirea cardinaluluĭ din Ardél. Se ţice că Herschel făcu acéstă călătorie sub pretext de comerciŭ şi că Mihaĭu dete luĭ Herschel pentru drum o sută de galbenĭ de aur şi împĕratul, dupĕ ce l'a resplătit cum se cade, îl trămise înapoĭ la Mihaĭu.

Sĕcuiĭ asemené, dupĕ cum scim, aveaŭ o urĕ fiorósă împotriva nobililor şi maĭ ales asupra familieĭ Bathorescilor. Purtarea cea înşelătóre a acestora, dându-le libertatea când aveaŭ nevoĭe de dînşiĭ şi răpindu-le-o îndată ce trecea primejdia, chipuĭ cumplit prin care cea din urmă răscólă a lor (1596) fusese pedepsită, îĭ făcuseră nerăbdătorĭ de a scutura jugul, ţinênd a da mână de ajutor orĭ-căruĭ duşman al caseĭ Bathorescilor.

Aşa, tóte popórele Ardéluluĭ uraŭ pe cardinalul, aşteptaŭ cu nerăbdare şi staŭ gata să ajute pe Mihaĭu, spre a răpi din mâna luĭ ţéra Ardéluluĭ. Mihaĭu dar în Ardél era sperarea şi sprijinul intereselor populare împotriva aristocraţieĭ şi domnireĭ ungurescĭ. Vaĭ! pentru ce necunoscu el acéstă frumósă misiune şi trase asupră-şĭ pedépsa meritată a celor ce călcă menirea cu care provedinţa ĭ-a însărcinat!

Dar afară de popóre, scim că o mare parte din ceĭ maĭ marĭ nobilĭ aĭ Ardéluluĭ, nemulţămiţĭ de Bathorescĭ, chĭemaŭ în dorinţa inimeĭ lor pe Mihaĭu, deşi în lipsă de doveḑĭ temeĭnice, nu credem că acéstă dorinţă să fi mers pênĕ la trădare şi că eĭ să fi înlesnit cu ceva triumful luĭ Mihaĭu.

Astfel, cursórea ce tîra pe Mihaĭu şi'l împingea în Ardél era puternică, nebiruită, providenţială

XII.

A doua-ḑi dupĕ pornirea luĭ Czomortany spre Ardél, lunĭ în 13 Octomvrie 1599, Mihaĭu-Vodă adună la Ploiescĭ o parte mare din oştile sale. Tótă glóta ostaşilor românĭ şi sêrbĭ era aşeḑată în piaţă şi pe uliţĭ; ĭar călăreţiĭ guardeĭ sale numiţĭ Curtenĭ şi o cétă de Cazacĭ şi de Polonezĭ, îĭ rĕspîndì împrejurul oraşuluĭ. Generaluluĭ Baba-Novac, care avea sub comanda sa 5000 ómenĭ pedestrime, precum şi haiducilor din Ungaria, le dete poruncă de a'şĭ întocmi oştimea lor armată în cincĭ rînduri, din pĭaţă pênĕ la curtea palatuluĭ domnesc. Astfel fiind posturile aşeḑate, aduserĕ dinaintea luĭ Mihaĭu maĭ înainte pe vitézul George Mako cu ceĭ-l-alţĭ căpitanĭ de óste, Stefan Tascuni, Ion Tamasfalvi, Grigore Kiş şi pe toţĭ oficeriĭ ungurĭ, ce slujiaŭ în armata sa. Domnul le luă mânile lor în ale sale şi'ĭ puse să jure că'l vorŭ urma orĭ unde ĭ va povăţui, maĭ ales în expediţia ce el pregătesce; că vorŭ asculta şi vorŭ îndeplini tóte poruncile sale şi că nu vorŭ trăda stégul sĕŭ nicĭ de faţă nicĭ într'ascuns. Dupĕ ce dete astfel drumul luĭ Mako şi oştilor sale, aḑuse asemenĭ de la satul Floreştiĭ 500 călăreţĭ ungurĭ, comandaţĭ de Dimitrie ce'ĭ ḑicea cel mare şi de locotenenţiĭ sĕĭ

Georgie Horvath, Ion Kiș, Petru Kidel, Ion Sinoli și câți-va alții. El aduse încă și pe Beșliĭ, de care avea duoĕ sute în óstea luĭ. Acéstă cétă de călăreți, subt o numire turcéscă, era întocmită de Mihaĭu-Vodă. Eĭ aveaŭ o plată deosebită și ajunseră a fi fruntașiĭ vitejilor. Capul lor era Stefan Petnahazi. Mihaĭu-Vodă îĭ aduse pe unul dupĕ altul spre a face jurămînt. Fură uniĭ care se îndoiră puțin a face un jurămînt orb și cam nehotărît; către care întorcêndu-se Mihaĭu, le ḑise cu órecare asprime: «Faceți, căcĭ datoria soldaților este «a urma pe general, iar nu a generaluluĭ pe sol«dați; mie mi se cade a porunci, voĕ a asculta!»

Mihaĭu, căutând mereŭ a ține cât maĭ ascuns proiectul sĕŭ, rĕspândise vorbe, ca maĭ nainte, că acéstă gătire de războiŭ se face asupra Turcilor; dar o samă de boĭerĭ pĕtrunseseră proiectele sale. Eraŭ mulțĭ din boĭeriĭ sĕĭ ceĭ maĭ iubiți, cărora nu le pré plăceaŭ țintirile *ambilor Mihaĭ*, cum se ḑicea atuncĭ, adecă ale Domnuluĭ și ale banuluĭ Mihalcea, care mereŭ aṭîța ambiția și pofta de domnire și de cuprinderĭ a Domnuluĭ sĕŭ. Aceĭ boĭerĭ iubeaŭ țéra și pe Domn, dar voiaŭ să vaḑă pacea și se împotriveaŭ expediției din Ardél, ca una care póte avé pênĕ în urmă sfîrșit rĕŭ, aṭîțând mulțĭ dușmanĭ asupra țĕriĭ și zădărnicind sperarea de a o vedé împăciuită și culegênd rodul de

atîta sânge vĕrsat. Între aceştĭ boĭerĭ era şi Theodosie Logofĕtul, boĭer bĕtrân, ales, de cinste şi priceput la sfat. Folosindu-se de lipsa banuluĭ Mihalcea, ce se afla încă în Ardél 'ângă cadinalul, acest boĭer voĭa să facă o silinţă spre a întórce pe Mihaĭu-Vodă din hotărîrea sa de a intra în Ardél; el trase în gândul sĕŭ pe soţia luĭ Mihaĭu, Dómna Stanca [1]). Era o femee alésă acéstă Dómnă, ale cărĭĭ calităţĭ chĭar duşmanĭĭ soţuluĭ eĭ nu se putură opri a le încununa cu laude entusiaste. Bună, blândă, supusă, ânger de mumă şi de soţie, ea adesé domolea iuţéla şi asprimea caracteruluĭ soţuluĭ eĭ, şi într'aceĭaş vreme, inimă eroică, ea împărtăşea de multe orĭ primejdiile bărbatuluĭ sĕŭ, însoţindu-l în războĭe şi pênĕ pe câmpul bătăliilor, stând la cósta luĭ. Ca Logofĕtul Theodosie, ea nu iubea pe Banul Mihalcea pe care l învinovăţea că sfătuiesce rĕŭ pe Domn. Fie un presimţimênt de nenorocirile ce cuprinderea Ardéluluĭ va trage asupra famileĭ sale, fie numaĭ nisce scrupule nobile şi impuse orĭ-cuĭ este în posiţie d'a asculta numaĭ glasul inimeĭ sale, fără d'a avé alte dorinţe maĭ înalte a împlini, eĭ i se părea că e nedrept

[1]) În manuscriptul autoruluĭ numele Dómneĭ e Florica, dar este o evidentă eróre pe care am îndreptat-o. Florica a fost fiica luĭ Mihaĭu. *Nota editoruluĭ.*

lucru a purta războiul în Ardél. Cu inima stăpînită de aceste presimțiri, ea se duse lângă soțul său, silind prin rugăciuni și lacrimi a'l întórce din hotărîrea lui. Ea îi aduse aminte asilul ce le dedese Ardélul atunci când erau amênduoi pribegi, prigoniți de tiranul Alexandru, de ajutorul ce îi dedese prințul Sigismund spre a se face Domn și mai pe urmă spre a mântui țéra de năvălirea lui Sinan-Pașa, și'l jură pre Dumneḑeu, pre sfîntul Mihaiu și pre sfîntul Nicolae, patronii caseĭ lord'a nu purta războiu într'o țéră de la care priimise numai bine, spre a nu trage asupră-și osînda nemulțămitorilor. Înfocatele și elocuentele cuvinte, precum și lacrimile eĭ fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărîreă soțului său. Și óre s'ar fi căḑut ca el, tocmai acum, în minutul d'a o îndeplini, să se lase de o idee care de multă vreme frămînta inima sa? În ce óre se arăta el nemulțumitor? Dacă Sigismund Bathori l-a ajutat întru ceva prin creditul său spre a căpăta Domnia, el nu i-a resplătit însutit acéstă mică facere de bine prin câte folóse biruințele sale adusese Ardéluluĭ și sporise gloria luĭ Sigismund? Trebuia óre să uĭte la câte umilințe supusese Sigismund pe Mihaiu și patria luĭ? Trebuia să uite că pata rușinosuluĭ tractat de la 1595 nu era încă ștersă? Dacă Sigismund a venit să 'l ajute împotriva luĭ Sinan, nu era óre

spre a se ajuta pe sineşĭ şi Ardélul care era de o potrivă amenințat? Atît numaĭ că, în loc să aştepte pe Turcĭ în Ardél, venì să 'ĭ întîmpine în Țéra-Românéscă şi ferise prin acésta Ardélul de pustiirile războĭuluĭ? Apoĭ chiar de ar fi avut Mihaĭu şi Româniĭ datoria de a fi recunoscĕtorĭ luĭ Sigismund, acesta maĭ cârmuia el óre acum Ardélul? Nu'l lăsase pentru peirea luĭ Mihaĭu în mânile cardinaluluĭ? Acesta apoĭ nu era vĕdit de dușman al nostru? Trebuia óre să'ĭ lase timp a ne isbi şi a ne pune în stare d'a nu'ĭ putea sta împotrivă? Şi chĭar de ar fi fost altfel purtarea cardinaluluĭ, chĭar de ar fi avut Mihaĭu datoria să se arate recunoscĕtor către dînsul, apoĭ recunoscința personală a unuĭ Domn póte óre să stingă dreptul şi datoria uneĭ naţiĭ? Putea el să se lepede de causa naţiuneĭ pe care se făgăduise a o ajuta? Ardélul a căreĭ glótă de populație sunt Românĭ, nu este el o Țéră-Românéscă? Trebuia óre a maĭ lăsa în stăpînirea Ungurilor tótă acéstă țéră, care, de pe dreptul naturel şi de pe dreptul ómenilor, este a Românilor? Maĭ ales când chĭar şi populațiile de alt sânge îl chĭemaŭ?

Ce? fiind-că ne tragem din acel popor, stăpîn al lumeĭ, care întemeiè cea maĭ minunată şi maĭ colosală unitate cunoscută în istoria omenireĭ, fi-vom noĭ osîndiţĭ a trăi alăturĭ frate cu frate, în vecĭ

străin unul de altul? Suntem noĭ osîndiţĭ a ispăşi mărirea strămoşilor noştri şi jugul sub care eĭ plecară lumea, trăind vecĭnic izolaţĭ unul de altul, subt un deosebit jug barbar? Dumneḑeŭ nu ne-a dat şi noĕ óre acelaşĭ drept ca celor-l-alte naţiĭ şi aceĭaş datorie, o anume misie a împlini în omenire? Dar întreprinderea e grea de a crea unitatea naţională; ea va aţîţa mulţĭ duşmanĭ asupră-ne şi curênd séŭ maĭ tîrḑiŭ va veni o ḑi fatală, precum venise luĭ Mircea, luĭ Ştefan-cel-Mare şi luĭ Petru Rareş. Ce? Pentru că o datorie, o datorie naţională, o datorie de viaţă şi de mórte e anevoiósă, suntem noĭ óre în drept a ne apăra de dînsa? Se póte óre nasce ceva în lume fără jertfe şi durerĭ? Eroul va cădé într'adevĕr subt acéstă grea sarcină. El va adauge un nume glorios maĭ mult în şirul martirilor unităţiĭ naţionale; dar silinţele luĭ, sângele sĕŭ vĕrsat, pênĕ şi greşelile luĭ vorŭ lumina calea generaţiilor viitóre şi o ḑi va veni cât de târḑiŭ, când ursitele glorióse ce el a visat pentru naţie, pênĕ în sfîrşit se vorŭ îndeplini.

XIII.

Pênĕ a nu intra în Ardél, Mihaĭu se chibzuì a feri în lipsă-ĭ Ţéra-Românéscă de năvălirile Turcilor; spre acest sfîrşit după spusa luĭ Bethlen, le

trămise solĭ vestindu-le că povățuiesce o armie împotriva cardinaluluĭ, care a încheiat pace cu împĕratul și că se va sili în tot chipul a 'l aduce la ascultare și a 'l face credincios sultanuluĭ. Spre a da maĭ mult credit acesteĭ fabule în ochiĭ Turcilor, el lăsă în Tîrgoviște un cĭauș însărcinat a priimi în lipsa luĭ un tribut pentru sultanul. Adesé Turcul ca și Mihaĭu aŭ căutat a se înșela unul pe altul prin asemené fabule gróse, la care nimenĭ nu putea crede și fără îndoială că și acum, dacă Turcii nu năvăliră în țĕră, pricina fu maĭ mult din neputință decât de încrederea în vorbele luĭ Mihaĭu. Slujindu-se cu asemené vorbe, acesta nu vătămă decât caracteruluĭ sĕŭ, și cu óre-care temeiŭ îșĭ trăgea asupră-șĭ din partea dușmanilor învinovățirea de a fi om viclén, prefăcut și fără credință. Înainte de a eși din țĕră, Mihaĭu așĕdă pe bĕtrâna sa mumă Teodora, pentru care era plin de dragoste și de îngrijire, ca într'un loc de siguranță, la mŏnăstirea Cozia, clădită în sînul Carpaților, ca să șĕdă acolo câtă vreme va ține războĭul Acéstă bĕtrână dómnă, care vĕdù și presimți cu inima nestatornica norocire a fiuluĭ sĕŭ, fericirea și restriștea luĭ pênĕ și tristul luĭ sfîrșit, muri în aceĭașĭ mŏnăstire cincĭ anĭ dupĕ acéstă expediție 1603).

Dómna Stanca, neisbutind a întórce pe soțul eĭ

de a întreprinde expediția hotărîtă, voi să 'l însoțéscă în Ardél și, împreună cu fiul sĕŭ Pĕtrașcu, ce era atuncĭ de douĕ-ₒecĭ și cincĭ de anĭ, să împărtășéscă primejdiile soțuluĭ eĭ.

XIV.

Mihaĭu-Vodă nu se mulțumì, ca un general harnic, a învĕlui expediția sa în cel maĭ mare secret, dar încă adoptă un plan de operațiĭ a căruĭ idee strategică cu drept póte minuna. În înțelegere fiind cu Sașiĭ, sigur d'a trage pe Sĕcuĭ în partea sa, el hotărî să intre cu óstea principală pe la Vălenĭ și pe la pasul Buzĕuluĭ în Ardél, să se așeₒe între Sașĭ și Sĕcuĭ, să țină pe aceĭa în supunere, să tragă pe aceștia în partea luĭ și să închidă calea prin care ajutórele de Polonĭ și de Moldovenĭ puteaŭ sosi cardinaluluĭ. Tot într'o vreme el trămise peste Olt la Radu Buzescu și la banul Udrea ca să sară și eĭ cu tóte oștile Craioveĭ, ale Jiuluĭ și cu ale Mehedinților, să'ĭ ĭasă înainte către luncile Sibiuluĭ, și, ocupând acest oraș aliat, să țină calea deschisă către Alba-Iulia, capitala Ardéluluĭ și punctul obiectiv al operațiilor răsboĭuluĭ.

Ast-fel tóte întocmind și prevĕₒênd, treĭ ₒile dupĕ depunerea jurămîntuluĭ oștilor, la 16 Octomvrie, Mihaĭu-Vodă porunci Ungurilor sĕĭ să mérgă

a tăbărî în pólele Carpaţilor ce despartŭ Ţéra-Românéscă de Ardél. Acolo chĭemă în grabă tótă mulţimea ostaşilor, ce eraŭ împrăştiaţĭ prin prejur în batalióne, puse pe glasul craĭnicilor de proclamă că tóte trăsurile să rĕmână în urmă; fie-care să'şĭ pórte bagagiul; lucrurile cele maĭ grele să se încarce pe caĭ de cărăuşĭ şi în puţine trăsurĭ rĕmase pentru femeile şi avuturile boĭerilor; să încarce lucrurile tabereĭ pe caĭ uşorĭ de munte, lăsând tot ce e greŭ de purtat; că prinţul Andreĭ a făcut pace şi alianţă cu Turcul; că óstea va trece prin Ardél, că cesarul ĭ-a dat loc de întîlnire în Ungaria; că el voĭesce ca în acéstă cale căpeteniile şi soldaţiĭ să fie unul lângă altul soţĭ de drum. Astfel poruncind, el se pune cu tótă óstea a trece munţiĭ, îndreptându-se către pasul Buzĕuluĭ. Înainte trămise o cétă alésă spre a ocupa trecĕtorile şi a stăpîni strîmtorile, ca să nu lase pe duşman să restórne pe drum copaciĭ, lucru ce lesne se face într'acele locurĭ, şi astfel să'ĭ taie drumul séŭ să'ĭ întindă curse în strîmtorile de dincóce, poruncind ca, de se vorŭ găsi, să le strice ca să înlesnéscă trecerea armieĭ. El se luă pe urma acesteĭ cete cu atita iuţélă, încât într'o ḑi şi o nópte trecuse munţiĭ maĭ cu tóte oştile sale, pênĕ a nu merge încă vestea în Ardél că el a pornit din Ţéra-Românéscă. Acéstă extraordinară ĭuţélă dovedesce lămurit că

acest mare războĭnic fu póte cel d'întîĭ în Europa, care simţi ḑisa comună acum «că secretul tacticeĭ stă în picióre». Timpul uscat şi arḑĕtor al veriĭ trecuse şi acela al tómneĭ din acel an favorisa întreprinderea luĭ Mihaĭu, căcĭ nicĭ cerul nu fu ploios, de pre cum adesé se întîmplă în acéstă lună, de face pămîntul noroios, nicĭ zăpada, nicĭ frigul, şi nicĭ o altă turburare a aeruluĭ nu întîrḑie acéstă expediţie. «Un geniŭ favoritor luĭ Mihaĭu, împo-«trivitor Ungurilor, ḑice Bethlen, îĭ făcuse tot «lesne de împlinit. Drumurile nu eraŭ închise prin «copacĭ rĕsturnaţĭ, nicĭ apĕrate de oştire; el nu «întîlni nicĭ o óste care să 'l opréscă în cale, şi «trecu Alpiĭ cu maĭ mare ĭuţélă decât odinióră «Annibal.»

XV.

Dupĕ ce a trecut munţiĭ, găsind un loc priincios pentru hrana şi odihna oştilor, la trecerea din Ţéra-Românéscă în Ardél, numită a Buzĕuluĭ, Mihaĭu-Vodă tăbĕrî acolo în acea ḑi, care era sâmbătă (18 Octomvrie). Îndată porni pe George Mako, Ion Tamasfalvi, Stefan Harali şi un alt Stefan Dömöş, toţĭ Sĕcuĭ de ném, ca să îndemne pe Sĕcuĭ la revoltă. Ajungênd lângă concetăţeniĭ lor, aceştia se siliră cât putură ca să'ĭ aducă cu glóta în ta-

bĕra luĭ Mihaĭu. Eĭ le făgăduiră marĭ rĕsplătirĭ şi maĭ ales o libertate temeĭnică, pentru care d'atîté orĭ eĭ se sculaseră şi trăseseră asupră-le cumplite pedepse de la prinţiĭ Bathorescĭ şi de la ceĭ de maĭ înaintea lor; eĭ îĭ povăţuiră d'a scutura acum acest jug, nu numaĭ ruşinos, dar şi nesuferit; să nu gândéscă că vorŭ fi în siguranţă de nu vorŭ îmbrăţişa nicĭ o parte nicĭ alta; să se socotéscă că lângă Mihaĭu vorŭ fi îndată rĕsplăţiţĭ prin redobîndirea libertăţiĭ şi că n'aŭ nimic a spera de la prinţul Andreĭ, un Batori şi un popă; că maĭ bine este a scutura odată o nevrednică robire decât a se lăsa trăind vecĭnic subt împilare, eĭ şi némul lor! Auḑind aceste vorbe şi altele, Sĕcuiĭ, care locuiaŭ Cikul şi Ghergĭul, rĕspunseră că eĭ nu vorŭ lua armele şi nu se vorŭ duce la Mihaĭu pênĕ când cetăţuĭa Orheiul, zidită d'asupra capetelor lor de Ion Sigismund ce fusese craĭu al Ungarieĭ, nu va fi dărîmată; că dacă Mihaĭu, eşind biruitor voiesce a priimi acéstă condiţie şi să le dea libertatea, făgăduĭescŭ d'a alerga îndată lângă dînsul şi d'a urma stégul sĕŭ. Înscliinţêndu-se Mihaĭu despre acestea, el priimi cererile lor şi Sĕcuiĭ, cum aflară rĕspunsul Domnuluĭ, se adunară în mare numĕr lângă cetăţuĭa Orheiul şi o deteră pradă flacărilor; apoĭ vr'o miie dintr'înşiĭ alergară la arme. În vreme ce aceştia se gătescŭ a se duce lângă Mihaĭu-Vodă

sfărămînd şi arḑênd palaturile nobililor, ceĭ-l-alţĭ Sĕcuĭ, dupĕ exemplul lor, năvăliră cu atîta furie asupra palaturilor celor marĭ, încât maĭ nicĭ unul nu scăpă de omor. Între aceste palaturĭ fură arse şi acele din posesiile luĭ Ion Beldi din sĕcuime, care cu greşală spunŭ uniĭ că se arseră de Mihaĭu-Vodă.

Într'aceĭa, ridicându-şĭ taberа de la Buzĕŭ, Mihaĭu o aşeḑă duminică (19 Octomvrie) lângă Preşmĕr, oraş din ţéra Bârseĭ séŭ din ţinutul Braşovuluĭ. Mihaĭu-Vodă nevoind să lase în urmă-ĭ un oraş aşa de important ca Braşovul, care ar fi putut a'l izbi în spate, séŭ a'ĭ tăia linia de comunicaţie şi provisiile, chĭemă îndată în cortul sĕŭ pre ceĭ maĭ de căpetenie aĭ oraşuluĭ, între care judele Valentin Herschel, om ales prin calităţile şi prin avuţiile sale, şi le ḑise ca să 'ĭ dea oraşul şi să 'ĭ jure credinţă, fiind maĭ bine pentru dînşiĭ a'l sprijini decât a'l mânia. Judele se consultă cu magistratul oraşuluĭ şi nu atît pentru orăşenĭ cât pentru ţéra Bârseĭ ce le era supusă, hotărîră şi se învoiră cu toţĭ ca să facă pre voĭa luĭ Mihaĭu, sub condiţie dacă va cuprinde ţéra. Aşa dar în 20 Octomvrie eşiră deputaţĭ din partea oraşuluĭ, Chirilă Greissing, senator şi bĕtrân de respectat prin pĕrul sĕŭ cel alb şi prin înţelepciunea sa, împreună cu Luca Hirscher, oratorul comunităţiĭ şi cu alţĭ duoĭ cetă-

ţenĭ juraţĭ, însoţiţĭ şi de câţĭ-va soldaţĭ. Apropiindu-se eĭ de taberă, le eşiră întru întîmpinare cîţĭ-va Cazacĭ care îĭ duseră la cortul Domnuluĭ. Eĭ îĭ presentară un car cu cojóce trebuincĭóse soldaţilor, spre a se feri de frig, şi bucate multe, şi'l rugară să tracteze oraşul Braşovuluĭ cu milostivire, căcĭ populaţia, fiind puţin războĭnică şi cu totul dedată la industrie, nu'l póte întru nimic vătăma. Mihaĭu le rĕspunse că eĭ, prin înscris întărit cu pecetea cetăţiĭ, să se îndatoreze cu credinţă împĕratuluĭ nemţesc, căcĭ de nu, el va da în pradă cetatea cu tot ţinutul eĭ. La aceste cuvinte deputaţiĭ, vĕdênd primejdia, îşĭ cerură treĭ ḑile spre a se chibzui.

XVI.

În nóptea aceleĭ ḑile, luní spre marţĭ (20 spre 21 Octomvrie) după mĭeḑul nopţiĭ, pe o plóie şi o grindină grozavă, Mihaĭu dete semnalul d'a ridica taberа de la Preşmĕr şi merse de tăbĕrî la Codlea.

În ḑiua următóre (21 Octomvrie) sosiră în tabĕră Pavel Kertz doctorul cetăţiĭ, Matheiŭ Fronius şi Ion Hirscher juraţĭ, cu câţĭ-va din sutaşĭ, solĭ aĭ Braşovenilor, spuind că comunitatea n'a maĭ voit să aştepte pênĕ în sorocul de treĭ ḑile, ca să aducă

rĕspuns şi că ĭ-a însărcinat să róge pe Mihaĭu-Vodă a se mulţumi cu făgăduială că'ĭ vorŭ fi credincĭoşĭ, de'l va ajuta Dumneḑeŭ a isbuti asupra luĭ Andreĭ; că de vreme ce le voiesce binele, după cum ḑice, să se îndure asupră-le şi să nu'ĭ pună în primejdie de a peri prin rĕsbunarea luĭ Andreĭ; cu tóte acestea, eĭ făgăduiaŭ de acum a nu unelti nimic împotriva luĭ, nicĭ de faţă, nicĭ pe ascuns şi că vorŭ sta în linişte deseĕvîrşită, numaĭ şi Domnul să fie bine-voitor locuitorilor tîrguluĭ şi loculuĭ dimprejur. Mihaĭu îĭ ascultă cu luare aminte şi le rĕspunse astfel: «Vĕd că voĭ vĕ ţineţĭ şi de «mine şi de principele vostru şi nu fără cuvînt. «Decĭ eŭ sunt mulţămit cu făgăduinţele vóstre nu-«maĭ să rĕmâneţĭ statornicĭ.»

In 22 Octomvrie Mihaĭu trece cu tótă óstea sa peste măgura Codleĭ, şi încă în aceĭaşĭ ḑi ajunge la Şĕrcaĭa, o moşie de ale Braşovuluĭ. Trecênd armia prin pădurea numită Dracon, care se întinde la 16 miĭ de paşĭ, nisce veliţĭ poloni din avanguardie, întîlnind câţĭ-va neguţătorĭ ce veniaŭ cu marfă, îĭ prădară şi'ĭ uciseră. Alţĭ soldaţĭ în cale aprinseră câte-va sate, între care Feldióra şi Măghĭuruşul, prădară câţĭ-va preoţĭ şi ridicară maĭ alcs toţĭ caiĭ şi bucatele ce găsiră prin sate. Asemené rele, care făcură pe analiştiĭ şi istoriciĭ unguri a urla şi a se văita de fără-de-legile oştireĭ luĭ Mi-

haĭu, chĭar şi astă-ḑĭ când armiele se află disciplinate şi administraţia provisiilor organisată, sunt fórte comune la o oştire ce năvălesce în pămînt străin şi este nevoită a se hrăni cum şi unde va puté. Apoĭ îndĕrĕtnicia locuitorilor de a'şĭ ascunde bucatele mânia pe ostaşĭ. Mihaĭu se silea cât putea a ţine în frîul disciplineĭ pe ostaşĭ; dar străşnicia luĭ nu putea să vaḑă şi să pedepséscă totul. Aşa, când plecă óstea din Preşmĕr, nisce ostaşĭ puseră foc tîrguluĭ. Mihaĭu, cum află, sări şi puse ómeniĭ sĕĭ să stingă focul «jurându-se, spune o «cronică vrăjmaşă luĭ, cum că cu voia luĭ nu se facŭ «acestea, însă el nu e în stare a ţine în frîne o «astfel de mulţime de ostaşĭ furioşĭ.» El află maĭ apoĭ că nisce ostaşĭ isbiseră castelul de la Heltia şi eraŭ p'aci să'l cuprinḑă şi îndată trămise poruncă straşnică de'ĭ opri de la acéstă întreprindere. Acestea sunt destule spre a nimici neruşinatele hule ale istoricilor ungurĭ care învinovăţescŭ pe Mihaĭŭ, nu numaĭ că n'a făcut nimic spre a înfrîna ostăşimea, ci încă a îndemnat'o «la hoţie, tîlhărie, «pustiire, aprinderĭ şi omor.» Era cu greŭ într'adevĕr a nu se întîmpla óre-care excesurĭ şi a păstra o straşnică disciplină într'o armie numerósă, compusă în mare parte de ostaşĭ mercenarĭ de felurite naţiĭ. Spre a 'şĭ închipui cine-va ce fel eraŭ armiile atuncĭ trebuĭe să 'şĭ aducă aminte

cum eraŭ ele maĭ câţĭ-va anĭ în urmă, în războiul de treĭ-ḑecĭ de anĭ. Armia luĭ Mihaĭu trebuia să semene cu aceĭa împĕrătéscă a vestituluĭ Wallenstein.

La 23 Octomvrie, Mihaĭu scóse afară o proclamaţie, vestind că el a venit ca să ţină pe locuitoriĭ Ardéluluĭ în credinţa şi supunerea ce eĭ juraseră maĭ nainte împĕratuluĭ şi a scóte din scaun pe Andreĭ Bathori, carele, lăsând partida creştinéscă, va să predea Ardélul Turcilor. Dupĕ aceĭa el pornì de la Şĕrcaĭa spre Făgăraş «nevătămând «pre nimenĭ,—ḑice aceĭaş cronică citată maĭ sus,— «nicĭ prădând satele, pentru că de bună voĭe îĭ «deteră cele trebuincĭóse spre hrană»; şi chĭar într'aceĭaş ḑi ajunse la Cârţişóra. În cale, în tóte părţile Mihaĭu revoluţiona popórele şi le silea, maĭ ales pe Saşĭ (pe care nu voĭa să'ĭ lase în urma sa în stare de a se arma) a se uni cu armia sa.

Mihaĭu făcea tóte cu o grabă mare, încredinţat fiind că Andreĭ se află cu totul tără de putere, încât el credea că silind la drum, îl va puté ajunge pênĕ a nu apuca el să'şĭ strîngă armia şi că lesne îl va puté nimici.

XVII.

La Alba-Iulia dieta se adunase chĭar în aceĭaşĭ ḑi în care Mihaĭu-Vodă tăbĕrise în strimtorile Car-

paţilor. Ea se apucase îndată, de pe cererea prinţuluĭ, de a face proces luĭ Bocskai, care nu voise a se înfăţişa în persónă dinainte-ĭ, de pe cum fusese citat. Dupĕ duoĕ ḑile, ĭată sosesce un curier trămis de Valentin Herschel de la Braşov cu cărţĭ către cardinalul, pe care deschiḑêndu-le sfetnicul sĕŭ Gaspar Corniş, vĕḑu că se vestesce că de o cam dată tot e liniştit şi sigur, afară numaĭ că s'a vĕḑut rătăcind într'o trecere în vecinătatea Buzĕuluĭ nisce companiĭ de veliţĭ polonezĭ, dar că eĭ nu făcuseră nicĭ un rĕŭ nicĭ ómenilor, nicĭ vitelor, şi că de se va întîmpla ceva maĭ însemnat, vorŭ face îndată cunoscut. Dar curierul care adusese scrisorile, când eşise din Braşov vĕḑuse avanguardia luĭ Mihaĭu întinsă de bătaĭe în préjma oraşuluĭ. Ajungênd la Alba-Iulia încă galben de frică, şi socotind că în cărţile sale se pomenesce de năvălirea luĭ Mihaĭu, nu spuse nimic luĭ Gaspar Corniş, dar rĕspândea acéstă veste printre orăşenĭ, încât tot oraşul se umplu şi ferbea pe uliţe vorbind de acésta, când ceĭ marĭ nu sciaŭ încă nimic. Un căpitan de călăreţĭ pretorianĭ, anume Gaspar Libek, ducêndu-se la Corniş, îĭ făcu cunoscut sgomotul rĕspândit de curier în oraş. «Ajută-ne, Dómne!», strigă Corniş tremurând la acéstă gróznică scire şi îndată aducênd înainte-ĭ pe curier, se asigură în adevĕr şi, dupĕ ce'l mustră rĕŭ, alergă la

prinţul Andreĭ spre a 'ĭ spune primejdia ce 'l ameninţa. Cine ar fi vĕḑut turburarea şi spaĭma luĭ Corniş atuncĭ, s'ar fi încredinţat că acest om nu putea fi trădător, de pre cum l'aŭ bănuit uniĭ din analiştĭ.

Spunŭ că Andreĭ Bathori dintru'ntîĭ nu voĭ să crĕḑă, tratând acéstă veste de fabulă şi glumă, maĭ ales că soliĭ luĭ Mihaĭu, banul Mihalcea şi George Raţ, se aflaŭ la Alba, lângă dînsul şi'l încredinţaŭ a nu se îngriji, căcĭ tóte vorŭ eşi cu bine. Cu tóte acestea, ţiind dupĕ obiceiŭ îndată sfat cu ceĭ marĭ, porunci să trămită fără întârḑiere în tóte părţile spre a chĭema pe locuitorĭ la arme. Într'aceĭa, nobilimea Sĕcuilor, maĭ aprópe fiind de rĕŭ şi credinciósă prinţuluĭ Andreĭ, trămitea curier peste curier spre a'ĭ vesti că Mihaĭu-Vodă a trecut Alpiĭ şi a sosit cu o armie însemnată la Preşmĕr; că a aprins nu numaĭ castelul luĭ Ion Beldi, ce se afla atuncĭ la dietă, dar încă a purtat flacăra şi sabia prin tóte satele şi oraşele ce a întîmpinat pênĕ la Feldióra. Spune Ambrosius Simigiani că mulţĭ din nobilĭ, voitorĭ de rĕŭ aĭ prinţuluĭ Andreĭ, prindeaŭ scrisorile ce 'ĭ eraŭ adresate şi opreaŭ pe curierĭ d'a se înfăţişa dinaintĕ luĭ; pe lângă acésta, vorbele despre sosirea duşmanuluĭ se împotriveaŭ una alteia şi eĭ se sileaŭ prin multe cuvîntărĭ a'l încredinţa că n'are a se teme de nimic.

Cu tóte acestea, ḑice Bethlen, precum valul gonesce valul, d'asemené o vorbă despre sosirea luĭ Mihaĭu mărea şi întemeĭa cele-l-alte vorbe şi umplea urechile tutulor. A duoa nópte dupĕ sosirea curieruluĭ de la Braşov, se duseră Stefan Bathori, Gaspar Corniş, Pancratie Sennyei şi Stefan Bodoni lângă prinţul Andreĭ pe care 'l găsiră meditând şi cântând într'un instrument de musică, pe când ţéra era în foc. Eĭ îl deşteptară din meditaţia sa, descoperindu-ĭ adevĕrata stare a lucrurilor. Andreĭ, fără a se pré grăbi şi fără a'şĭ perde cumpĕtul, dete drum dieteĭ şi, numind pe Gaspar Corniş locotenent al sĕŭ peste tótă armia, trămise îndată poruncĭ straşnice în tóte părţile crăieĭ spre a se purta, de pe obiceiŭ, în tot locul o sabie încruntată de sânge şi a vesti că fără zăbavă şi cu cea maĭ mare iuţélă tótă nobilimea, tótă brasla ostăşéscă să se adune înarmată la Sas-Sebeş, căcĭ o primejdie obştéscă ameninţă şi nu suferă nicĭ o întârḑiere; că toţĭ aceĭ ce nu se vorŭ grăbi a veni, vorŭ fi priviţĭ ca nisce trădătorĭ şi desertorĭ şi se vorŭ pedepsi cu mórtea cea maĭ cruntă. El scrise asemené şi la Sĕcuĭ, care eraŭ scutiţĭ de slujba ostăşéscă de când fuseseră despuiaţĭ de libertatea lor, «ḑicându-le că într'o primejdie atît de grea «să'şĭ unéscă şi eĭ puterile spre a goni din patrie «pe duşmanul comun, făgăduind a da libertate la

«toţĭ aceĭa ce'ĭ vorŭ sta într'ajutor; că era mult «maĭ bine şi maĭ sigur pentru Sĕcuĭ a'şĭ dobîndi «libertatea de la un prinţ ales de dînşiĭ, care are «aceĭaş naţie, limbă şi obiceĭurĭ ca şi eĭ, decât a «lua armele în favórea unuĭ străin, împotriva ace- «luia ce este os din osul lor şi sânge din sângele «lor»; şi pentru ca să'ĭ facă să se lupte cu dînsul şi fără voia lor, Andreĭ luă măsurĭ aspre în ţéra Sĕcuilor şi în părţile dintre rîurile Mureşul şi Crişul, odinióră rîul aurit. Una dintre aceste măsurĭ era punerea în lucrare a unuĭ obiceiŭ vechiŭ întrebuinţat de Sciţĭ şi apoĭ şi în Ungaria pe la începutul acesteĭ crăiĭ. Acest obiceiŭ era ca la o primejdie mare cu care ameninţa vr'un duşman străin ţéra, acel locuitor ce nu se scula îndată după poruncă spre a lua armele împotriva duşmanuluĭ, era legat cu funiĭ prin mijlocul trupuluĭ şi cu multă ruşine pedepsit. Dar ura Sĕcuilor asupra luĭ Andreĭ era atât de mare, încât nicĭ ameninţările, nicĭ făgăduelile luĭ nu'ĭ putură îndupleca a lua armele în favórea luĭ.

În urma acestora, cardinalul merse de întîlni pe Malaspina ce era bolnav, îĭ expuse primejdia în care se află şi dobîndì de la acesta făgăduĭala că va sta mijlocitor spre a'l împăciui cu Mihaĭu-Vodă. Eĭ se chibzuiră de a trămite maĭ nainte pe un nobil Isac Csejtie la Mihaĭu spre a afla cererile luĭ

şi a căuta să'l aducă la simţiminte pacînice. Dar Mihaiu, fără a da nicî un rĕspuns, oprì la sine pe Isac Csejtie pênĕ dupĕ bătaie. Fără a maî perde vreme, cardinalul, urcându-se într'o trăsură, eşì din capitala sa ce nu maî era s'o vadă, ursit a fi o privelişte ticălósă a lunecóselor lucrurî omenescî. El lăsă în locul sĕŭ în Alba-Iulia pe fratele sĕŭ Stefan Bathori şi pe Ladislas Gyulasi şi se duse la Sas-Sebeş, unde se făcea adunarea oştilor. Aci, aflând Andreî că Mihaiu înaintéză răpede spre Alba, fără a aştepta tóte oştile ce soseaŭ încet, îşî ridică taberа de acolo. El poruncì ca ceî ce vorŭ sosi să'l urmeze, şi, lăsând d'o parte Făgăraşul unde avea garnizónă, se îndreptă cu mare grabă spre Sibiŭ, unde ajunse a treia-ḑi, în 24 Octomvrie. Locuitoriî Sibiiuluî, care împreună cu căpetenia lor Albert Süveg, eraŭ aliaţî cu Mihaiu, îl priimiră rece, iĕră a 'ĭ da datoriile de credinţă cuvenite.

XVIII.

Într'aceîa, Mihaiu înainta cu grabă spre Sibiiŭ, socotind să ajungă acolo înainté luî Andreî. În 25 Octomvrie, el ajunse lângă tîrgul Tălmaciuluî cu óstea, cu soţia şi cu familia sa. Ţinta luî era a înlesnì unirea cu armia sa a şése miî ostaşî Ol-

teni ce'i aduceau pe la Turnul-Roşu, Radu Buzescu şi banul Udrea, pe care îi aştepta în tot minutul şi care sosiră tocmai a doua ḑi în 26[1]). Armia lui Mihaiu se mai adăugise în cale cu o sumă de Secui, Saşi şi alţi partisani ai sei din Ardél, mai ales Românii, ce 'i venise într'ajutor. Astfel, împreunându-şi óstea, Mihaiu-Vodă, mai înaintând spre Sibiiu, îşi aşeză tabĕra la sat la Vestem, ţinându-şi mereu armia între cotiturile munţilor, pênĕ va socoti c'a venit vremea ca s'o scóţă la câmpie.

Între strîmtorile munţilor era un spaţiu şes îndestul de mare, unde Mihaiu putea tăbĕri şi a 'şi întocmi oştile. Acolo el ascunse céta femeilor, tot ce de pe vîrstă şi de pe sex nu era în stare d'a se lupta, împreună cu bagagiele şi cu o mare mulţime de care. Mercuri în 17 (27) Octomvrie, strejile ambelor armate protivnice se arătară şi se vĕḑură unele cu altele. Dar, atât pentru că tunurile nóstre rĕmăseseră în urmă, cale d'o ḑi, cât şi pentru că în acea ḑi era sĕrbătórea evangelistului Luca, pe care Românii îl cinsteau fórte mult, Mihaiu hotărî a'şi ţine oştile în strîmtorile munţilor şi d'a nu da bătaia în acea ḑi.

---

[1]) Bethlen greşesce puind aci numele lui Baba-Novac în locul lui Radul Buzescu şi banul Udrea. Novac cu haiduci sei intrase în Ardél împreună cu Mihaiu-Vodă.

Cardinalul, vĕdĕnd apropierea armiei luĭ Mihaĭu, intră în grijă mare, căcĭ nesosindu-ĭ încă ajutórele de la Lipova, Ieneŭ, Caransebeș și ale Sĕcuilor din scaunele Arieșuluĭ și Mureșuluĭ, el se socotea maĭ slab în puterĭ, nu numaĭ cu numĕrul, dar și cu calitatea oștilor. «Într'adevĕr, ḑice Bethlen, Ro-«mâniĭ, care de maĭ mulțĭ anĭ se aflaŭ în războiŭ «necontenit cu Turcii, obicinuițĭ cu munca și cu «primejdiile, eraŭ priviți de toțĭ ca mult maĭ buni «otașĭ decât Ungurii.» Între aceste oștĭ românescĭ, maĭ deprinse la isbînde și maĭ vestite eraŭ cetele ce se chĭemaŭ *Buzescii* și *Rățescii*, pre numele căpitanilor sĕĭ, fraților Buzescĭ și George Rață. Cu tóte că în adevĕr oștile luĭ Mihaĭu eraŭ maĭ bune decât ale luĭ Andreĭ, în care se aflaŭ mulțĭ țĕranĭ rĕŭ armațĭ și nedeprinșĭ cu războĭul, dar cu numĕrul nu se deosebea mult între dînsele. Fie-care armă numĕra ca la 25 miĭ luptătorĭ [1]); artileria luĭ

---

[1]) Un analist ungur anume Szamoscozi, martor de față citat de Bethlen, vorbesce astfel despre numĕrul oștilor luĭ Mihaĭu-Vodă: «Este anevoĭe d'a spune curat câte oștĭ eraŭ, căcĭ căpe-«teniile înșișĭ n'o sciaŭ; fie-care, dupĕ patima sa, r'dica séŭ scă-«dea numĕrul cum voia. Românii înșișĭ, care vorŭ sĭ se arate «maĭ curagioșĭ, mărturisescŭ un numĕr necreḑut de mic. Iar noĭ «fără patimă vom arăta aceĭa ce am vĕḑut cu ochiĭ noștri. Aceĭ «ce vorbescŭ maĭ mult urcă la 30 miĭ pedestrașĭ și călărețĭ, «numĕrul ostașilor luĭ Mihaĭu; aceĭ ce spunŭ maĭ puțin, 20 miĭ.

Andreĭ era maĭ bună şi maĭ numerósă decât a luĭ Mihaĭu; ea numĕra maĭ mult de patru ḑecĭ tunurĭ, în vreme ce Mihaĭu avea numaĭ opt-spre-ḑece bucăţĭ, marĭ şi micĭ. Cardinalul în taběra sa adună pe lângă sine senatul şi alţĭ ómenĭ încercaţĭ spre a se sfătui cum să pórte maĭ bine războĭul. Părerile fură împotrivite; uniĭ sfătuiaŭ d'a prelungi războĭul şi a nu lăsa să hotărască sórta şi norocul uneĭ singure bătălii. Eĭ ḑiceaŭ că acéstă prelungire va desorganiza armata luĭ Mihaĭu prin fómete, ostenelile războĭuluĭ, lipsa banilor şi nedesciplina os-

---

«Româniĭ spunŭ numaĭ 8 miĭ. Aceĭ ce ţinŭ mijlocul spunŭ 25 miĭ. «Atâta séŭ maĭ atâta mi se pare a fi maĭ de creḑut. Aceĭ ce «punŭ maĭ mult séŭ maĭ puţin facŭ abuz de calcul şi fără cuvînt «se arată darnicĭ în cifre. Nimenĭ nu póte tăgăduĭ că acésta fu «un potop mare de ómenĭ, ca cum tótă Ţéra-Românéscă smulsă «de la vetrile sale căḑuse peste noĭ. O parte mare era volun-«tarĭ ce alergaseră la Mihaĭu, traşĭ prin speranţa de a putea «prăda, şi nu atât puterea lor reală cât mulţimea lor insufla «gróză.

«Este încă de sigur că Mihaĭu-Vodă îşĭ adăogì numĕrul oşti-«lor sale, după ce intră în Ardél, atât pentru că mulţĭ de la «sine alergaŭ în taběra luĭ, împinşĭ de speranţa pradeĭ, cât şi «pentru că Mihaĭu, în tóte părţile pe unde trecea, poruncea să «proclame într'o parte şi într'alta, că el va privi ca duşman şi'şĭ «va rĕsbuna ca de un asemené pe orĭ-cine, care fiind în stare «a purta armele, nu va urma înarmat óstea sa. El urmă într'a-«cest chip atât ca să sperie spiritele cu mulţimea, cât şi spre a

taşilor; că, cu cât s'ar întârdia mai mult, cu atîta armia lor va cresce în număr, în vreme ce a luĭ Mihaĭu va slăbi. Alţiĭ ziceaŭ că trebuie a rezima tótă tabĕra de zidurile Sibiiuluĭ şi s'o întăréscă prin metereze făcute cu care legate împreună; că astfel, unind tabĕra cu oraşul, vorŭ puté să aĭbă îndestulare despre hrană şi să respingă pe duşman prin lovituri de tun, de cum-va s'ar ispiti el să 'ĭ lovéscă; că trebuie a potoli focul duşmanilor prelnngind războĭul prin amânărĭ, făgăduielĭ, înşelăciunĭ şi solĭĭ; că astfel puterile duşmanuluĭ se

---

«nu lăsa în spate-ĭ nimic din care să se pótă organisa batalióne; «aceĭa ce la vedere mărea óstea Voevoduluĭ. era un număr fórte «mare de care, pe care în potrivă uneĭ strașnice poruncĭ a Dom-«nuluĭ, fie-care tîra cu sine, precum făcuse Voevodul şi toţĭ bo-«ĭerĭĭ, purtând nevestele, copiiĭ, tótă starea şi avuţia, ca cum ar «fi avut de gând de a schimba pentru tot-d'a-una pământul de «locuinţă, pricina era căcĭ se temeaŭ ca, în lipsa Domnuluĭ şi «a armieĭ din ţeră, Turciĭ séŭ Tătariĭ să nu cum-va să năvă-«léscă spre a o prăda.»

Despre armia luĭ Andreĭ, analiştiĭ unguri o scadŭ peste măsură, făcênd-o de 9 miĭ; alţiĭ încă în număr de 5 miĭ. Dar maĭ mulţĭ istoricĭ şi analiştĭ străinĭ, precum De Thou (XIII p. 352), Guérin (p. 497), Ortelius p. 453), Bisselius şi alţiĭ, o facŭ de 25 miĭ. Isvanfi asemené zice că numĕrul oştilor era maĭ de o potrivă de ambe părţile. Din acestea se lămuresce că, deşi póte a fost óstea românéscă maĭ mare decât cea unguréscă, deosebirea însă era neînsemnată.

vorŭ înmuia şi se vorŭ slăbi prin aşteptare şi prin isbirĭ parţiale, maĭ ales cu un om ca Mihaĭu, ĭute, îndrăzneţ şi nerăbdător; astfel încheiaŭ eĭ. Fabiu biruì pe Anibale şi craĭul Matheĭ triumfă lângă Vratislaŭ de silinţele a duoĭ puternicĭ craĭ, al Polonieĭ şi al Boemieĭ. Emeric Szicszai, unul din credincĭoşiĭ prinţuluĭ Andreĭ, îl rugă în deosebĭ d'a 'şĭ căuta un asil înainté lupteĭ spre a se feri de primejdiile războĭuluĭ, aducêndu-ĭ aminte despre nenorocirile de la Varna şi Mohacĭ. La acestea Andreĭ rĕspunse: «D'aşĭ fi în locul tĕŭ, şi eŭ aş «face-o, dar sciindu-mĕ cap al acesteĭ armiĭ, nu «voiŭ să fiŭ fugar şi să desertez de la aĭ meĭ.»

Dar alţiĭ, pe care bănuitoriĭ chronicarĭ îĭ numĕră printre duşmaniĭ luĭ Andreĭ, îl povăţuiaŭ a nu se trage înapoĭ şi a nu lăsa să trécă ocasia d'a stăvili năvălirea duşmanuluĭ şi a opri rĕul d'a se întinde maĭ mult; cu atît maĭ mult vorŭ întârdia, cu atît armia luĭ Mihaĭu va cresce prin venirea Sĕcuilor, ce'ĭ maĭ aştéptă să vină şi a altor partisanĭ aĭ luĭ; că duşmanul va fi mult maĭ de îngrozit atuncĭ când îşĭ va uni tóte puterile. Pentru aceĭa nu este vreme de perdut; trebuie a lua armele pentru patrie şi pentru libertatea copiilor sĕĭ şi a cerca norocul războĭuluĭ. Acest sfat era şi cel maĭ bun, căcĭ în adevĕr, orĭ-ce prelungire a războĭuluĭ ar fi fost în paguba luĭ Andreĭ şi în fo-

losul luĭ Mihaĭu, de vreme ce popórele Ardéluluĭ ţineaŭ cu acesta din urmă. La un asemené sfat se unì şi Andreĭ şi se hotărî a'şĭ cerca norocul. Maĭ 'nainte însă eĭ voi să sleĭască tóte mijlócele de împăcĭuire. «O! nepricepută minte omenéscă! —ţice unul din chronicariĭ noştri; — «câtă vreme fu «de a tocmi ţéra şi a face pace şi nu vru, ci vru «să tocméscă când nu fu de nicĭ un folos.»

XIX.

Mihaĭu-Vodă, precum am vĕţut în urmă şi din pricinele arătate, ne voind a da bătaĭe în acea ţi de mercurĭ $^{17}/_{27}$ Octomvrie, spre a îndatora pe duşman a nu'l isbi, se socoti a'l ocupa în acea ţi cu negociaţiĭ. Trămise dar solĭ la Andreĭ, cerêndu-ĭ ca să'ĭ deschiţă calea pentru el şi armia sa, spre a merge să se unéscă cu Nemţiĭ împotriva Turcilor, căcĭ de nu, apoĭ şĭ-o va deschide el cu sabia; căcĭ el n'a intrat cu gânduri vrăjmăşescĭ în Ardél; că de s'a făcut vr'o pustiire prin sate şi prin oraşe, a fost fără porunca luĭ. Andreĭ, doritor de pace, ascultând soliĭ, ĭĭ trămise înapoĭ luĭ Mihaĭu, împreună cu duoĭ aĭ sĕĭ, purtând acest răspuns: «că Mihaĭu-Vodă trebuĭe să se tragă în «Ţéra-Românéscă tot pe drumul pe unde a venit «şi să despăgubéscă tóte relele ce aŭ făcut ostaşiĭ

«sĕĭ şi apoĭ să facă o nouă legătură de pace şi «alianţă temeĭnică împreună.» Mihaĭu, ascultând propunerile deputaţilor, se arătă a le priimi în de bine şi, spre a însufla maĭ multe sperărĭ de pace luĭ Andreĭ, el încheiè cu aceĭaşĭ deputaţĭ o încetare de arme pentru acea ḑi, pentru care ceru zălóge, făgăduind a trămite şi din parte-ĭ. Andreĭ se grăbì a trămite pe Moise Sĕcuiul şi pe Melchior Bogathi, cel d'întîĭ căpitan vestit, cu cinste cunoscut de Mihaĭu pentru campaniile sale în Ardél, cel-l-alt june ales prin nascerea şi calităţile sale. Mihaĭu îĭ trămise duoĭ boĭerĭ strălucitĭ, postelniciĭ Preda şi Gheorghe, cu care Andreĭ vorbì şi se plînse cu vioicĭune de purtarea luĭ Mihaĭu către dînsul.

Într'acéstă vreme sosì în taběra luĭ Andreĭ, Malaspina, legatul Papiĭ, pe care îndată prinţul îl pornì lângă Mihaĭu-Vodă ca să se siléscă în tot chipul spre a'l aduce să facă pace. Nunciul, înfăţişându-se dinainté luĭ Mihaĭu, nu se temu d'a necinsti caracterul sĕŭ de episcop şi de sol, pogorându-se pênĕ a minţi într'un chip neruşinat. Prefăcêndu-se că vine de la curtea împĕratuluĭ şi slujindu-se cu numele M. S. Imperiale, de la care spunea că are carte la mână, el porunci luĭ Mihaĭu să iasă îndată din Ardél, fără a face nicĭ o vrăjmăşie. Cerênd Mihaĭu să i se arate porunca împĕ-

ratuluĭ, nunciul rĕspunse că ea se afla în mânile prinţuluĭ Andreĭ, căruia a lăsat'o, dar că peste puţin póte să ì-o aducă. Malaspina fu nenorocit în înşelăcĭunea sa, căcĭ Mihaĭu îl dete de minciună scoţênd carte a împĕratuluĭ cu totul dimpotrivă, prin care i se poruncea să isbéscă pe cardinal fără întârdicre şi declară că la acéstă poruncă voia să asculte. Nunciul îl conjură atuncĭ în numele luĭ Dumneḑeŭ ca să nu facă nicĭ o mişcare în ḑiua aceĭa, pênĕ ce va vorbi cardinaluluĭ ca să'l aducă în alte simţiminte. Mihaĭu nu maĭ rĕspunse nimic nunciuluĭ şi acesta se întórse chĭar în acea ḑi la Andreĭ. Din partea lor, Moise Sĕcuĭul şi Melchior Bogathi se siliră prin multe cuvinte a aduce pe Mihaĭu la simţiminte pacĭnice şi bine-voitóre către Andreĭ, ḑicênd cu înşelăciune, că un tractat de pace s'a şi încheiat între acesta şi împĕratul; că, privind nestatornicia lucrurilor omenescĭ, să se mulţuméscă pe posiţia sa de acum şi să n'o jertféscă ambiţieĭ sale şi unuĭ viitor nesigur.

La acestea, ĭată care fu rĕspunsul luĭ Mihaĭu: «Am jurat luĭ Christos pe Turcĭ să nu slujesc şi «voĭ pe dînşiĭ îĭ iubiţĭ, cum óre să mĕ încreḑ «voĕ? D'aceĭa hotărît-am a vĕ cuprinde ţéra şi a «muri ca un creştin séŭ peste voĭ a domni». El adăugì că alianţa ce spunŭ eĭ c'aŭ încheiat cu împĕratul este o pricinuire deşértă spre a ocoli greu-

tăţile de faţă şi maĭ mult spre a rupe pacea decât a maĭ face tractat de pace. «Incât pentru nesta-«tornicia noroculuĭ, sciŭ, ḑise el, că sunt om, dar «sciŭ şi aceĭa că Dumneḑeŭ ajută răsbóĭele drepte, «şi eŭ am luat armele pentru lege; el va întări pe «ceĭ ce se luptă pentru dînsul şi va prigoni pe ceĭ «ce 'l vîndŭ!«

Joĭ 18/28 Octomvrie, ḑi consfinţită de pe calen darul noŭ, apostolilor Simon şi Iuda, dinḑĭ de diminéţă Mihaĭu-Vodă trămise înapoĭ luĭ Andreĭ pe Moise Sĕcuĭul şi pe Melchior Bogathi, cu următorul ultimatum: «Andreĭ Bathori, ca un par-«tisan al Turcilor şi vînḑĕtor al pricineĭ creştină-«tăţiĭ să se lepede de stăpînirea Transilvanieĭ, să «îmbrace haĭna popéscă, să se ducă în Polonia şi «să lase principatul în sama luĭ Sigismund Bathori, «séŭ de altmintrelea va hotărî puterea armelor; «ĭar atunciĭ el, Domn al Ţĕriĭ-Românescĭ se légă «că'l va face a dobîndi milostivirea împĕratuluĭ.» Cardinalul înţelese atunciĭ că trebuia a se găti de războiŭ şi trămise înapoĭ zălógele luĭ Mihaĭu. El se gândi însă să maĭ trămită odată pe Malaspina lângă Mihaĭu, spre a maĭ face o cercare de pace. Urcându-se într'o trăsură, însoţit de o mică escortă, Malaspina intră în taběra voevoduluĭ, dar acesta nu vru să'l priiméscă şi, fiind-că Malaspina se apucă în taběră a vorbi oficerilor şi ostaşilor, îndemnân-

nându ĭ să lase armele ca să nu verse sânge creştin, «Mihaĭu, vĕdêndu-l călcând ast-fel de a doua óră «datoriile sale de sol şi pricepênd că nu'ĭ adusese «nicĭ acum porunca împĕratuluĭ făgăduită, îl chiemă «dinainte-ĭ, îl mustră puţin pentru înşelăcĭunea luĭ «şi, fără a vătăma întru nimic respectul cuvenit «persónelor sale, îl trămise pênĕ la a doua poruncă «la arest în códa taberiĭ, puindu-l sub paza fi- «uluĭ sĕŭ Pĕtraşcu, ca să nu i se întîmple nicĭ «un rĕŭ.»

Fără cuvînt aŭ bănuit uniĭ Ungurĭ că şi Malaspina, voind să câştige favórea împĕratuluĭ şi să dobîndéscă prin mijlocirea luĭ demnitatea de cardinal, lucra în secret în favórea luĭ Mihaĭu, şi că de bună voĭe el rĕmase în tabĕra luĭ. Polonezii maĭ ales, urând pe Malaspina, umplură Europa de învinovăţirile lor, ţicênd că el a fost un spion al împĕratuluĭ şi că a înşelat şi a perdut pe cardinalul.

Acéstă bănuĭală a venit din aceĭa că, în urma bătăliei, Malaspina se arătă plin de zel pentru Mihaĭu şi pentru împĕratul. Dar este de creḑut că el se arătă astfel, căcĭ se compromisese fórte mult în ochiĭ lor, prin focul cu care apărase pe Andreĭ înaintea bătăliei. Aceĭa ce silise pe Malaspina a sta în favórea cardinaluluĭ era că acesta cât-va maĭ nainte făgăduise în secret Papeĭ a 'ĭ

închina Ardélul, sperând ca astfel îl va avé la nevoïe sprijin împotriva împĕratuluï şi va puté păstra acéstă ţéră ca un feud atîrnător de sîntul Scaun.

În vreme ce Andreï şi Ungurii sta în cumpĕnă între temere şi nădejde şi aşteptaŭ întórcerea luï Malaspina, ca să vaḑă de le aduce pace séŭ războiŭ, Mihaïu îşï iea tóte mĕsurile pentre bătaïe. Eï îşï întocmesce armia, îşï aşéḑă tunurile, pune tot lucrul la locul sĕŭ, şi, înaintând spre Sibiïu, trămite un craïnic cardinaluluï ca să 'ï spună că el voïesce să cruţe sângele creştinilor, că el nu vine ca să 'l verse, dar că, în numele împĕratuluï să 'ï asigureze învoirile ce i se dedese şi i se jurase de Sigismund, cum şi să'l facă a intra în stăpînirea acesteï ţĕrï; că cardinalul ţinea un principat ce nu era al luï; în sfîrşit îï declară că, de nu va lăsa maï curênd armele spre a se supune la M. S., el îl va goni de pre urmă cu foc şi cu sânge pênĕ îl va scóte afară din acéstă ţéră.

XX.

La acéstă vestire trufaşă, prinţul Andreï, perḑênd sperarea de împăcïuire cu care în zadar se măgulise, mâniat peste mĕsură, trămise înapoï pe craïnic, încălecă calul şi porunci luï Gaspar Cerniş,

generalul-şef, d'a forma rîndurile şi d'a întocmi armia de bătaĭe. Locul unde armia fu întocmită era o cămpie, nu pré bine alésă, aşedată între oraşul Sibiĭuluĭ şi tîrgul Şelimberg; acéstă cămpie este din natură aşa de nepotrivită încât pămîntul se pléca din partea Şelimberguluĭ şi dimpotrivă se ridică din partea oraşuluĭ Sibiĭuluĭ; întinderea eĭ este d'aprópe patru miĭ paşĭ. Mihaĭu era spre rĕsărit, urmând rîul Sibiĭuluĭ. Andreĭ era de cea-l-altă parte a rîuluĭ, spre apus. Armia luĭ Andreĭ fu întocmită astfel că ea ocupa partea cea maĭ de jos a cămpieĭ, închisă de ambele părţĭ între oraş şi rîul Sibiĭŭ. Mihaĭu din contra rĕspândise ostaşiĭ sĕĭ parte pe şes şi cea maĭ mare parte pe înălţimile care din sus de Sibiĭŭ şi de Şelimberg se ţinŭ de munţĭ, astfel încât, de pe împrejurărĭ, voevodul putea alege séŭ de pe natură séŭ de pe voinţă, un loc maĭ priincios, în vreme ce prinţul Andreĭ n'ar fi putut lua decât unul maĭ rĕŭ.

Întocmirea armieĭ luĭ Andreĭ era acésta: la centru o miie călăreţĭ, al căror cap era vitézul Moise Sĕcuĭul, avênd de locotenenţĭ pe Francisc Sevri şi pe ceĭ duoĭ Toma, unul Czomortany, celĭ alt Becz, ambiĭ Sĕcuĭ şi vestiţĭ în războiŭ; pe lângă dînşiĭ eraŭ treĭ sute Polonesĭ armaţĭ cu arcurĭ, puscĭ şi săbiĭ, comandaţĭ de un nobil şi voĭnic Polon. La drépta eraŭ aşedaţĭ pedestraşiĭ, luaţĭ

din garnizone şi o miie Saşi; acéstă aripă o comanda Ştefan Lazar, războinic harnic, care se ilustra-e în războĭele cu Muscalii în vremile luĭ Ştefan craĭul Polonieĭ; acestuia se dete ca ajutor George Aradi, ungur, căpitan al pedestraşilor Braşovuluĭ, carele se afla pe lângă Andreĭ încă din naintea năvăliriĭ luĭ Mihaĭu. La stânga veneaŭ întîĭ 600 pedestraşi pretorienĭ, ţişi *albaştriĭ*, de pre uniforma lor; capul acesteĭ cete alese era Mateiŭ Pereşeth, voĭnic îndĕrĕtnic, avênd de locotenent pe Francisc Turi. După dînşiĭ venea o armie ajutătóre, povăţuită de Petre Huszar şi Ştefan Tahi, ambiĭ ungurĭ din Ungaria care fuseseră pentru vestea vitejieĭ lor chĭemaţi de prinţul Sigismund în Ardél. Huszar priimise de la Andreĭ comanda întregeĭ aripe stânge. Alăturĭ cu óstea luĭ Huszar, tot la stânga, veneaŭ ceĭ maĭ de căpetenie magnaţi şi nobilĭ, Melchior Bogathi, Niculae Zalasdi şi maĭ mulţi alţiĭ, ĭar la stânga lor era Andreĭ Barcsai, banul Lugoşuluĭ, cu o călărime voĭnică, Gaspar Sibrik, căpitan al călărimeĭ pretoriene şi junii nobilĭ ce slujeaŭ la palat, al căror regiment se urca la 400 ómenĭ, adăogit încă cu maĭ atâţi pedestraşi aleşi, veniţi, cum se ţicea, de la porţile Comitatelor. În a duoa linie venea falangea séŭ corpul armieĭ de reservă, formată de ómeniĭ Comitatelor şi de nobilime. Capiĭ eraŭ Ion Iffiu, numit *junele*, de pre

vêrsta luĭ, carele era frate vitreg cu prinţul Andreĭ, Stefan Toldi, George Ravazdi, Stefan Bodoni dintre senatori, Baltazar Corniş, asemené senator şi fiŭ al luĭ Gaspar Corniş, precum şi mulţĭ alţiĭ. Capul tutulor era Gaspar Corniş, dar fiindcă în calitate de general-şef, el comanda tótă armia, Pancratie Sennyei luă în locu-ĭ comanda acesteĭ trupe. La spatele eĭ veneaŭ 600 călăreţĭ aĭ căror capĭ eraŭ Benedict Mendzenti, Mihaĭu Szeinere, Wolfgang Petki şi Stefan Beseni.

Astfel întocmindu-se armia, Andreĭ se apropiè de capĭ şi le ţinu un cuvînt lung plin de patimă, fără demnitate şi cuviinţă, în care se vědesce semeţia şi obrăznicia ce maĭ tot-d'auna a întrebuinţat Ungurul către Român. El nu se mulţumì numaĭ a imputa luĭ Mihaĭu mustrările obicĭnuite atuncĭ de Ungurĭ, că s'a arătat ingrat către dinşiĭ, care l-aŭ ajutat d a se face Domn şi l'aŭ mântuit de Sinan; dar încă aruncă înjurăturĭ gróse şi nevrednice asupra luĭ şi a naţieĭ române: «Mihaĭu, ḑicea Andreĭ, «e un şérpe pe care l'a hrănit în sînul sĕŭ, şi al «căruĭ venin umblă să'l otrăvéscă. Fraţiĭ luĭ pascŭ «şi astă-ḑĭ porciĭ şi caprele în pădurile Ţĕriĭ-Ro«mânescĭ. El sémănă maĭ mult unuĭ dobitoc fioros «decât unuĭ om. El s'a unit cu tîlhariĭ şi cu ţĕra«niĭ, semeniĭ luĭ din tóte ţinuturile, spre peirea «nóstră. Nu vĕ temeţĭ, adăogi el, de acéstă naţie

«próstă şi defăimată, de vécurĭ dajnică Ungarieĭ «naţie de robĭ, pe care se cuvine a 'ĭ bate maĭ «bine cu nuĭele şi beţe decât cu ferul.» Apoĭ spre a aprinde şi maĭ mult mânia ostaşilor sĕĭ în contra luĭ Mihaĭu şi să le dovedéscă reaoa luĭ credinţă, el puse de citì tractatul de alianţă ce acesta încheiase cu Ravazdi şi Vitézul şi 'l întărise prin jurămîntul luĭ şi al boĭerilor. Andreĭ uĭta numaĭ a spune că el a fost cel d'întîĭ care călcase şi ruptsese acest tractat prin comploturile sale împotriva luĭ Mihaĭu şi prin pacea ce încheiase cu Turciĭ. Dupĕ aceĭa cardinalul se aşeḑă la drépta falangeĭ sale, într'un loc înălţat, spre a priveghea tóte întîmplările războĭuluĭ şi, pentru ca locul sĕŭ să pótă fi vĕḑut de către aĭ sĕĭ, el puse înainte-ĭ un stég mic pe care era ţesut cu aur litera A. El purta platoşa ostăşéscă şi încăleca un cal negru şi generos, ce 'l avea în dar de la Sigismud Bathori; lângă dînsul sta Stefan Csaki din Mediaş, George Palaticĭ şi vr'o câţĭ-va alţĭ nobilĭ dintre Sĕcuĭ.

XXI.

Mihaĭu cătă la întocmirea ósteĭ luĭ Andreĭ şi depre dînsa îşĭ întocmì pe a sa. El vĕḑu că Andreĭ întărise maĭ bine cu oştĭ aripa stângă, apoĭ centrul; ĭar aripa drépta era cea maĭ slabă; decĭ el hotărî a'şĭ concentra silinţele şi isbirea asupra

acestiĭ din urmă aripe a duşmanuluĭ şi a centruluĭ, refusând a înhăţa bătaia între drépta luĭ şi stânga duşmanuluĭ. Pentru aceĭa el întărì bine stânga sa faţă cu drépta luĭ Andreĭ, puind acolo pe Baba-Novac, vestit general pe acele vremurĭ, cu catanele şi haĭduciĭ sĕĭ; la drépta, era călărimea sêrbéscă, o cétă de Kazacĭ şi alta de Moldoveni. La centru eraŭ Ungurii, avênd cap maĭ mare pe George Mako; iar capiĭ cohortelor eraŭ Francisc Lugaşi, Dimitrie numit cel Mare, George Horvath, Mihaĭu Gyulai, Lupul Noak şi alţiĭ care comandaŭ batalióne séŭ companiĭ. În dosul lor eraŭ Poloneziĭ cu o sémă numerósă de Kazacĭ şi călărimea românéscă. În sfîrşit venea Mihaĭŭ cu falanga sa, o trupă de o miie Sĕcuĭ, împreună şi boĭeriĭ cu miliţiile lor. Treĭ crucĭ marĭ întregĭ de aur eraŭ dinainté luĭ Mihaĭu şi îndată dupĕ crucĭ venia eroica luĭ soţie, dómna Stanca. Pênĕ a nu se înhăţa oştile la luptă, Mihaĭu protestă printr'un craĭnic ce trămisese în taběra luĭ Andreĭ, pentru sângele ce are să se verse, că, împotriva voinţeĭ sale, cardinalul îl silesce a se bate. Apoĭ el declară că dă iertare tutulor celor ce vorŭ voì a recunósce pe împăratul de stĕpân. El propuse încă de a se cruţa viaţa celor ce vorŭ voì să fugă dintr'o taběră într'alta, séŭ căcĭ spera că un mare numĕr din soldaţiĭ luĭ Andreĭ vorŭ trece la dinsul, precum se

şi întîmplă, séŭ că voia a da Ardelenilor un semn de buna luĭ voinţă către dînşiĭ.

Mihaĭu, trecênd în fruntea oştilor, le vorbì puţin cu cuvinte scurte şi energice, ast-fel cum trebuia unor ostaşĭ doritorĭ de a se bate. Purtându-şĭ în drépta şi stânga trupul, ochiĭ şi braţele sale, Domnul maĭ mult prin gesturĭ expresive decât prin cuvinte îndemna pe aĭ sĕĭ, ţicêndu-le: «Aicé (şi «arăta taběra sa), aicé este dreptatea, aicé pri-«cina cea bună, tocmelele, legăturile şi jurămintele «de pace, împĕratul şi Dumneţeŭ. Grăbiţĭ dar, căcĭ «cu biruinţa vĕ aştéptă o glorie mare şi o bogată «pradă. Iar duşmanul (întorcêndu-şĭ mâna către «dînsul) ce are óre pe sémă-ĭ, fără numaĭ credinţa «călcată în picióre şi jurămîntul batjocorit, lipsa «de orĭ-ce bărbăţie, vicleniile, cursele, sfaturile oţe-«ritóre cu Turcĭĭ şi nelegiuirea unor legăturĭ vi «novate? Subt un cap chĭemat la cele sfinte, soldatul «e pângărit; subt o purpură sfîntă e un pept ne-«vrednic şi rĕsvrătit către cer. De la unĭĭ ca aceş «tia ce maĭ e de aşteptat? fără numaĭ aceĭa ce eĭ «ne arată: inimĭ înduoite, tremurul trupuluĭ lor, bles-«teme femeiescĭ şi prin urmare fuga maĭ nainte de «a se bate.»

Ast-fel scurt cuvîntă Mihaĭu şi grăind, chipu-ĭ fulgeréză, ochi-ĭ scânteiază şi focul inimeĭ sale aprinde în inimele ostaşilor sĕĭ un eroic entu-

siasm. Eĭ sunt siguri acum că voru birui. Domnu porunci îndată a se invoca în tótă taběra de treĭ orĭ sfîntul nume al luĭ Iisus. O strigare mare se înălță de o dată la ceruri; semnul de bătaĭe se dete și trîmbițele începură a suna din ambele tabere.

XXII.

Era ḑece césurĭ de diminéță ($^{18}/_{28}$ Octomvrie) când începu bătălia printr'o furiósă năvălire deambele părți. Sunetele trîmbițelor, urletele tunurilor, înfiorătórea șuerare a ghiulelelor ce se încrucișaŭ în aer, clăncăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafuluĭ, care în mijlocul sgomotuluĭ întuneca cerul, tóte acestea rĕspândeaŭ în tóte părțile spaĭma morțiĭ și curmaŭ vieți fără numĕr. Tunurile luĭ Mihaĭu-Vodă eraŭ așeḑate pe un loc maĭ bun decât ale Ungurilor și arŭ fi făcut mult rĕŭ acestora de ar fi avut tunarĭ maĭ meșterĭ, căcĭ ghiulele, aruncate pré sus, treceaŭ preste capatele Ungurilor, lovind numaĭ vîrfurile lăncilor și le făcea maĭ multă spaĭmă decât vătămare.

D'abié se începuse bătaĭa, când un nobil român din óstea luĭ Andreĭ, anume Daniil Zalasdi, își lăsă postul ce i se încredințase și, dând pintenĭ caluluĭ, trecu în taběra nóstră. Talentele sale și

favórea prinţilor Bathorescĭ ridicase pe Zalasdi dintr'o tréptă de jos la aceĭa de nobil. El făcuse Bathorescilor multe slujbe, care strălucise numele luĭ. Cinstea şi slujbele făcute şi priimite l'ar fi îndatorat a rĕmâné credincios luĭ Andreĭ, dar glasul sângeluĭ îl împinse, cu marea mirare şi întristare a Ungurilor, în taběra luĭ Mihaĭu. Spunŭ că el făcu cunoscut luĭ Mihaĭu posiţia armieĭ vrăjmaşe. Curênd dupĕ aceĭa, vom vedé cum Unguriĭ rĕsplătiră luĭ Zalasdi cu mórte cumplită pentru acéstă faptă.

Cea d'întiĭ isbire o făcu Baba-Novac cu recea-ĭ vitejie, în capul călăreţilor sĕĭ, asupra luĭ Stefan Lazar, pe care 'l avea în faţă; dar cu tóte silinţele ce puse, el fu respins înapoĭ de voĭniciĭ pedestraşĭ aĭ acestuĭa. Îndată Mihaĭu iĭ trămise în ajutor o trupă voĭnică de călăreţĭ armaţĭ cu lance. Eraŭ călăreţiĭ Ungurĭ şi Sĕcuĭ comandaţĭ de George Mako. Aceştia, ajungênd în mijlocul ostaşilor luĭ Baba-Novak, uĭmiţĭ de neisbinda lor, iĭ îmbărbătézĕ din noŭ, şi împreună împingênd înainte caiĭ lor, cadŭ peste oştile luĭ Lazar şi ale luĭ Andreĭ; apoĭ despărţindu-se în douĕ trupurĭ, unul se lasă asupra pedestraşilor, care siliseră pe Baba-Novac a da înapoĭ, iĭ măcelăresce gróznic, călcând pe uniĭ în picĭórele cailor lor, lovind pe alţiĭ cu lăncile. Acolo peri Stefan Lazar, ce comanda acéstă aripă. El se

jertfi de bună voĭe morţiĭ, asvîrlindu-se în mijlocul măceluluĭ soldaţilor sĕĭ şi strigând: «Voiŭ să mor «ca să nu maĭ slujesc un popă nemulţumitor care «mĭ-a răpit cinstea şi vredniciile mele.» Cel-l-alt trup căḑu peste óstea luĭ Moise ce-ĭ era în faţă. Aci se făcu o mare ucidere, căcĭ fiind punctul principal al bătăiĭ, şi o parte şi alta se purta cu bărbăţie şi se vătămară greŭ. «Ungurul», — ḑice Bethlen — «era în luptă cu Ungurul; unul se bătea «spre a apăra Patria, cel-l-alt spre a o robi.» În sfîrşit, dupĕ ce se luptară cât-va cu puterĭ de o potrivă, trămiţênd Mihaĭu încă un ajutor la aĭ sĕĭ, Moise Sĕcuiul fu împins înapoĭ de Mako şi perdu multă lume în retragerea sa. Un stég învestit cu semnele Bathorescilor fu răpit de la óstea sa; stegariĭ Toma numit Grecul, Stefan Szeplaki şi Tudor Colbaz fură omorîţĭ.

Petre Huszar din aripa stângă, vĕḑênd óstea luĭ Moise că a dat înapoĭ şi că bătălia este maĭ perdută, grăbi a alerga într'ajutorul luĭ Moise cu voĭnica trupă de lăncerĭ ce comanda şi, dând asupra Ungurilor şi Sêrbilor luĭ Mihaĭu, ostenîţĭ de o lungă luptă, ĭĭ respînse înapoĭ. Vĕḑênd acésta, Mihaĭu cu rĕmăşiţe călărimeĭ sale ungurescĭ şi românescĭ, cu cea maĭ mare parte din reserva sa, alérgă însuşĭ asupra luĭ Petre Huszar, dă ajutor Ungurilor şi Sêrbilor sĕĭ şi, dupĕ multă vĕrsare de sânge,

respinge înapoĭ tóte trupele luĭ Huszar, încremenite de atîta voĭnicie. Mihaĭu însuşĭ alerga ca un leŭ prin mijlocul vrăşmaşilor, ţiind în mână sabia sa gróznică şi amenințătóre, cu care dobora în drépta şi în stânga pe câţĭ întîmpina. El nu se mulţumì însă a inima pe aĭ sĕĭ prin exemplul ce le da, ci încă prin cuvinte îĭ îndemna, îĭ împingea, îĭ îmbărbăta spre a se folosi de acest minut prieincios ca să spargă de tot armia duşmană.

XXIII.

Ungurìĭ acum perduseră bătaia; armia lor în răsipă fugea în tóte părţile; reserva numaĭ singură maĭ ţinea. Acéstă trupă numerósă şi curagiósă, care încă nu dedese în bătaĭe, stătu în ajutor la cele-l-alte oştĭ, le oprì din fuga lor şi le sili a se întórce spre armia improtivnică. Andreĭ Barcsai, Moise Sĕcuĭul, Stefan Tahi, Petre Huszar şi ceĭ-l-alţĭ capĭ, temêndu-se ca isbânda luĭ Mihaĭu să nu se prelungéscă şi, spre a pune stavilă furióselor sale isbiri, se îndémnă şi se îmbărbătézĕ unìĭ pe alţiĭ, îşĭ punŭ în orînduĭală batalióne ale căror rîndurĭ eraŭ stricate şi, cu energia disperărìĭ, cu o numerósă călărime de lăncerĭ şi cu tótă pedestrimea guardieĭ, furios se aruncă asupra luĭ Mihaĭu, mêndru şi sigur acum de isbînda sa. Lupta

reîncepe atuncĭ cu mare învierşunare din amêndouĕ părţile şi ajunge îngrozitóre, desperată. Românĭ şi Ungurĭ se sfîşie unĭ pe alţĭ ca nisce tigri flămânzĭ, sciind bine că preţul biruinţeĭ e frumósa şi mănósa ţéră a Ardéluluĭ. Unĭ se luptă ca s'o ţină; ceĭ-l-alţĭ ca să iea înapoĭ moştenirea părintéscă. Biruinţa multă vreme stătu nehotărîtă, pênĕ când silinţele desperate ale Ungurilor şi împrospĕtarea oştilor lor, sparseră óstea ostenită a luĭ Mihaĭu şi o silirĕ a da dos. Cea maĭ spăimêntătóre neorîndŭrală intră atuncĭ în rîndurile acelor ostaşĭ, care cât-va timp înainte eraŭ biruitorĭ. Fuga lor fu atât de repede, încât cu mare greŭ Mihaĭu isbuti a 'ĭ opri în loc. Călare pe un cal spumegător, plin de foc, acoperit de sudóre şi de praf, el alerga într'o parte şi într'alta, întrebuinţând când îndemnările, când ameninţările, când însăşĭ loviturile, spre a întórce pe ostaşiĭ sĕĭ la bătaĭe. El isbuti maĭ întîĭ prin autoritatea persónelĭ sale a opri stégu ile; apoĭ pe lângă dînsele, se nevoi a opri pe fugarĭ strigêndu-le: «Ce va să ḑică acéstă mişelie? Ce «va să ḑică acéstă spăimêntare neobicĭnuită, care «vĕ face să lăsaţĭ a vĕ scăpa din mânĭ o biruinţă «câştigată? Voĭ vĕ trageţĭ dintr'o luptă cu noroc «începută; voĭ daţĭ pas unuĭ duşman îngrozit şi «în răsipă a 'şĭ aduna puterile. Unde sunteţĭ voĭ, «vitejiĭ meĭ soldaţĭ, care odinióră aţĭ pustiit Bul-

«garia, care aţĭ sdrobit armiile luĭ Caraĭman şiale «luĭ Ahmet, care aţĭ îmbogăţit Ţéra Românéscă «cu jafurile Barbarilor? Pentru ce puterile vóstre «sunt acum topite, mânile vóstre slăbite şi inimile «vóstre fără bărbăţie? Şi — aceĭa ce este ruşinos «de spus, nevrednic de făcut, — pentru ce mânele «vóstre armate chiamă în ajutorul lor picĭórele «vóstre nearmate? Astfel óre o să biruiţĭ şi o să «luaţĭ Ardélul? Astfel o să umpleţĭ casele vóstre «de dobîndă? Pentru ce dar nu vĕ opriţi? Nu «vreţĭ óre maĭ bine a dobîndi astă-ţĭ gloria decât «o vecĭnică necinste?» Prin asemené cuvinte 'ĭ apostrofa Mihaĭu; dar spaima era maĭ puternică decât ruşinea. Ea biruia nu numaĭ cuvintele, ci încă rănile şi loviturile. În dosul taberiĭ Românilor era un dél năltişor, înconjurat cu şanţurĭ lîngă satul Heltau. D'abié în acel loc, numit tufişul Cisnădieĭ, Mihaĭu isbuti a opri fuga ostaşilor, a 'ĭ întocmi în orînduĭală şi a 'ĭ întórce cu faţa către duşman.

XXIV.

Ungurii făcuseră un pas mare spre biruinţă şi arŭ fi putut isbuti a sparge cu totul şi a rĕzlăţi óstea nóstră spăimêntată şi pusă pe gónă şi a împedeca pe Mihaĭu-Vodă a o întocmi din noŭ, daca

aceĭ ce comandaŭ reserva arŭ fi dus'o în ajutorul luĭ Barcsai şi a luĭ Moise, care isbutiseră a înfrânge armia română; dar Corniş şi Pancratie Sennyei ţinură în nemişcare reserva ce era sub comanda lor. În vremea aceĭa, Mihaĭu îşĭ clăti oştile din noŭ asupra vrăşmaşuluĭ. El porni înainte două cete de Polonezĭ ce nu dedeseră încă în acea ḑi, care năvăliră cu furie asupra oştilor luĭ Barcsai şi Moise, ucigênd şi rĕsturnând totul dinainté lor. Moise şi Barcsaĭ sprijiniră cât-va acéstă furtunósă isbire; dar, vĕḑênd că nimenĭ nu le vine într'ajutor, că flancul lor descoperit e ameninţat de Mihaĭu, se tragŭ cu grabă spre reservă. Atuncĭ o cétă de Polonĭ ce slujiaŭ în armia luĭ Andreĭ, vĕḑênd fuga Ungurilor şi creḑênd că bătaĭa e perdută de dinşiĭ, trecŭ lângă compatrioţiĭ lor în armia nóstră. În vreme ce se petreceaŭ acestea, Gaspar Corniş, generalul-şef al duşmanuluĭ, voind să facă o recunóscere spre drépta ca să vaḑă ce e de făcut în starea de atuncĭ a lupteĭ, fu fără veste ocolit de scadrónele moldovene ce slujeaŭ în armia nóstră; îl prinseră şi 'l aduseră dinaintea luĭ Mihaĭu, care, cunoscêndu-l de mult din soliile luĭ şi respectând virtutea şi vrednicia ce împodobeaŭ pe acest lăudat războĭnic, îl tratâ bine şi 'l puse în loc sigur ca să nu i se întîmple nimic. «Aŭ fost uniĭ, — ḑice Bethlen, — «vrăşmaşĭ aĭ cinsteĭ şi aĭ reputaţiuneĭ luĭ,

«care aŭ ḑis că Corniş de bună voie şi într'adins «s'a lăsat a fi prins şi dus la Mihaĭu, fiind din «partida împĕratuluĭ.» Analiştiĭ străinĭ staŭ însă la îndoială despre acésta. Prinsórea fără veste a generaluluĭ-şef, desertarea Polonilor, spargerea oştilor luĭ Moise şi ale luĭ Barcsai, încremeniră de spaimă pe Andreĭ şi pe ostaşiĭ sĕĭ, încât eĭ nu maĭ îndrăzniră a ţine luptă cu Mihaĭŭ, în vreme ce acesta, reîmbărbătând pe aĭ sĕĭ, se aruncă puternic înainte, taie, turbură şi pune în neorînduială tóte cetele ungurescĭ.

Era acum treĭ césurĭ dupĕ amiaḑĭ. Andreĭ, care de la şépte césurĭ diminéţa stătuse în acelaş loc, vĕḑênd acuma, dupĕ o bătălie de cincĭ césurĭ, armia sa în răsipă, fără speranţă de a maĭ îndrepta bătaĭa, gîndi la sine spre a se mântui prin fugă, de pre povaţa unora şi, înainte de scăpătatul sóreluĭ, el îşĭ părăsi postul şi armata, luând fuga, însoţit fiind de o sută de călăreţĭ, între care eraŭ frate-sĕŭ Ion Iffiu, Ion Gerendi, George Falaticĭ, Ion Beldi cu fiiĭ sĕĭ Pavel şi Clement, Toma Czomortany, Nicolae Mico şi mulţĭ alţiĭ. Óstea luĭ Andreĭ, părăsită astfel de prinţul sĕŭ şi lipsită de generalul sĕŭ robit, căută a maĭ ţine pênĕ la sosirea nopţiĭ, ce nu era departe, ca să se pótă trage în siguranţă. Obosirea armieĭ nóstre o ajută întru acésta. Nóptea acum sosise şi bătaia tot maĭ ţinea.

Pancratie Sennyei, Moise Sĕcuiul, Stefan Toldi, Petre Huszar mai sprijiniră încă mai mult isbirĭ ale luĭ Grigorie Mako, când pe la opt césurĭ Mihaĭu, înțelegênd de fuga luĭ Andreĭ și pricepênd că bătălia nu mai este nehotărîtă și că rĕmâne numaĭ a o sfîrși, împinge înainte câte-va cete din óstea sa, ḑicêndu-le: «Feţiĭ meĭ, maĭ opintiţĭ încă «o dată; biruința e a vóstră; vitejia vóstră mĭ-o «chezășuiesce.» Năvala acestor cete sparge cu totul rĕmășița oștilor luĭ Andreĭ și le pune pe fugă. «Eĭ se tragŭ în tăcere, — ḑice Bethlen, — cu pașĭ grabnicĭ și fără rânduĭală, părăsind Românilor taběra, «biruința și patria.» Aĭ noștri se aruncară îndată în taběra ungurésca, unde găsiră și prădară mult aur, argint, haĭne, caĭ, corturĭ, multe stéguri și patru-ḑecĭ și cincĭ tunurĭ. Ostașiĭ noștri petrecură nóptea aceĭa prădând taběra ungurésca și sĕrbătorind biruința lor prin mese, cântece și chiote de veselie. Armia luĭ Andreĭ lăsase pe câmpul bătălieĭ 2027 morţĭ și aprópe la 1000 răniţĭ și prinșĭ. Între aceștĭ din urmă, afară de generalul Corniș, căḑuse și George Ravazdi, pe care Sĕcuiĭ, urându-l de mórte pentru tirania cu care pedepsise revolta lor, îl omorîră a doua-ḑi dupĕ bătălie. Asemené păţi de către Românĭ și sĕcuianul Wolfgang Corniș. Toţĭ ceĭ-l-laţĭ prinșĭ, cu mărinimie de Mihaĭu fură liberaţĭ. Perderea nóstră a trebuit încă să

fie însemnată, deşi mai mică decât a Ungurilor[1]). Dintre ai noştri încă rămaseră morţi mai mulţi ostaşi de rînd, în vreme ce din Unguri picară mulţi nobili, între care, afară de cei mai sus însemnaţi, fură Francisc Tholdalesi, Ion Sassaovi, Mihaiu Culpenius ce purta stégul guardiei, Ion Berende, Daniil Rako şi alţii.

«Multe muieri ungurôice,—ḑice Stavrinos,—rămaseră văduve în ḑiua aceia; turburatu-s'a sórele şi «ḑiua s'a întunecat; praful în aer se înălţa şi pă«mîntul tot s'a roşit de sângele vărsat... Să fi vă«ḑut acolo trupuri mórte şi tineri vitejî cum zăceaŭ «în ţărînă, goi fără suflare.» Leşurile ce staŭ mormane în câmpie, fură adunate de locuitorii Sibiiului şi îngropate tóte la o laltă. Astfel aceî ce cu puţin înainte eraŭ duşmanî învierşunaţi, mijlocind natura, se lăsară fără împotrivire a fi impreunaţi într'acelaş mormînt. Fiind-că grópa făcută nu putea cuprinde atâţia morţi, grămădiră trupurile unul peste altul, puind între fie-care din ele o mână de

[1]) Dupĕ istoricul Ortelius, morţii lui Mihaiu nu treceaŭ peste 200 ómenî, aceia ce e anevoie de creḑut într'o luptă aşa de lungă şi învierşunată. Bethlen pretinde că din ambele părţi împreună periră 2000 ostaşi. Istvanfi spune că din óstea cardinaluluî periră numaî 1118 ostaşi. De Thou şi Bisselius numĕră 3000 ómenî perduţi de Andreî. Apoî Montreux exagereză acest numĕr, urcându-l la 12 miî.

érbă, astfel încât se făcu o movilă mare, ce se întindea la un mil de oraș, și «care va fi, — ḑice dureros Bethlen, — «pentru vécurile viitóre un monu«ment vecĭnic de peirea Ardéluluĭ.»

Astfel fu bătălia de la Sibiiŭ, una dintre cele maĭ vestite în analele gloriеĭ române. Ea fu mult maĭ mare prin resultatele eĭ, căcĭ ne făcu îndată stăpânĭ aĭ Ardéluluĭ.

XXV.

A duoa-ḑi, vineră 29 Octomvrie, la rĕsăritul sóreluĭ, Mihaĭu porni în deosebite direcțiĭ, numeróse cete spre a lua în gónă pe duşman. El le porunci ca să fie cu mare îngrijire, ca nu cum-va duşmanul să umble a se aduna unde-va și a întinde vre o cursă. Spre a ispiti bine starea lucrurilor, el trămise spionĭ în tóte părțile, maĭ ales spre Alba-Iulia, poruncindu-le d'a-ĭ raporta îndată. Într'adevĕr eșise vorbă că spre Alba și Cluș, prinţul Andreĭ făcea pregătirĭ de războiŭ și că ridicase un mare numĕr de soldaţĭ. Mihaĭu însă cunoscu îndată că nicăirĭ nu se află oștĭ ca să îndrăznéscă a sta séŭ de faţă, séŭ pe ascuns împotriva luĭ biruitor, și hotărî a'șĭ duce armia drept la Alba-Iulia, spre a stăpîni acéstă capitală a Ardéluluĭ și, împreună cu dînsa, ţéra tótă.

Într'aceĭaş vreme făcu de obşte cunoscut prin proclamaţiĭ şi prin crăĭnicĭ: că în orĭ-ce parte se va arăta Andreĭ Bathori să'l prindă şi să i-l aducă la Alba, viŭ séŭ mort, făgăduind o bună răsplătire pentru asemené slujbă şi declarând că va pedepsi straşnic pe aceĭa ce 'ĭ vorŭ da lăcaş séŭ îl vorŭ scăpa. El porunci încă a se închide tóte trecerile şi porni 1200 ómenĭ din óste de împĕnară tóte drumurile, căutând pe Andreĭ. La Alba-Iulia Stefan Bathori şi Ladislau Gyulasi, pe care Andreĭ îĭ însărcinase cu administraţia ţĕriĭ, cum aflară de bătălia nefericită pentru dînşiĭ de la Sibiŭ, luară ce aveaŭ maĭ scump şi, cu o mică suită, fugiră, Gyulasi la Ceh, iar Stefan Bathori maĭ întiĭ la Cluş, apoĭ la cetatea Husta, pe hotarul Polonieĭ. Acolo aşteptă cât-va, dar perdênd sperarea d'a căpăta ajutóre de la Polonĭ, el se duse la Şimlăŭ, loc de unde se trage casa Bathorescilor.

Cum se vĕdură liberĭ prin fuga luĭ Stefan Bathori, Albenĭĭ se grăbiră a porni dinaintea luĭ Mihaĭu treĭ deputaţĭ, ómenĭ înţelepţĭ şi elocuenţĭ, anume Martin Thuri, Stefan ce 'ĭ ţicea Sartorius şi George Nagilabu. Aceştia găsiră pe Mihaĭu tăbărit nu departe de Sibiŭ şi, înfăţişându-ĭ nisce cupe de aur şi alte darurĭ scumpe, îl rugară ca să fie maĭ mult cu îndurare decât cu asprime, să nu pustiască un oraş biruit care se predă fără împo-

trivire şi să nu dea jaf o capitală unde el are să locuiască; că eĭ staŭ gata, pentru protecţia ce le va da, a se jertfi, eĭ şi tot ce aŭ, pentru dînsul.

La acestea rĕspunse Mihaĭu «că el n'a întreprins «acest rĕzboiŭ spre a strica acea ţĕră şi că iubesce «mult maĭ bine a o vedé semĕnată şi plină de «avuturĭ şi bucate decât de a o pustii şi a o ru«ina cu cruḑime; că el a vrut numaĭ să aducă pe «locuitorĭ la credinţa către împĕratul, ce eĭ îĭ ju«rase şi apoĭ aŭ călcat jurămîntul nesocotind le «gile dumneḑeescĭ şi omenescĭ; că gândul luĭ, «cuprinḑênd ţéra, n'a fost altul fără numaĭ de a «înfrânge pe rebelĭ, a da pacea şi liniştea popóre«lor; pentru aceĭa, el nu va face nicĭ o smintélă «nicĭ locuitorilor Albeĭ, nicĭ tutulor celor ce vorŭ «recunósce autoritatea sa, ba încă el îĭ va însoţi «cu tótă bunătatea sa, câtă vreme îĭ vorŭ fi cre«dincioşĭ.»

XXVI.

Într'aceĭa Mihaiŭ-Vodă, ridicându-şĭ taběra de la Sibiŭ, înaintă cu încetul spre Alba-Iulia. Prin tóte oraşele pe unde trecu prin cale, locuitorĭ alergaŭ înainte-ĭ cu darurĭ, trăgênd puscĭ în semn de veselie şi priimindu-l cu mare dragoste şi entusiasm. Apropiindu-se de Alba, locuitorĭ oraşuluĭ şi aĭ

județuluĭ îl întîmpinară cale de o leghe înainte cu multă cinste și daruri. În capul lor era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi, înconjurat de tot clerul sĕŭ. El felicită în numele poporuluĭ pe Domn de sosirea sa, urându-ĭ tot felul de fericirĭ, o domnie vecĭnică asupra țĕrĭĭ Ardéluluĭ ce el dobîndise cu sabia, o viață îndelungată și isbânzĭ multe care să se adauge unele peste altele. În aceĭaș zi, luni 1 Noemvrie (s. n.) Mihaĭu-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardéluluĭ. Dorința ce adesé avea d'a face întipărire asupra popórelor printr'o strălucită priveliște, adăogindu-se la vesela îmbătare a uneĭ isbânzĭ de atâta vreme dorită, făcu pe Mihaĭu de puse în acéstă intrare triumfală o podóbă neauzită în părțile nóstre. Intrarea s'a făcut prin pórta Sfîntuluĭ George. De la acéstă pórtă pênĕ la palatul domnesc sta înșiraț ostașĭ de ambe părțile căieĭ, în maĭ multe rînduri, în dosul cărora se grămădise miĭ de miĭ de popor. Inainte venea episcopul și clerul sĕŭ, corporațiile orașuluĭ, apoĭ o bandă de musică, care se compunea de opt trimbițe ce cu multă armonie modulaŭ sunetele lor, de atâtea tobe de oțel de pre obiceĭul turcesc, de un bun numĕr de flaute și fluiere. În urma acesteĭ orchestre venea Mihaĭu călare pe un măreț cal alb. Opt copiĭ de casă, învestițĭ cu mare eleganță, încungiuraŭ calul Domnuluĭ.

Mihaĭu purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o fulie négră de pene de cocor, legată cu o copcă de aur; o mantie lungă albă de mătase ţesută cu fir, avênd pe de laturĭ ţesuţĭ vulturĭ de aur; o tunică albă de aceĭaşĭ materie; lungĭ ciorapĭ de mătase albĭ, cusuţĭ cu petre scumpe şi cisme de saftian galben; de brâŭ atârna o pală de Taban, împodobită cu aur şi rubine.

O cétă de ḑece lăutarĭ urma îndată dupĕ Domn, cântând cântece naţionale. Opt seiḑĭ duceaŭ de frîŭ opt caĭ acoperiţĭ cu şele preţióse, lucrate în aur şi argint şi împodobiţĭ la cap cu pene marĭ. Apoĭ venea o mulţime de boĭerĭ şi ofiţerĭ strălucitĭ, toţĭ călărĭ, şi o numerósă trupă de soldaţĭ. Lîngă Domn se purtaŭ stégurile luĭ Andreĭ Bathori, luate în bătălia de la Sibiŭ. Ele eraŭ desfăcute şi plecate spre pămînt în semn că Ardelul este supus.

Astfel, în mijlocul concertuluĭ trîmbiţelor, tobelor şi altor instrumente, în sunetul clopotelor şi în vuetul tunurilor, cu care se uneaŭ strigările de bucurie ale poporuluĭ, intră Mihaĭu în capitala Ardéluluĭ şi trase la palatul domnesc. In cale, pên' a nu ajunge la acest palat, Mihăĭu spunŭ că se îndreptă către un nobil ungur Stefan Bodoni, ce căḑuse prins în bătălia de la Sibiŭ şi-l întrebă unde ar fi maĭ bine să tragă. — «Fără îndoială, — ḑise Bo-

doni, — «în palatul prinţuluĭ Andreĭ.» La care vorbe Mihaĭu rĕspunse: «Ce? nu sunt eŭ încă biruitor?» — mirându-se că încă se da numele luĭ Andreĭ unuĭ palat, care acum era cu drept cuvînt al sĕŭ. Tótă ostăşimea se împărţi în linişte şi cu orînduială prin ospătăriĭ şi case publice, fără a face nicĭ o pagubă séŭ vătămare locuitorilor. Nimenĭ n'ar fi îndrăznit a face vre un rĕŭ, sciind pe straşnicul Domn acolé.

Exemplul Albenilor fu urmat de locuitoriĭ tutulor oraşelor ţĕriĭ, care se grăbiră a trămite deputaţiĭ la Mihaĭu spre a'ĭ aduce închinăcĭunile şi credinţa lor şi a cere mila şi ocrotirea luĭ. Cetatea Cluşuluĭ la cea d'întĭiŭ somaţie ce i se făcu, se închină în 4 Noiemvrie şi priimì în garnizonă 1000 soldaţĭ sub comanda banuluĭ Mihalcea. Mihaĭu porni 3000 soldaţĭ spre a aduce la supunere tótă ţéra de jos, şi într'aceĭaşĭ vreme scóse un decret deosebit, prin care făgăduia mila şi iertarea sa tutulor de o potrivă, de orĭ-ce trepta arŭ fi, care vorŭ depune armele şi vorŭ asculta de dînsul şi de slujbaşiĭ sĕĭ. El obşti acest decret în tóte părţile prin obicĭnuiţiĭ curierĭ. Astfel, tótă ţera Ardéluluĭ pênĕ la Solnocul din acest ţinut, era acum supusă luĭ Mihaĭu, deosebit numaĭ de cetăţile Husta şi Uióara. Mihaĭu începu a purta titlul următor: «Mihaĭu Voevodul Ţĕriĭ Românescĭ, al sfinţiteĭ Maiestăţĭ Cesaro-Cră-

«ĭescĭ Consiliar şi Locuţiitor ăsupra Ardéluluĭ şi al «ósteĭ Maĭestăţeĭ Sale dincóce de Ardél şi de păr-«ţile luĭ supuse Căpitan» [1]).

Scirea biruinţeĭ luĭ asupra cardinaluluĭ fiind îndată dusa prin scrisorĭ la împĕratul Rudolf, acesta se bucură fórte mult şi o vesti întregeĭ împĕrăţiĭ, dând luĭ Mihaĭu cele maĭ măreţe laude. Tótă lumea era acum plină de numele luĭ Mihaĭu-Vodă şi minunată de repeḑile luĭ isbînḑĭ. Prin vitejia luĭ, pustiirile Turcilor şi Tătarilor fusese stăvilite şi creştiniĭ trăiaŭ liniştiţĭ sub apărarea sabieĭ sale pururé învingĕtóre. Acum tot el, pedepsind pe rebelĭ şi împăcând turburările popórelor, da în mânile cesaruluĭ *cheile Daciilor*. Nimic nu maĭ lipsea glorieĭ luĭ şi, de pe spusa istoriculuĭ Bisselius, luĭ i se aplica, în mintea naţiilor creştine, vechea cântare de biruinţă a bisericiĭ, în care se proslăvesce, ca biruitor al tutulor celor rĕĭ, sfîntul patron al vitejilor şi maĭ cu osebire al luĭ Mihaĭu, cerescul Voevod şi Arhanghel Mihail.

---

[1]) Noĭ nu cunóscem bine care a fost natura legămintelor dinainte între împĕratul şi Mihaĭu despre Ardél. Este însă pré de creḑut că acest titlu Mihaĭu nu şi l-a luat de la sine şi că Austria cel puţin i-l făgăduise.

FUNDAȚIUNEA UNIVERSITARĂ CAROLI

NOTĂ

Vom retipări, ca un complement la cele ḑise despre persóna domnesculuĭ eroŭ al Românieĭ, partea ce se atinge de Mihaĭu Vitézul în articolul din *Magazinul istoric pentru Dacia,* vol. IV, 1847, întitulat:

BULETINUL

DESPRE PORTRETELE

PRINCIPILOR ȚĔREĬ ROMÂNESCĬ ȘI MOLDAVIEĬ

CE SE AFLĂ ÎN CABINETUL DE STAMPE DE LA BIBLIOTECA REGALĂ DIN PARIS [1])

Sunt duoĭ anĭ aprópe de când, avênd norocirea a mĕ afla în mult iubita nóstră ţéră, mi se vesti că d. dr. Mayer aduse din Transilvania un portret al luĭ Mihaĭu Vitézul. Eram fórte doritor a vedé caracterul fisionomic al acestuĭ bărbat, al căruĭ caracter moral şi politic îl studiez de atâta timp, al acestuĭ bărbat care pentru Românĭ este nu numaĭ un eroŭ ce a acoperit armele lor cu o glorie neperitóre, ci încă simbolul ideiĭ de viéţă, ideiĭ de mântuire, *simbolul Unimiĭ lor naţionale.* Alergaiŭ atuncĭ

1) Tipărit maĭ întâiŭ în *Magazinul istoric pentru Dacia,* Bucurescĭ, 1847. Tom. IV; pag. 212—217. *Nota Edit.*

în salonul d-luĭ Poenaru unde acest potret se afla expus și, vĕdênd o fisionomie care nu'mĭ spunea nicĭ unul din simțimintele ce caracterisaŭ pe acest mare bărbat, mĕ întorseĭ către prietenul ce mĕ însoția și 'ĭ ₫iseĭ din convingere adîncă: «Nu e acesta Mihaĭu al nostru.»

Citiĭ în urmă disertațiunea învĕțatuluĭ d. A. Kurz [1]) în care d-luĭ se silesce a dovedi că acesta trebuie să fie cel adevĕrat portret, și, rĕmăseĭ cu tóte acestea statornic în mărturisirea mințiĭ și a inimeĭ mele.

De când mĕ aflu depărtat de ţéra mea, în necurmatele mele cercetărĭ prin bibliotecile maĭ multor ţĕrĭ, căutam mereŭ să pot da dupĕ vre un portret al luĭ Mihaĭ V.V., deosebit de acele ce se află în cărțile luĭ *Ieronim Orteliu* și *Ioan Bisseliu*, cunoscute de d-l A. Kurz și pe care, găsindu-le și eŭ aci, am pus de mi le-a desemnat, cu tóte că nu mĕ mulțumeaŭ. Când mĕ aflaĭ în Roma, căutaĭ în deșert în bibliotecă, între miile de portrete ale altor ómenĭ vestițĭ, fără a avé norocirea a găsi acest portret acolo unde aș fi dorit maĭ cu sémă a 'l vedé. În sfîrșit Dumneₔeŭ împlini cu prisos dorința mea.

La 2 ale acesteĭ lunĭ, însoțit de prietenul meŭ d. A. G. Golescu, ne duserăm în Cabinetul de stampe de aci, ca să facem óre-care cercetărĭ archeologice. Acolo, între altele ceruĭ, fără multă speranță că voiŭ găsi ceva, să mi se arate portretele ce aŭ despre Otomaniĭ, Ungurii, Transilvaniĭ și Românii vestițĭ. În condica colecțiuneĭ, pentru Transilvania, iată ce găsiĭ:

Șése portrete ale luĭ Mihaĭu Vitézul, și anume:

1. Portretul din cartea luĭ *Ieronim Orteliu*, de pe care s'a făcut copia în uleiŭ dată de d. dr. Mayer la Museul Național;

2. Portretul din cartea luĭ *Ioan Bisseliu*. D. A. Kurz arată cu pré mare cuvînt, despre acest portret că nu crede a fi cel adevĕrat, căcĭ fisionomia-ĭ este pré bĕtrână, de vreme ce e bine cunoscut că Mihaĭu fu ucis la vêrsta de 43 de anĭ. Aceĭa ce adauge d. A. Kurz că îmbrăcămintea acestuĭ portret, care i se pare maĭ cu totul turcéscă, ar fi o dovadă de neadeverirea luĭ, nu mi se pare exact. Singura deosebire între acéstă îmbrăcăminte de a celor-alte portrete, este gugĭumana. Acésta este de blană, lăsată la o parte pe stînga, în forma căcĭuleĭ ţurcănescĭ

1) Vedĭ *Magaz. istor.* Tom. II, pag. 371

numaĭ ceva maĭ ovală şi împodobită în partea dréptă cu un frumos *surguciu* cu petre scumpe. Eŭ am vĕḑut în ţéră maĭ multe portrete de ale principilor noştri, purtând aceĭaş gugĭumană, precum şi aci vre-o câte-va portrete de Ungurĭ şi Polonĭ tot cu asemené căcĭulă. Din potrivă, căcĭula de la portretul din cartea luĭ Ieronim Orteliŭ, este necunoscută între Românĭ. Pe acest portret se află numele pictoruluĭ şi al sculptoruluĭ:

Umbach fecit. *I. A. Boener sc.*

de desubtul portretuluĭ sunt scrise aceste cuvinte:

Michaël Wallachiae Waywoda.

3. Al treilea portret se aséméně cu acest din sus, din cartea luĭ Bisseliu, atât la fisionomie cât şi la îmbrăcăminte; barba numaĭ e maĭ lungă şi încolţorată ĭar nu rotundă ca la celălalt. Împrejurul portretuluĭ se află scris cu litere marĭ, acestea:

Michaël Palatinus Valachiae.

ar din jos de portret aceste versurĭ:

Eidem, o vellet, Dacorum hic colla Michael
Eximeret Turcæ, libera tota jugo [1]).

4. Al patrulea se deosebesce de acestea de sus atât în fisionomie, cât şi în îmbrăcăminte. În acest portret, stampat cam rĕŭ de pe lemn pe o fóie în 4⁰, bustul principeluĭ e întreg, figura e lungăréţă tare şi slabă, ochiĭ, ca în tóte portretele luĭ, fórte marĭ; barbă, de pe moda spaniolă, are numaĭ la bărbie, iar pe obrajĭ puţină; capul e gol, fruntea lată şi rasă puţin, pĕrul scurt. Sub manta pórtă lorica (platoşe, *cuirasse*), în mâna dréptă un topuz şi la cópsă sabie. Jos sunt scrise aceste cuvinte cu litere marĭ:

---

1) Acesta e Michaĭu care póte, îndată ce va voi, să mântuiaseă pe toţi locuitorĭi Dacieĭ de jugul Turculuĭ.

Michail Vaivoda della Vallachia il quale presse la città ai Nicopole ne la Bulgaria, l'anno 1598 [1]).

și la vale cu litere micĭ:

Ioan Orlandi forma in Roma.

Din sus, în colțul din drépta al stampeĭ, este un scut cu o corónă d'asupra, înfățișând o cetate cu treĭ turnurĭ; fundul cadruluĭ arată un câmp de bătălie.

5. Al cincelea séměnă în tóte cu al șéselea, de care vom vorbi acum, de și e maĭ rĕŭ săpat. Împrejur are aceleașĭ cuvinte, ĭar în jos acestea (care nu se află în cel-l-alt):

Franco forma.

6. Când vĕdurăm pe cel de al șéselea, strigarăm de odată: «Acesta este!» Citirea cuvintelor scrise pe portret ne încredință desăvîrșit. Iacă ce e scris:

Împrejurul portretuluĭ, cu litere marĭ, aceste cuvinte:

Michael Waevoda Walachiae Transalpinae, utraque fortuna insignis et in utruque eadem virtute.

Aet. XLIII [2]).

os pe portret, acestea:

cum privl. S. Cae. M-tis.

maĭ la vale aceste versurĭ:

Tanti facit nomen Christi, Maestatem Caesarit, remp. Christianam, et Ecclesiae sub Pont. Max. concordiam: Sui prodigus publicae devotus saluti: etiam si dira omnia et diri adversarentur: Ficta obruens factis [3]).

---

1) Michaĭu Domnul Țĕreĭ Românescĭ care luă cetatea Nicopoleĭ în Bulgaria, la anul 1598.

2) Mihaĭu, Domnul Țĕreĭ Românescĭ, strălucitor în norocire și în nenorocire și virtuos în amêndouĕ. In vîrsta de 43 anĭ.

3) Atât stimă numele luĭ Christos, Maiestatea Împĕratuluĭ Republica creștină și concordia bisericeĭ sub marele Pontefice, încât pentru binele pu-

VERIFICAT
2017

sub aceste versurĭ e scris cu litere marĭ:

S. Caes. M-tis. Slulptor Aeg. Sadeler ad vivum delineavit, et D. D. Pragae. M. D. C. I. [1]).

Acest portret făcut la Praga, unde Mihaĭu fu priimit cu mare entusiasm, de pre mărturia luĭ Orteliŭ, făcut de pe natură chĭar de sculptorul împĕratuluĭ, fără îndoĭală e cel maĭ adevĕrat şi maĭ bine nimerit. Gravura e cât se póte de frumos făcută şi ast-fel cum acum nu s'ar puté maĭ bine face. Fisionomia principeluĭ rĕspunde întocmaĭ închipuireĭ celor ce aŭ studiat caracterul acestuĭ bărbat extraordinar. Figura e slabă, melancolică, seriósă şi cam aspră, în tot, fórte frumósă şi cu multă expresiune. Pórtă pe spate o manta albă cu guler de blană şi în cap cu o gugĭumană întocmaĭ ca aceĭa ce am descris maĭ sus în portretul din cartea luĭ Bisseliŭ.

Fericiţĭ de acéstă preţiósă găsire, noĭ hotărîrăm îndată a ne deşerta uşórele nóstre pungĭ spre a stampa de pe dînsa o gravură frumósă şi credincióşă şi a da în admirarea Românilor adevĕratul portret al erouluĭ lor. Preste puţin acéstă gravură va fi gata şi o vom porni în ţĕră [2]).

Bellevue, lîngă Paris, 1847, August.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
Bucureşti

blic, nu-şĭ cruţă nicĭ fiinţa sa: purcede înainte fără temere, chiar şi dacă s'ar împotrivi tóte puterile iadului; prin faptele sale întrece plăsmuirile poetice.

1) Aegidiŭ Sadeler, sculptorul Maiestăţiĭ sale imperiale, l'a desemnat de pre natură şi l'a dedicat. Praga, anul 1601.

2) Urmarea *buletinuluĭ* tratéză despre portretele altor Domnĭ aĭ ţĕreĭ Românescĭ şi aĭ Moldoveĭ.—Despre portretele luĭ *Mihaĭu-Vitézul*, în numĕr de doué spre-dece diferite tipurĭ, vedĭ: *Dim. A. Sturdza*, Memoriŭ asupra portretelor Domnilor Românĭ în *Analele Societăţiĭ Academice Române*, pe anul 1874. Tom. VII, pag. 136—140.

În capul volumuluĭ de faţă, este reprodus portretul descoperit de Bălcescu la Paris şi descris aci sub No. 6. *N. E.*

BIBLIOTECA CENTRALA
Bucuresci